

LABRIS - organizacija za lezbejska ljudska prava



Ljubav, u stvari ...

Lične priče o lezbejskim partnerskim odnosima

Beograd, 2008.

*... za nju mogu da kažem i da mi je žena i
da mi je prijateljica i da mi je sestra i
da mi je podrška.*

Izdavač:

LABRIS - organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd, Srbija

tel: 011 3347401, 011 3341855

tel/fax: 011 3225065

e-mail: labris@labris.org.yu

www.labris.org.yu

Naziv publikacije:

Ljubav, u stvari ...

Lične priče o lezbejskim partnerskim odnosima

Intervjuisala i uredila intervjuje: Ljiljana Živković

Uredile: Marija Savić i Radenka Grubačić

Lektura i korektura: Aleksandra Rašić

Izbor fotografije uz intervjuje: intervjuisani parovi

Tehničko uređenje, prelom i dizajn: Adorjan Kurucz

Štampa: Standard 2, Beograd

Tiraž: 1000

Beograd, 2008. godina

Brošura je objavljena u saradnji sa:

HIVOS

**Tides
Foundation**

Stavovi izneti u ovoj publikaciji nisu nužno i stavovi Labrisa.

Sva prava zadržava izdavač. Za svako korišćenje, umnožavanje i stavljanje u promet dela teksta ili teksta u celini potrebna je saglasnost Labrisa.

Ljubav, u stvari ...

Lične priče o lezbejskim partnerskim odnosima

Sadržaj

Uvod.....	7
<i>To su bili lepi dani, Boba.....</i>	9
Brak bez papira, Tiki i Biber.....	11
<i>To sam ja, to je moje i ne mislim da je to loše, Nina.....</i>	23
Da budeš to što jesi, Sonja i Maša.....	25
<i>Sa mnom joj je dobro, Boba i Nina.....</i>	39
Devojačka soba, R. i J.....	41
<i>Deca, Boba.....</i>	49
Knedla u grlu, LittleRed i N.	51
Naša priča, Jasmina i Sandra.....	63
<i>Čaršija, Nina.....</i>	69
U pitanju je ljubav, M. i T.	71
<i>Same smo gradile taj put, Nina.....</i>	77
Više duša u kući, Lori i Jelena.....	79
“Voli me onako kako nikad nisi volela”, Ana-SuperStar i Staša- PunkDyke.....	91
<i>Sklad, Boba.....</i>	99
2000. ili (... do sada bez dobrog naslova), K. i S.....	101
<i>Mi planiramo da uvek budemo zajedno!, Nina.....</i>	111

posvećeno deci čiji su roditelji LGBT osobe

Zahvalnica

Ovom prilikom želim da se zahvalim *Novosadskoj lezbejskoj organizaciji* na saradnji i gostoprimstvu, Tiki i Biber na udobnom krevetu i večeri u prijatnom i lepom društvu, urednicama ove brošure, prijateljicama i mojoj partnerki za podršku i konstruktivne razgovore tokom rada na ovom projektu. Zahvaljujem se i onim parovima koji su želeli ili samo razmišljali o tome da upotpune ovaj dokument svojom pričom, ali su iz nekog razloga bili sprečeni da to ovom prilikom ostvare. Nadam se da ćemo sarađivati na nekom budućem projektu.

Posebnu zahvalnost dugujem vama čije priče će, verujem, kao što ste i same rekle, ohrabriti druge lezbejke, biseksualke i ostale neheteroseksualnog opredeljenja da lakše i lepše žive svoje živote. Meni ste omogućile da se osetim počastvovanom i duboko dirnutom, jer ste mi dopustile da zavirim u vaše živote i dodirnem na tren vaše unutrašnje, intimno biće. A znam da je za neke od nas to veliki napor, jer lezbejski identitet, naša lezbejska egzistencija, su bolno mesto i ta ranjivost nas ponekad čini nepoverljivima i prema sebi i prema drugima.

Nije bilo lako raditi ovaj zapis, jer tamo gde prestaju reči ostaju samo emocije. Ali, ujedno, to mi je pružilo nova otkrića i spoznaje – dodatno me je motivisalo i ohrabrivalo za ovaj rad, proces u kojem sam se našla sa vama. Unele ste puno radosnih trenutaka u moj život. A dovodile ste me i do suza! Puno puta. Nekad su te suze bile od smeha izazvanog nečijom duhovitošću, a nekad od tuge, nemoći, besa...

Želim još jednom da vam kažem – hvala vam! Hvala vam na vremenu. Trudu. Iskrenosti. Poverenju. Otvorenosti. Toplini. Nežnosti. Solidarnosti. Podršci. Gostoprimstvu.

Hvala vam što ste omogućile da ova vaša knjiga, koju sam zapisala, postane i Naša. Budite dobro i veselo i jedva čekam da se sretne mo i pet i da pričamo priče!

Ponosna sam jer smo uradile jedinstvenu i divnu stvar!

Ljiljana Živković

Uvod

Cilj ove brošure je da učini vidljivom svakodnevicu, kao i probleme sa kojima se suočavaju dugogodišnji lezbejski parovi u homofobičnom društvu u Srbiji. Ona predstavlja napor da se zabeleži postojanje lezbejskih partnerskih odnosa, načina na koji se oni grade, kao i način na koji opstaju dugogodišnje lezbejske veze koje su društveno nevidljive, nepoželjne i neprihvatljive.

Deset lezbejskih parova je ispričalo svoje autentične priče o tome kako su se upoznale i zavoele, kako izlaze na kraj sa (internalizovanom) homofobijom i kako ona utiče na njihovu vezu, kakve kompromise prave u vezi, da li su aut, svoje najznačajnije *coming oute*, razmišljanja o roditeljstvu i iskustva, da li dobijaju podršku i od koga, kako vide promene nakon 2000. godine u zakonodavstvu, medijima, radu LGBT organizacija, najbližem okruženju, čemu se nadaju, o čemu sanjaju i kakve planove za budućnost imaju.

Intervjuisane su starosti od 23 do 50 godina, iz nekoliko gradova Srbije. Po obrazovanju studentkinje, sa završenom srednjom školom i visoko obrazovane. Neke od intervjuisanih su se bavile ženskim i/ili LG aktivizmom a neke su još uvek aktivne.

Ovom prilikom objavljujemo intervjuje sa parovima koji su u vezi manje

od godinu dana do onih koji su zajedno dvadesetjednu godinu.

Intervjui su zabeleženi u periodu februar-maj 2008. godine u prostorijama Labrisa, Novosadske lezbejske organizacije i domovima intervjuisanih.

Brošura je namenjena lezbejkama i onima koje ostvaruju lezbejske partnerske odnose bez obzira na to kako se identifikuju, našim prijateljicama i prijateljima, roditeljima/starateljima, braći, sestrama, babama, dedama, koleginicama i kolegama sa fakulteta ili posla, kao i nama nepoznatim osobama... i možda nam pomogne da bolje razumemo i prihvatimo same sebe i da nas drugi bolje razumeju i prihvate.

Nakon snimanja razgovora i uređenja intervjuja, intervjuisane su uložile dodatno trud radeći na tekstu i time još jednom pokazale motivisanost za učesće u ovom projektu. Sva moja očekivanja su premašena. Za mene, odziv parova, želja i otvorenost za saradnju su bili još jedan dokaz postojanja, u jednom delu lezbejske zajednice, visokog stepena svesti o važnosti da se deljenjem i prenošenjem ličnog iskustva osnažujemo – i osvetljavamo put za neke druge – i pored toga što su često i same ostajale bez podrške za svoj identitet i izbore u najbližem okruženju. I, potreba da se govori istina o sebi,

jer samo definišući stvari i govoreći mi postojimo.

Otvorenost koja je dovela do toga da ove priče budu ispričane za mene predstavlja i potvrdu, priznanje, da nije bilo uzalud zalagati se za prava istopolno orijentisanih osoba poslednjih dvadeset godina na ovim prostorima, a i dobar podsticaj za pogled u budućnost.

Ova brošura je takođe i specifičan dokument. Ona je jedan u nizu dokaza da lezbejske porodice postoje. Da lezbejske porodice nose određene specifičnosti i različitosti i da kao takve moraju biti pravno i društveno prihvaćene i priznate, ravnopravne sa drugim porodicama. Lezbejski odnosi se rađaju, grade, neguju, čuvaju... uprkos brojnim izazovima sa kojima se svakodnevno suočavamo. Ova brošura je još jedan napor da se glasom probiju *četiri zida, zlatni kavez*, da se spoji *isprekidanost u življenju*... još jedan u nizu mogućnosti da se odbije i raskrinka lažno priznanje našeg prava na intimu – dok je u okvirima spavaćih soba.

I u vreme nastajanja ove knjige stizale su vesti iz zemlje i sveta. Među njima i vest da su dve mlade Indijke, Kristi D. Malar (38) i Rukmani (40), koje su bile zajedno još od osnovne škole, iako su kasnije imale muževe, izvršile samoubistvo spaljivanjem, jer su se porodice decenijama protivile njihovoj ljubavi. Mesec dana kasnije, na drugom kraju sveta, za Del i Filis počeo je novi život: venčale su se (tek) nakon 55 godina veze. Njih dve su se upoznale u Sijetlu 1950. godine dok su radile za isti časopis, a od 1956.

žive u kući koju su zajedno kupile u predgrađu San Franciska. Svoju ljubav su ozvaničile čim su u Kaliforniji legalizovani istopolni brakovi.

Pitanje naših spavaćih soba, identiteta, žudnje i potreba je političko pitanje – pitanje osnovnih, a ne specijalnih ljudskih prava.

Ljiljana Živković

To su bili lepi dani

Upoznale smo se davno, na početku srednje škole. Svrtila sam kod drugarice u odeljenje i tu je bila jedna vrlo napadna, vrlo skatutava devojčica koja me je užasno nervirala, jer se kreveljila i sa svojim drugom izvodila nešto i smetala mi. Nekoliko puta sam je opomenula pogledom, jer sam u tom adolescentnom periodu bila jako ozbiljna. Ali ona me nije ni primetila, a ja sam nju morala, kao što su i svi ostali morali da je primećuju! To je bilo prvo: registrovala sam to lice. Bila je simpatična, samo da je ćutala i da nije toliko skakala. Mi se tada, naravno, nismo družile, to nije bilo moguće.

Kad smo pošle na studije postale smo prijateljice, počele smo da se poveravamo jedna drugoj, da razmenjujemo životne filozofije, utiske o životnim stvarima. Dopisivale smo se – onda je to bilo moderno. Izlazile smo zajedno, imale isto društvo, neke zajedničke aktivnosti. Teatrom smo se bavile duže vreme. To je bilo kvalitetno i super u svakom pogledu. Ideš negde sa svojim društvom, negde gde dolaze neki drugi ljudi, stvaraš, upoznaješ se, zabavljaš, ludiraš. To su bile srećne godine. I tako ispunjene. To je bila sloboda. Prosto osećaš slobodu i ispunjenost i da ti je sve otvoreno.

Gledajući je u jednoj predstavi, počela sam da shvatam da me ona i fizički privlači. U svemu drugom smo već bile bliske, dopadale se jedna drugoj, delile interesovanja, stavove. Ne znam kako, ali verovatno sam joj pokazala da mi je privlačna, naš odnos je počeo da se menja. Počele smo više da se grlimo... Ja sam se zaljubljujivala! Bilo je proleće.

Boba

Brak bez papira

Devojčica, mnogo fina

Biber: Upoznale smo se preko interneta, verovatno kao i dobar deo gej i lezbejske populacije u Nišu. Slučajno. Bio je to kratak razgovor. Ja sam shvatile da ona ima rečenični sklop svojstven južnjacima, pa sam je pitala da li je iz ovih krajeva...

Tiki: Postoji pedesetak gej osoba sa kojima smo na ovaj ili onaj način u kontaktu. Pošto uglavnom svi znaju ko je u kakvoj situaciji, meni su moji prijatelji rekli da ima jedna devojčica, mnogo fina - zovu je Biberče. Ja sam to, naravno, upamtila, i pošto sam je videla na netu, bilo mi je lakše da je isprovociram na neki način, pa sam namerno pisala onako kako pričamo mi iz ovih krajeva. Malo smo procaskale, i pošto je verovatno i njoj i meni muka od interneta, dugih razgovora i kuckanja... te, kakve su ti oči, kakva ti je kosa, šta slušaš... Desilo se da baš u tom trenutku slušamo istu stvar (što nam je bilo neverovatno) i rešile smo da se vidimo.

Prvi put smo na netu pričale pet minuta, a drugi dva minuta, i pošto se letu bližio kraj, a ja sama krečila svoj stan, ona mi je rekla: *"Ajde idi operi taj kreč, pa da se vidimo."*

Biber: 'Ajmo na pivo! Tada smo se videle, razmenile brojeve telefona...

Baš mi je prijaio taj izlazak.

U to vreme sam izlazila iz jedne veze, a i ona je izlazila iz duge veze. Imala sam tada neke neraščišćene situacije i zato sam bila distancirana. Nisam imala nameru da ulazim u drugu vezu, nego mi je prosto prijala njeno društvo. Možda je i bolje što smo se tako upoznale, jer sam imala priliku dosta da pričam sa njom i da uspostavimo dobar odnos.

Tiki: I desilo se da smo i ona i ja u to vreme verovatno bile malo umorne od svega, pa su nam teme bile opšte - više ćaskanje.

Biber: Družile smo se petnaest-dvadeset dana vrlo intenzivno, dovoljno da shvatimo da se lepo poklapamo i dovoljno da odlučimo da probamo... Bilo je simpatično i nesvakidašnje, bar meni.

Tiki: Nije bilo mnogo melodramatično. Imam utisak da smo obe bile umorne od prethodnih veza. Krenulo je polagano... I čini mi se, prvi put u životu, da mi se desilo da se i moj emotivni i racionalni izbor poklapaju, a to mi je bilo mnogo bitno. E sad, do trenutka dok nismo počele da živimo zajedno i ona i ja imamo crnu rupu, ne možemo baš da se setimo šta je bilo! Kao da sve mogu da smestim u dva dana!

Biber: Pa, nabijeno je bilo, i emotivno, a i puno smo vremena provodile zajedno. Pa i sada, navikle smo jedna na drugu, ali nije samo stvar navike nego savršeno funkcionišemo.

Tiki: Mi smo nešto više od dve i po godine zajedno i ja ni u jednom trenutku nisam osutila prezasićenje i to mi je malo čudno, jer ranije, u prethodnim vezama, sam to osećala. Sada nemam tu vrstu opterećenja. U prethodnim vezama, verovatno zbog gej problematike i problema sa okolinom, i zbog toga što ti ljudi sa kojima si vrlo često sami sa sobom nisu u redu što se tiče svog opredeljenja i svog odnosa prema okolini, nesređeni su, vrlo često mi se dešavalo da osećanje “biti u vezi” poistovećujem sa nekom težinom. Da sam emotivno angažovana značilo je da non-stop imam neku knedlu u stomaku. A sada osećam lakoću življenja, bar u tom segmentu koji se tiče našeg odnosa i u tome kako mi odlučujemo o našoj vezi, kakva je i u kom pravcu će da ide...

Biber: Mi u ovu vezu nismo ušle sa nekim očekivanjima, nadan jima... jednostavno smo uživale jedna sa drugom i prepuštale se osećanjima. To je valjda dalo neku lakoću odnosa. Nema nada nja tipa, živjećemo večno u ljubavi i sve će biti savršeno. Jednostavno uživamo u ovom trenutku. Možda zato što nijedna od nas ne oseća pritisak, možda smo vremenom i sazrele, pa nam je mnogo lakše da ostvarimo ovakvu vrstu odnosa. Kada smo počele da se zabavljamo nisam razmišljala o tome koliko ćemo ostati u vezi, a sada imam osećaj da smo u braku. Kućimo se. Kupujemo name-

štaj zajedničkim ulaganjima... Baš je brak bez papira!

Tiki: Volim kakva je osoba i imam poverenje u nju. Verujem u njene izbore, poštenje... Onda čak i da dođe do eventualno neke grozne situacije, rasprave i svađe, moja misao nikad ne ide u pravcu da je to kraj... Ili, čak da dođe do toga da mi jednog dana ne budemo više zajedno, ne mogu da zamislim da će se to desiti na neki grozan način.

Biber: Meni je kod nje značajan njen čvrst stav. Ona je sigurna u mnoge stvari, čak i u stvari za koje ja ili drugi ljudi znamo da nisu takve kakvima ih ona vidi. Ali dobro, nema veze, meni je to super! Čak i meni taj njen stav daje neku jačinu, osnažuje me i to mi prija. Ona je kao osoba jaka i ona će da zastupa svoje stavove vrlo čvrsto, iako možda nije u pravu.

Ima dosta tolerancije u našoj komunikaciji i pored toga što svaka brani svoj stav, jer možda samo iz različitih uglova gledamo istu stvar. Ne nalazimo svrhu u tome da jedna drugu u nešto ubeđujemo. Ono što nisam imala prilike da vidim kod drugih, a nisam ni ja to imala, to je da prihvatiš da drugi doživljava istu stvar na drugi način, i to ne treba dirati, nego poštovati. Dragoceno mi je to što možemo tako da komuniciramo, jer kad bi sve bilo savršeno, tj. da nikad nema rasprave i svađe, bilo bi isprazno. To je poseban segment, koji mene ispunjava, jer te razlike uspevamo da razrešimo na vrlo uljudan, civilizovan, demokratski, tolerantan, transparentan...(smeh) način. Posle tih “svađa” se čak osećam lepo.

Tiki: Da, nema onog tereta, koji ti stoji danima posle rasprave sa nekim. Te rasprave nisu vezane za naš odnos.

Počele smo da živimo zajedno januara 2006. godine. Krajem decembra 2005. ostala sam bez posla. Dogovorile smo se da se ona od roditelja odvoji i pređe u porodični stan, a da ja izdam svoj... Nije bio taj finansijski momenat presudan, nego su se jednostavno sklopile kockice, i ja ni na koji način ne osećam da sam time izgubila neku svoju samostalnost ili individualnost. Mi smo i tada bile u fazonu da ako nešto krene naopako, uvek postoji i drugo rešenje i da ništa nije toliko strašno.

Biber: Bilo je jednostavno sve lako. Bilo je lako odlučiti, sprovesti to u delo...

Počinjem da tražim lezbejke!

Biber: Za roditelje nisam sigurna da ne znaju. Za majku mislim da zna, ali da je to potisnula, zato što je ona imala priliku da vidi jednu fotografiju na kojoj se ja sa jednom bivšom ljubim. Nikada nismo pričale o tome. Žena je možda to negirala u svojoj glavi, i na tome je ostalo. Sa druge strane, ja nisam imala potrebu da joj pričam o svojim emotivnim vezama, jer smo se nas dve davno udaljile jedna od druge. Sa ocem neću ni da pričam, jer sa njim nisam nikad ni bila bliska. Naša komunikacija se svodi na to da li imam šta da jedem i da li mi treba novac. U suštini, to je sve od naše komunikacije. U smislu, ti si moja ćerka, zbrinuću te finansijski, obez-

bediću ti stan, kola, i to je jedino što oni osećaju kao obavezu. Nema tu bliskosti. Naime, "bliskost" u našem odnosu definiše on svojim stavovima i percipiranjem iste. Mislim da i otac naslućuje, tj. da mu se u podsvesti javlja ta ideja, jer sam imala situaciju pre otprilike šest meseci, gde je on u šali svojim kolegama počeo da priča da sam ja lezbejka. Inače, moj otac je strašno homofobičan i zato mislim da je to pričao u šali, jer da je pričao ozbiljno, ne znam kako bi to preko jezika prevalio. Pun je homofobnih, šovinističkih, mizoginih izraza... vrlo je ograničenih shvatanja, ali to ide sa generacijom i interesovanjima.

Okolina je reagovala vrlo burno na tu njegovu priču, smatrali su da to nije primereno. Ja nisam negirala tu njegovu tvrdnju, samo sam mu rekla da to nije način i da do mene dolaze negativne reakcije. Tako se ta priča završila.

Tiki: Imam utisak da je ta njegova izjava možda proistekla iz neke trunčice neprijatnosti koju on oseća, a nije je ni svestan, i da je on namerno krenuo da se šali na tu temu. Njega, verovatno, njegovi poslovni partneri, koji su kao i on, pitaju kad će da ti se udaje ćerka i slično, i verujem da on zbog toga oseća neprijatnost. Međutim, njeni roditelji nikad nisu bili neprijatni prema meni, jer mi imamo te, ubi bože, porodične ručkove, kojima prisustvujem i ja, u funkciji "vanzemaljca". Ono što meni prija u njenoj porodici je to što njena sestra i zet znaju... Znaju njeni najbliži, sestre i braća. Ali nije samo to što oni znaju...

Biber: Nego nam i pomažu. Podržavaju nas i percipiraju kao bilo koju drugu vezu.

Tiki: Meni to jako prija, jer ja to u mojoj porodici nemam. Da sam nastavila da živim sa roditeljima verovatno bi mi u jednom trenutku pukao film i rekla bih im, ne bih mogla da izdržim. Mada su moji motivi za napuštanje roditeljskog doma bili desetim delom uslovljeni time, a mnogo više su mi zadržavali neke druge probleme.

Sada sam apsolutno finansijski nezavisna od njih i ne mešaju mi se u život u smislu bilo kakvog izbora. Isto i oni pitaju, *kad ćeš da se udaješ*, ali ne osećam pritisak da stvarno to moram da uradim ili da će oni zbog toga da promene svoje ponašanje prema meni. Mi imamo samo ta neka okupljanja na dve nedelje, na dva-tri sata – tradicionalni srpski ručak – popričamo pola sata o sebi, a onda krenemo o politici, eutanaziji... (smeh).

Ranije sam mislila da se neću osećati dovoljno ispunjeno i ostvareno ako im ne kažem da sam lezbejka, a sad se sve svelo na činjenicu da su oni stari i da bi, nakon te moje izjave, mesec dana umirali od straha pitajući se šta će sa mnom biti. A pri tom se ništa specijalno ne bi promenilo. Ne osećam nedostatak njihove podrške i nisam neispunjena zato što od njih nemam tu *dozvolu*. Pre bih to mogla da kažem za svoju stariju sestru. I vrlo često imam te dileme da li treba da joj kažem ili ne. Skoro sam uhvatila sebe da čekam neki znak da mi pomogne u odluci da li da joj kažem ili ne! Ali, mislim da će to da se desi uskoro.

Inače, ta dilema traje godinama. Kad smo bile deca, bila sam u situacijama da me izneveri ili da na neki način iskoristi ono što sam joj rekla, i to je jedan od razloga koji me koče, ali vremenom se i moje mišljenje o njoj, kao o osobi – jer nismo samo sestre – iskristalisalo, a verujem i njeno o meni, i mislim da se poštujemo. Ali moj zet i način na koji oni vaspitavaju svoje dete, ja se, kao lezbejka, prosto nikako ne uklapam u taj sistem. On je sličan Mileninom ocu. Ja se plašim da bi on mogao da proceni da je moje prisustvo, na primer, loše za vaspitanje njihovog deteta ili nešto slično. A sa druge strane, ne znam koliko je u redu da od nje zahtevam da mu zbog mene nešto prećutkuje, ili da, ako je on pita konkretno, mora da ga slaže. Mada, mislim da ona zna. Jednom sam bila na ivici da joj kažem, ali bilo je puno ljudi. Bilo je to jedno od tih porodičnih okupljanja, rekla sam joj, *želim nešto da ti kažem*, a ona je verovatno videla da sam zelena, ljubičasta ili već koje boje i rekla je nešto na foru *sve u redu. Jesi živa, jesi zdrava? – Jesam. – Onda je sve ok*. Pošto je taj odgovor bio toliko striktan... na bilo koju temu bi me pitala, *šta je bilo*, jer mi pričamo o svemu ostalom, zaključila sam da ne želi da preuzme breme na sebe.

Biber: Moj najbliži krug ljudi, kao i oni sa kojima sam se družila na fakultetu, su znali, i niko nije imao problem sa tim. Nekima je možda trebalo malo da se senzibiliju, a neki su bili u fazonu, *pa, ne znam*... Jedna cimerka mi je rekla da ona to ne može

da razume, da joj to ne ulazi u glavu. Pitala sam je da li je saglasna sa tim da i dalje živimo zajedno, na šta sam dobila potvrđan odgovor. Stvarno nikad nije bilo nikakvih problema. Nikada nisam osetila da ona ima neku distancu zbog toga i bile smo vrlo, vrlo bliske, i evo i dalje se povremeno čujemo. Nijedna osoba kojoj sam se autovala nije imala neki ne znam kakav problem sa tim, osim moje sestre koja je malo emotivno burnije to doživela. Taj razgovor je bio nabijen njenim emocijama i suzama. Ne znam da li je bila uplašena... Nisam je nikad pitala kroz šta je prolazila u tom trenutku. Vrlo brzo posle toga se povratila i posle je sve bilo u redu. Ja sam se njoj autovala davno, kad sam upoznala svoju prvu curu. Što se prijatelja tiče, možda je na početku i bilo nekih pitanja tipičnih za nekoga ko nije imao takvo iskustvo, ali nikad mi nisu okrenuli leđa, nikad me nisu u bilo kojoj situaciji ostavili da visim – uvek su mi dali podršku. Jedino što mi je sestra rekla tada bilo je, *Molim te, nemoj da kažeš roditeljima*. Valjda je shvatila da bi to bio veliki problem upravo zbog mog oca. Majka jeste otvorenija, liberalnija od njega, ali ima i ona svojih bubica. Otac je strog. Ranije je bilo i nasilja u porodici, tako da on i ja imamo napet odnos. Pretpostavljam da je ona zbog toga tako odreagovala, jer, *to bi moglo biti seme razdora u porodici*. Ako sam na početku i imala potrebu da im kažem, vrlo brzo sam izgubila bilo kakav osećaj, potrebu za tim.

Tiki: Mislim da je mnogo bitno i to kakvi su ti roditelji ljudi... Meni moja

majka, zbog nekih situacija u kojima je bila, i nekih njenih stavova, stvarno nije merilo šta je ispravno, a šta nije. I u nekim drugim, običnim situacijama je izigrala moje poverenje, i zato meni podrška sa te strane ne bi ništa značila. Meni znači podrška kad nekog cenim kao osobu, i volim da je njeno „ispravno“ na mojoj strani.

Nekad mi je bilo bitno da moja majka bude ispravna osoba. Sad više nije i posmatram je kao neku osobu koja je pre svega zakenjala svoj život, a onda mi je nje žao. Ne mogu da dođem do tog osećanja da mi treba njena podrška. Možda s očeve strane, jer mi dosta i pričamo, i kao smo „drugari“. Sestra mi je ipak najveći problem i volela bih da to promenim.

Biber: Ja sam se autovala kada sam odlučila da se pomirim sa činjenicom da sam lezbejka. Kod mene je to sve izgledalo vrlo hirurški. Do tada je postojala, ne dilema, nego strah. Trebalo je da se izborim sa tim što osećam, što mi se dešava... sa svim tim mislima, sama sa sobom sam morala da se izborim. U jednom trenutku sam rekla sebi, u redu, sad sećem i počinjem da tražim lezbejke! Sećam se scena kako preko interneta besomučno noćima trigram za lezbejkom, bilo gde na svetu! Ne u Srbiji. U Srbiji u to vreme gotovo kao da nije bilo lezbejki i gejeva na internetu. Tada je postojao samo Arkadijin sajt sa e-mail adresama koje nisu bile aktivne. Holandija, Kanada, Novi Zeland... pa sad šta ti je bliže! Ja sam se spojila sa curom iz Holandije, koja mi je bila i prva cura. Pre toga nisam imala sa kim da se



identifikujem. Nisam pre toga upozнала neku lezbejku, niti je videla. I moj *coming out* se u stvari poklapa sa pronalaženjem prve cure i tim hirurškim rezom. Moj prvi *coming out* je bio strejt prijateljima i dosta njih je u jednom trenutku znalo za mene. Svi su vrlo, vrlo lepo to prihvatili. I kad je ta cura dolazila ovde, ja valjda nisam znala da kontrolišem svoja osećanja – *nego se iz aviona moglo videti ili mi je na čelu pisalo da sam lezbejka* – onda su se one zaštitnički postavile prema meni, jer su shvatile da postoji neka doza opasnosti ako neko spolja sazna da sam lezbejka. Sada kad se setim tih stvari znam da se njihovo ponašanje može dvostruko protumačiti, ali zaista verujem da su imale najbolju nameru, nameru da me zaštite. Takođe mi je bilo fascinantno to da su ti moji prijatelji, a nije ih bilo malo, krenuli da žive moj život narednih godinu dana, a svoj uglavnom zanemarili. Uglavnom su pričali o meni, rešavali moje probleme... kao da su bili opčinjeni tom mojom situacijom. To je bilo nešto novo i čudnovato, te su počeli da primećuju i druge ljude za koje su pretpostavljali da bi mogli da budu gej... U jednom trenutku sam im rekla, *aman ljudi ostavite me na miru, ajte dalje*. Ipak nije meni od toga bilo zlo, niti mi je bilo naporno.

Onda je došao i aktivizam, a sve zbog toga što sam želela da upoznam i neku lezbejku iz Srbije...

Tiki: Kad u okruženju imaš nekoga ko je lezbejka ili gej onda je lakše. Ja nisam mislila da ti ljudi ne postoje i da sam ja sama u Nišu, ali situacija je bila takva da sam se uvek bavila drugim stvarima. U to vreme internet mi nije bio dostupan i ljudi sa kojima sam se ja svakodnevno susretala su bili strejt. Prvi *coming out* sam napravila drugarici pre više od deset godina, ali pošto tada nisam imala ni vezu, nije ni imalo tu težinu. A kasnije sam rekla i drugim prijateljima. Seksualno opredeljenje ni sa moje, a ni sa njihove strane nije odlučivalo da li ćemo biti i ostati prijatelji ili ne. Imam utisak da živim, bar što se tog uskog kruga ljudi tiče sa kojima imamo svakodnevnu interakciju, u zdravoj sredini, jer nismo izolovane zbog seksualnog opredeljenja. Tu ima i lezbejki i gejeva i strejt osoba i svi funkcionišemo zajedno. I to mi odgovara.

Ali znam za primer osobe kojoj najbolji gej prijatelj više nije najbolji, zato što ona ima ozbiljnu vezu i treba da se uda. Jer u mladosti je to bilo veselo, lepršavo i mladalački, tada smo se šalili, a sada kad je nešto *ozbiljno i za vjek i vjekova* to prijateljstvo više

ne funkcioniše. Nekako se taj odnos sa gej osobama relativizuje. Kao da ako si gej nemaš isti status kao i strejt prijatelji, koji će biti kumovi, stari svatovi i slično, nego imaš status simpatičnog kućnog ljubimca.

Radim u sredini koja je već delimično senzibilisana, to je nevladin sektor, sa radivali su sa *Lambdom*. Onda, moji prijatelji su prijatelji njihovih prijatelja – Niš je mali grad, tako da oni znaju za nas dve. Sa te strane mi prija što tu radim. Ranije dok sam radila u školi, imala sam problema sa jednim kolegom. On je prijatelj prijatelja moje bivše intimne prijateljice i onda je on kao sam ukapirao... ili mu je neko rekao. Imao je vrlo prostačke insinuacije pred drugim kolegama. Da sam odreagovala ili da sam potražila zaštitu direktorke ili psihologa, ne verujem da bih je dobila. Prilikom tih ispada niko od kolega ništa nije rekao. Ali jednoj koleginići koja se odselila u Švajcarsku i s kojom sam se zbližila pre njenog odlaska, sam rekla. Ona je pretpostavljala i rekla je da je to ok, a rekla mi je i da je taj bivši kolega pred nekim koleginicama za mene rekao da sam lezbejka, da volim žene ili šta već, a one su mu odgovorile *Pa šta onda?* Bilo mi je drago kad sam to čula. I sa tim osobama i sad kad se sretnem imam normalnu komunikaciju.

Slobodnije se diše

Tiki: Da bi se nešto promenilo LGBT organizacije moraju da postoje, ali ključni momenat mislim da neće da bude vezan za njihov rad, nego za ula-

zak u Evropsku uniju. Pretpostavljam da je to neki prirodni tok kroz koji su prošle i neke druge zemlje. Ima promena. Postoje promene u klimi, u smislu da veći broj ljudi zna da u njihovoj okolini ima gejeva i lezbejki i verovatno se slobodnije diše. U Nišu se sigurno promenilo, u Beogradu malo više, u Novom Sadu takođe malo više... u Novom Sadu lokalne novine pišu kad postoji neka akcija koju organizuju njihove LGBT organizacije, a u Nišu je to jako teško, ali verujem da će se i ovde desiti pomak. Mislim da stvari idu na bolje, ali meni to nije dovoljno. Možda ima onih kojima je i ovo dovoljno. Mislim da bi ovde stvari trebalo da budu malo borbenije i da bi onda promene išle malo brže i bolje. I kad bi postojala mogućnost da u javnom životu neka ličnost zastupa LGBT prava, a ne samo aktivisti, mislim da bi stvari bile drugačije. Na primer, da imamo gej političara ili gej pisca koji je na dobrom glasu, glumce koji su autovani, stvari bi bile drugačije. Jer dok su to samo aktivisti, to su samo tamo neki ljudi koji sede u podrumima i pričaju nešto...

Biber: Još uvek osećam podršku od zajednice, ali ja sam blisko vezana, kako za taj rad tako i za ljude koji su u tome. Mada, primetila sam da se neki mladi ljudi pojavljuju, koji rade pored onih koji su ranije radili, i to je lepa stvar. Znači mi kada znam da neko i dalje radi. Na primer, malo sam se plašila, ponekad čak i imala problem u smislu da li činim pravu stvar time što se distanciram od rada u nevladinom sektoru, konkretnije od rada u

Lambdi. Osećala sam veliku odgovornost prema toj organizaciji s obzirom na to da sam od početka bila deo nje. Kasnije sam shvatila da je to bio dobar izbor i sada nema kajanja.

Što se tiče Beograda i Novog Sada, vidim da postoji napredak u radu. Recimo *Queeria* mi se jako dopada, jer je njihov rad vidljiv. U javnosti ljudi se identifikuju sa njihovim humorom, artistskim pogledom, itd. Ja to doživljam kao podršku mom biću i njegovom postojanju, jer oni promovišu naš identitet. Kao što i *Labris* promoviše pravo, jer koliko sam shvatila sada se više bavi lobiranjem, promenama zakonskih regulativa... Treća organizacija, recimo okuplja zajednicu na internetu, itd. I sve je to super – to da organizacije rade različite stvari – ali sve je to u Beogradu. Celokupna slika Srbije je pozitivnija u odnosu na ranije...

Tiki: Već i to da je delić političke kampanje i to pitanje, dok pre nekoliko godina nije uopšte bilo na repertoaru, nam govori o pozitivnim promenama...

Biber: Govori o tome koliko je to postala javna stvar, javna debata i nešto o čemu ljudi sad razmišljaju. Ali ne mogu... ne znam koliko mogu da se oslonim na lokalnu organizaciju...

Dok ljudi ne znaju da postojiš ti zapravo ne postojiš

Biber: Nas dve smo nekoliko puta imale sukob, jer ja imam određenu percepciju aktivistkinje, a ona ima per-

cepciju one koja nije radila na polju LGBT prava. Ja gledam sa one druge strane, sa strane aktivistkinje koja je radila nešto i koja zna da nije dala maksimum, ali ne zato što neće ili ne može, nego zato što možda nije imala dovoljno hrabrosti. Nismo imali dovoljno hrabrosti da istupimo i da uradimo nešto radikalnije, nešto vidljivije. Ona stalno prebacuje LGBT aktivistima što nisu dovoljno vidljivi, jer smatra da bi vidljivost doprinela senzibilizaciji. Najgore je što se slažem sa njenim mišljenjem, ali mi ne uspeva da joj predočim moguće posledice. A možda i samo pokušavam sebe da opravdam.

Tiki: Veliki broj ljudi misli da lezbejki i gejeva ima samo na televiziji. Ono što nije dobro, a što se događa u Nišu, je da ljudi za koje znam da su dobro informisani o svemu i svačemu, i koji prate sve živo, i koji su senzibilisani, ne znaju da postoji organizacija u Nišu. E to je meni neverovatno. Ilustracije radi: baba na ulici treba da zna da postoje i lezbejke i gejevi u Nišu i da postoji organizacija koja se bavi njihovim pravima. Jer, dok ljudi ne znaju da postojiš, ti zapravo ne postojiš.

Ja kao lezbejka zaista nisam osetila da je zbog postojanja te lokalne organizacije meni lakše da dišem u Nišu. Nisam. Dok s druge strane, činjenica je da se čuje za *Labris*, zna se i da je bila i Parada u Beogradu, da je to stalna tema – treba li ili ne treba ponovo da se održi, itd.

A što se tiče stanja u zemlji, ja ne očekujem da će stvari da se promene preko noći. Ono što mislim da je generalno otežavajuća okolnost, imajući u vidu

Srbiju, je da tradicionalno srpsko vaspitanje isključuje mogućnost lezbejskog ili gej života. Biti zdrav i biti Srbin, prosto ne podrazumeva i biti gej. To je tradicionalnom Srbendi prosto nespojivo. U isti koš odmah ide izdajnik, strani plaćenik, bolesna osoba, luda osoba... Ono na čemu mislim da treba da se radi je edukacija mladih ljudi, jer ljudi, većina njih, dok nisu u situaciji da moraju o nečemu da razmisle, oni o tome i ne razmišljaju nego prihvataju modele. Tradicionalno srpsko vaspitanje jednostavno ne dozvoljava tu životnu opciju, i onda i ljudi vaspitavani u tom sistemu po difoltu postaju isključivi. Nedavno je i istraživanje *Gej strejt alijanse* pokazalo da je to jedan od ključnih problema prilikom prihvatanja LGBT osoba od strane okoline. I da se taj opšti zakon protiv diskriminacije konačno izglasa. Ono što očekujem od države je da postoji pravna i zakonska zaštita i da se taj zakon primenjuje. To znači da ja znam da mogu da pozovem policajca da me zaštiti, i ništa više. Ja ne očekujem da me bilo ko na ulici voli ili da me tapše po leđima. To ne očekujem, ne želim i ne treba mi. Samo hoću da postoji pravni sistem u kojem mogu da funkcionišem.

Biber: I kad se usvoji taj paket zakona pitanje je koliko će oni da se primenjuju, jer poznato je kako je ovde, bar u Nišu, sve korumpirano.

Ili primer žurke koju je organizovala *Lambda*, a koju je policija trebalo da obezbeđuje, a umesto toga je legitimisala i popisivala sve ljude koji su ulazili i izlazili iz lokala, bez ikakvog objašnjenja zašto to rade. Dve devoj-

ke su insistirale na tome da znaju zašto to policija radi – dok je većina bila vrlo uplašena, jer to nije bila očekivana reakcija policije – i nisu im dale isprave dok ne dobiju obrazloženje, nakon čega su privedene i podignute je tužba protiv njih i kažnjene su novčano. Znači, naš zakon kaže da su one krive, jer nisu dozvolile policajcu da ih legitimise, a niko ne kaže da je policija dužna da navede razlog tog legitimisanja! I sad verovatno postoji spisak ljudi čija je seksualna orijentacija takva i takva. I interesuje me gde će i kada mrlju nekome da stave na osnovu toga? Ne znam. Šta ako neko od onih koji su legitimisani hoće da aplicira za rad u sudu, SUP-u, u bilo kojoj javnoj službi? Možda sam paranoična, ali šta ako samo ta činjenica, da si drugačije orijentisan od hetero, bude dovoljan razlog da te ne prime u javnu službu? Sigurno postoji neka svrha zašto se taj spisak pravi. Jer da je neki policajac radio to na svoju ruku, policija bi se ogradila, ali nije tako, nego postoji tužba i ceo sistem je stao iza takvog postupka.

Stiče se utisak da ovde u stvari svako radi po svome i nemam poverenja u sistem. Čak i kad se izglasa zakon, ne verujem da će se sprovesti. Mi nemamo očekivanja od ovog grada, pa ni od ove države. Naši planovi su, kao i dobrog dela mladih ljudi, da pobegnemo iz zemlje i da nađemo bolje mesto za život.

Tiki: Situacija je takva da smo mi onim što smo završile, za šta smo se školovala, vezane za ovu zemlju, ali radimo na dva polja. Pokušaćemo da odemo

odavde, ali ne tamo gde će da nam bude gore. U smislu, gde ćemo da imamo više slobode kao lezbejski par, ali gde ćemo finansijski da živimo gore. A sa druge strane, obe gradimo karijere ovde i nijednoj ne ide loše. Tako da ne znam kako će to da se završi. Jedino možemo da se oslonimo na sebe, sopstveno znanje, sreću, dovijanje, prijatelje... Do promene mentaliteta sigurno neće doći dok smo mi žive. A s obzirom na to da brzinom puža ulazimo u Evropsku uniju, a zakoni moraju da se prilagode da bi se uopšte ušlo o EU, dok dođemo do trenutka da se zakoni u ovoj zemlji revnosno poštuju, plašim se da ćemo biti već na pragu duboke starosti.

Sve je povezano sa političkom situacijom. Posle osam godina, od tog ključnog momenta za koji sam mislila da će da znači neki veliki preokret na srpskoj političkoj sceni, dolazim do saznanja da se ništa nije promenilo. Uz svu muku, imam utisak da će nas na kraju „na silu“ naterati u tu Evropsku uniju, jer oni nas MOLE da potpišemo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju!

Biber: Dok sam radila na tome da promovišemo prava, da obezbedimo ljudima siguran prostor, nađemo način da se sretnu i upoznaju, identifikuju, da nešto nauče, da se izbore sa svojim mislima i osećanjima... mnoge stvari su išle jako lepo. Možda je to bio taj mladalčki zanos i taj početak rada... ljudi su to pozdravili vrlo lepo. Sve je fino funkcionisalo, ali kad je trebalo da se krene u saradnju sa nekim institucijama ili ljudima koji rade u državnim institucijama, sve se srušilo. Tu sam prvi put naišla na neku

vrstu izdaje. Prvi put kao građanka nisam osetila da će neko od njih moći da me zaštiti ili da, na kraju krajeva, želi da me zaštiti. U tom trenutku za mene je to bio kolaps sistema. Ali bez obzira na to, ja naivno i dan danas mislim da ako meni neko naškodi imam pravo da tražim zaštitu od strane suda ili nekog drugog organa. Tu sam kontradiktorna, jer s druge strane znam da me te institucije neće zaštititi, ali valjda zbog nekih svojih ubeđenja... Ipak, situacije u kojima policija ipak izvršava svoje dužnosti mi vraćaju veru u moguće promene sistema, kao na primer, pre nekoliko godina kada je, nisam sigurna, ali mislim da je u pitanju SUP Zemun, sarađivao vrlo lepo sa nekim LGBT organizacijama, ili pak dobra organizacija novosadske policije u zaštiti i očuvanju reda kada je bezbednost LGBT ljudi bila pod pretnjom.

U *Lambdu* su stizala obaveštenja iz SUP-a da oni misle da mi nismo ugrožena grupa i da oni nemaju potrebu da bilo šta rade kako bi nas zaštitili, bez obira na sve očigledne situacije koje su postojale!

Kasnije se to moje razočaranje, koje sam prvi put kroz aktivizam doživela, samo potvrđivalo, jer ti iz SUP-a kad bi imali drugačiji stav prema ljudskim pravima i LGBT osobe bi imale drugačiji tretman.

Breme

Tiki: Ja bih volela da imam decu. Ali ono što ne mogu a da ne vidim, to je da s jedne strane vreme prolazi, a da mi tu konačnu odluku o preselje-

nju ne donosimo, jer mislim da bi dete autovanog para u Srbiji vrlo loše prošlo. Ono bi bilo zaštićeno u prvim godinama života, i to uz veliku muku roditelja, ali mislim da bi kasnije, zbog odlaska u školu, druge dece, čiji stav, naravno, formiraju njihovi roditelji, okolina, to dete nastradalo. To dete bi trebalo već sa pet godina da bude neverovatno jaka ličnost da bi kroz sve to moglo da prođe sa minimalnim traumama. I od svega toga me hvata panika. Ili, da mu nametneš breme da ima dve majke, a da ne sme o tome da priča ili da ga lažeš, da to nije druga mama nego prijateljica... Ne znam stvarno...

Biber: Posle prve godine zabavljanja smo počele da pričamo na tu temu... Ja volim decu i radim sa decom... Tina je tada rekla da bi ona volela da rodi dete i da je njoj zbog biološkog sata bitno da se to desi relativno brzo. I ja bih jako volela da se to desi. Da nas dve podižemo dete, da to bude naše dete, da ga ona rodi i sve bi to bilo super. Ali kako je vreme odmicalo i kako smo počele zaista da se bavimo tom idejom, da stvaramo porodicu, pronalazile smo hiljadu i jedan razlog zašto to ne bi bilo dobro. Mi obe želimo da imamo dete, ali naš racio govori da u ovom okruženju, u ovim uslovima, gde je sve neizvesno, to nije mudro. Ne očekujem ja ne znam kakvu sigurnost, ali želim da znam da sutra neće niko da me šikanira zato što sam lezbejka, zato što imam ženu i dete sa njom. Jer, šta meni vredi da proširim porodicu, ako ću ostati bez posla, ako ne mogu da prehranim tu

porodicu, ako nemam najosnovnije uslove za život?

I sa takvim mislima počinješ da gubiš veru da će to uopšte da se desi. Mi znamo da ćemo nas dve biti zajedno, ali da li će to dete ikada doći, to je veliki znak pitanja.

Tiki: Ili, ako to dete treba da trpi zbog našeg izbora, a velika je verovatnoća da će trpeti... Ja ne mogu da vidim mogućnost da će to dete da bude prihvaćeno kao bilo koje drugo dete, već smatram da bi to za njega bilo ogromno breme.

Biber: Breme i za nas i za njega. Koji bi to pritisak bio, jer ti moraš da odgojiš dete koje će biti zdravo, a ne možeš da ga odgajaš zdravo, jer ne možeš da se izboriš sa situacijom koja je nerešiva u jednom domenu, jer je izvan tvoje kontrole. Ovo je loše mesto za podizanje deteta u gej porodici.

Budućnost

Biber: Postoji čak i ta varijanta da ne odemo u drugu državu nego malo severnije, jer klima u drugim gradovima je možda podnošljivija. Možda Beograd, Novi Sad.

Tiki: A i da izbegnemo neke druge pritiske koje ovde imamo.

Mislimo da tamo postoji manja doza netolerancije. Kad su u pitanju porodični odnosi i ono što je u mom domenu, ne vidim da je situacija nerešiva. Jeste da smo u periodu tranzicije, ali ne vidim da je nerešivo. Ali kad je u pitanju finansijska situacija, pri

Brak bez papira

čemu zavisiš od ljudi koji ti daju posao, ja to ne znam kako da rešim, jer sigurno postoji mnogo poslova koje ne bih mogla da radim da sam autovana. Ovaj posao koji sada radim mi je neko privremeno rešenje. Mislim da bi autovani profesor u Srbiji imao problema u kolektivu, a verovatno i sa učenicima.

Po pitanju naše budućnosti mi smo u nekom vakumu, gde smo non-stop u nekom previranju – šta je sledeći stepenik u našoj vezi, šta je prava odluka i koliko budućnost treba da trpi zbog prošlosti...

Tiki (1975.)

*VSS, profesorica srpskog
jezika i književnosti*

Biber (1978.)

*VSS profesorica razredne
nastave - učiteljica*

Niš

To sam ja, to je moje i ne mislim da je to loše

Osećala sam se jako dobro sa saznanjem da sam lezbejka. Mislila sam uvek to što je moje, to je super – da je to što sam ja super. Prepuštala sam se tim emocijama kad bi mi se neka devojka dopala, iako sam znala da tu neće biti ništa. Kad si dete ne razmišljaš ni o seksu, nego samo lebdiš, treperiš i lepo ti je. I nisam nikada pomislila da je to nešto loše. Kasnije, kada je to počelo da se konkretizuje kao mogućnost, bilo mi je lepo. Drago mi je bilo što je to moguće, mada sam znala da nije jednostavno, ali eto, meni se to dešava! A taj osećaj je najverovatnije dolazilo iz neke opuštenosti, jer ja sebe nikad nisam osuđivala. Mislila sam: To sam ja, to je moje i to je u redu. Kasnije kad sam pričala sa nekim lezbejkama, saznala sam da neke nisu mogle da izađu na kraj sa tim u sebi. A ja nisam imala nikoga za identifikaciju i prihvatila sam sebe kao takvu i uživala sam u tome.

Nina

Da budeš to što jesi

Šta rade lezbejke na prvom sastanku? – Useljavaju se!

Maša: Upoznale smo se tako što sam ja iz čiste radoznalosti išla na čet. Preko drugarice, koja je lezbejka, saznala sam za sajt *Gayserbia*, pa tako stigla i do četa i bilo mi je veoma zanimljivo da proučavam sve to. Uglavnom smo se svi zabavljali na javnom delu četa, a onda smo nas dve potpuno spontano počele da komuniciramo i tako ostvarile prvi kontakt, a uporedo se igrale i na forumu sajta. Sve se dešavalo vrlo brzo između nas, bukvalno u nekih četiri-pet dana. Ona je uglavnom pričala, a ja sam imala utisak kao da ne učestvujem u razgovoru, ali mi je bilo lepo. Ona je bila potpuno oduševljena mojim učešćem!

Sonja: Imala sam osećaj da s druge strane postoji ta energija, iako na ekranu, u napisanim rečima se to nije toliko videlo, jer je bilo deset mojih redova pa nešto njeno. Imala sam osećaj da me razume i da se pratimo. Ta naša komunikacija je trajala satima, nekad noćima...

Maša: Nakon nekih petnaest dana dogovorile smo se da se vidimo. Šetale smo pored Save od železničkog mosta do Sajma, bilo je 40 stepeni i kasnije smo čule da je to, inače, bio najtopliji dan u godini!

Tako smo se upoznale, ali ja mogu da kažem da smo se zaljubile mnogo pre toga. Potpuno dečije! Razdragano...

Sonja: Igra. Bez ikakvih pretenzija da tu mora da bude nešto određeno, nego, sa nekim ti je lepo i to je to. Igraš se i uživaš...

Maša: Ona je tada živela u drugom gradu, došla je u Beograd i otišla su-tradan. Sledeći put smo se videle nakon pola meseca i ovaj put je ostala duže. Sve to što se dešavalo, tako brzo i spontano, nije mi predstavljalo nikakav problem, iako mi se nije desilo ranije da se zaljubim u osobu ženskog pola, ali ja sam samo pustila da se stvari dešavaju.

Sonja: Posle te šetnje svratile smo u prodavnicu da kupimo špagete, a onda smo otišle kod nje i ja sam napravila ručak! To je, na neki način, početak zajedničkog života. Kao iz onog vica: *Šta rade lezbejke na prvom sastanku? – Useljavaju se!*

Maša: Sonja se vrlo brzo preselila u Beograd sa cimerom – to im je iskrslalo, nije bilo planirano. Živeli su u blizini i ona je više vremena provodila kod mene nego u tom stanu. Baš smo skoro pričale o tome, tj. pitale se, kada smo počele da živimo zajedno, ali nismo

Da budeš to što ježi

mogle da se usaglasimo oko toga, jer sve se odvijalo spontano, iz dana u dan. Bukvalno ništa nije bilo planirano. Što je meni bilo zanimljivo, jer sam ja do tada bila neko ko uvek sve planira. Probudila je spontanost u meni, što je dodatno ohrabrilo moj osećaj ljubavi. Recimo da smo posle nekih šest meseci zvanično počele da živimo zajedno, a u vezi smo skoro tri godine.

Sonja: Kad pokušavamo da se dogovorimo kad bi trebalo da slavimo neku godišnjicu, onda mi ne slavimo jedan dan nego ceo mesec, jer ne znamo da li da računamo prvi susret na četvrtu, prepisku na forumu, ili neki ozbiljniji početak na četvrtu ili prvi dan viđenja ili... Onda je najbolje da slavimo ceo mesec!

Maša: Sada, ili bolje da kažem od tada, živimo kod mene u stanu.

Sonja: Da, to je prednost ne samo sa finansijske strane, već i sa te što ne moraš ništa nikom da objašnjavaš i možeš da radiš u svom stanu šta hoćeš. Kad sam se doselila, Maša je prvim komšijama, koji su, naravno, bili radoznali, rekla da smo kume. Mene baš briga šta ko misli da smo.

Maša: Ja sam, inače, alergična na zahtevanje nosa u tuđe stvari! Lakše mi je da kažem bilo šta, samo da ih skinem sa dnevnog reda.

Dete koje ide svojim putem

Maša: Ja sam sa Sonjom ušla u svet koji mi je do tada samo bio zanimljiv.

Ipak sam ja bila jedno radoznalo i tolerantno strejt dete. Možda nisam pravila nikakve planove, jer nisam iskreno verovala da će se išta značajno iz sve te radoznalosti izroditi, ali vrlo brzo sam demantovala samu sebe.

Sonja mi je dala značajnu podršku svojim razmišljanjima da smo mi svi u suštini biseksualna bića i da niko ne bi trebalo da se zaljubljuje u pol, već u osobu. To mi je puno značilo da presećem one sitne crviće sumnje koji su se s vremena na vreme javljali. U njoj sam našla veliki deo osobina koje sam tražila u prethodnim partnerima – muškarcima, i to mi je samo dokazalo istinitost njenih reči. Mislim da sam za ove tri godine sazrela kao osoba, neuporedivo više nego u prethodnih 25 godina.

Recimo, sada uviđam da mnogi ljudi osećaju naklonosti prema istom polu, ali to sebi brane ili, ako dopuste, objašnjavaju to nekim velikim prijateljstvi- ma sa kruto utvrđenim granicama.

Sonja: Maša ima čuvenu rečenicu: *Ja ne volim žene. Ja volim Sonju.*

Mnogo mi se svidela zbog svoje otvorenosti, spremnosti da istražuje... Znam kakve sve ljudi mogu da imaju lomove u vezi sa promenom identiteta, tj. onog što misle da jesu. Za mene je identitet fluidna kategorija – šta god da radim, mislim, jesam... to sam JA. Stalno učim i menjam se. Ali, u ljudskoj je prirodi da doživljavamo krizu identiteta, svaki put kad nešto novo uradimo pomislimo: *Ko sam sad?* Međutim, kod Maše nisam primećivala krizu. Bila je vrlo spontana. Nisam primećivala da se opirala i meni je to delovalo jako zrelo.

Nevidljivost

Ono što svako može da uradi da poboljša status LGBTIQ zajednice je autovanje. Naravno, ne po svaku cenu, jer nekad to može trenutno da pogorša situaciju. Ali, postoje oni koji bi mogli da se autuju i da naprave tu većinu i omoguće i onim drugima da se autuju lakše. Mi se žalimo da je prvi i najgori način kako nas diskriminišu to što čine da ne postojimo, da smo nevidljivi, a mi sami se ne borimo za vidljivost. Jer kad neko na poslu ili od komšija, rodbine... zna za tebe, onda njemu/njoj u glavi nije neki tamo bolesni peder ili lezbejka, nego konkretan čovek sa svim svojim osobinama i sposobnostima.

I ja vidim da se ljudi s vremena na vreme odlučuju na to, prolaze kroz procese, jer nije uvek lako i glatko, ali to najviše menja sliku. Što se više nas bude na ulici šetalo držeći se za ruke, to će njima da bude manje čudno.

Od vrtića sam se neizmenično zaljubljivala u dečake i devojčice. S tim što, naravno, tada nisam znala da sam zaljubljena u devojčice, ali sad kad vratim vreme, vidim da su postojali svi elementi – želiš da provodiš vreme sa tom osobom, budeš blizu, čuješ kako razmišlja, da se smeješ i da je zasmehavaš. U petom razredu, već na prvom času, jedna devojčica se zaljubila u mene misleći da sam dečak. Rekla je, *Jao što je lep!* A onda je shvatila da sam žensko, pa se brzo i odljubila. To mi je kasnije, posle nekoliko godina priznala. U gimnaziji je takođe bila jedna zanimljiva devojčica, ali ja još nisam shvatala da je to zaljubljuvanje, mada sam imala već neka razmišljanja ili

fantazije da bi bilo dobro da sam muško, jer onda bih možda mogla nešto više sa tim devojčicama da ostvarim. Ali naprosto nisam imala odakle da saznam. Nisam ni znala u to vreme da postoje lezbejke. Onda se desilo da sam se zaljubila u svog bivšeg muža. Ja sam imala 17, on 25 godina. Bio je stariji, ozbiljniji i sve ono što mi je bilo potrebno. Ja sam imala ozbiljne planove, i on mi je savršeno odgovarao. Stvorili smo sopstveni posao, rodili decu i super smo štimali jedno vreme, ali zbog neslaganja naravi i njegove nezrelosti, iako je bio stariji, razveli smo se. Brzo sam ga stizala u sazrevanju, a on nije umeo da

se nosi sa tim i jednostavno je došlo do razlaza. Meni je bilo veoma važno da ostanemo u dobrim odnosima i mogu reći da smo sada dobri prijatelji. Sve po pitanju dece i dalje funkcioniše dobro, pošto je i razvod bio sporazumni. Bez alimentacije, ograničenja u viđanju, već onako kako nama, lično odgovara. Bili smo u braku devet godina. Živeli smo u malograđanskoj sredini i njegovi roditelji su bili deo te sredine. On je govorio da će imati "crveni pečat" na čelu i da više neće moći da živi u istom mestu, jer će imati osećaj da će ga svi gledati zato što je razveden. A ja nisam imala dodir sa patrijarhatom – živela sam sa majkom i u okruženju potpunog prihvatanja mene kao

ličnosti, nezavisno od toga kog sam pola – pa sam doživela kulturološki šok kad sam ušla u njihovu porodicu. Nagovorila sam ga da se preselimo u Novi Sad, gde smo se kasnije mnogo lakše i zvanično razveli, a i razišli, jer smo još neko vreme nakon razvoda živeli u istom stanu. Ja njega i dalje volim kao čoveka, on je divna osoba i nikad mi ništa nažao nije uradio. A, i posle razvoda, još uvek, radi neke stvari za mene, kao i ja za njega, na sva porodična slavlja, kao što su rođendani, slave i slično idemo zajedno, kao porodica, što i jesmo u nekom potpuno modernom načinu shvatanja. Maša mi mnogo znači u svemu tome, i ja bih volela da i ona dobije mogućnost da, kao sastavni član te proširene moderne porodice, učestvuje zajedno sa mnom. Na moju veliku žalost, to često zavisi od moje mame, koja još uvek nije u stanju da prihvati promene.

U Novom Sadu sam srela prijatelja, koji je u to vreme bio aktivista u *New Ageu*.^{*} Otišla sam na kafu u “redakciju”, kako smo zvali kancelarije te organizacije, a tamo se često skupljalo gej društvanice. Pre toga nisam ni razmišljala o tome da sam možda lezbejka, biseksualka. Zašto bih razmišljala? Nije bilo ni informacija, ni serija, emisija na TV-u... Ne sećam se ni Parade Ponosa u Beogradu, 2001. godine. Ne sećam se da me se to ticalo uopšte na bilo koji način. Deca, posao, jurcanje tako-ovamo. Živela sam u nekom svom svetu koji je imao svoje procese koji su

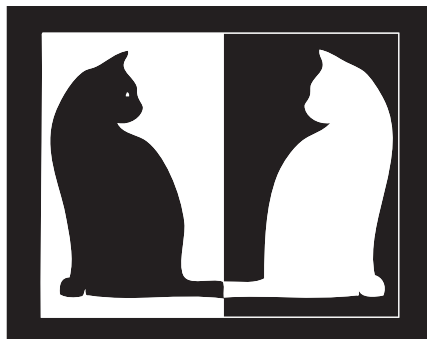
zauzimali prostor u mojoj glavi. Tek kada se bivši muž iselio iz stana ja sam dobila svoj prostor za život i upoznala neke nove ljude, drugačije – drugačije kao što sam ja oduvek osećala da sam drugačija po mnogo čemu. Tako sam, između ostalih, upoznala neke gej osobe. Radovala sam se, i bilo mi je super što ću možda upoznati i neku lezbejku. Čini mi se da sam tada već imala ideju da bi bilo zanimljivo probati. Ali mislim da sam tada to još doživljavala na isključivo seksulanom planu, jer sam sigurno to potiskivala godinama, još od tog vrtića... neko vreme je i bio samo seks... A, onda sam doživela prvi šok kad sam se zaljubila, jer to više nije bilo pitanje seksa, već jake emocije. A i mislila sam da sam prerasla zaljublivanje, da postoje drugi načini da se izbegne ta euforija i patnja koja uz sreću ide – da se voli čisto, bez patnje. A to je bio samo proces sazrevanja... I ne samo da sam se zaljubila ponovo, nego je to bila osoba u ženskom telu sa kojom sam želela da delim svaki tren, i stvaram dalje. Nisam osetila da me nešto muči u vezi sa tim. Zapravo, nisam imala ni vremena jer me je ostavila vrlo brzo, i više sam razmišljala o tome zašto je nisam bila vredna, nego o tome što je žena. Ali je to za mene, inače, bio turbulentan period i bilo je mnogo stvari kroz koje sam prolazila. Između ostalog, napustila sam i posao, jer više nisam želela da živim u tom sistemu jurnjave za novcem, i posle dugih pregovora sa bivšim mužem pristala sam da se deca presele kod njega. Sve se to dešavalo u toku jedne godine. Negde se, u tom haosu, sasvim moguće, provukla i kriza identiteta.

^{*} *New Age - Rainbow*, LGBT organizacija, 2000.-2005., Novi Sad.

Iako to nisam tada svesno znala, bila mi je potrebna sloboda za sve ono što sam kasnije istraživala, a tada nisam znala ni šta, ni da li ću da istražujem. Sad već mogu slobodno da kažem da sam uz Mašu naučila šta je čista i lepršava ljubav, ona koja oslobađa od patnje i sebičnosti, svakim danom sve više...

Vrlo brzo sam upoznala ljude i uklopila se. Posle druge žurke u klubu Kan-Kan, ja sam organizovala gej žurku u Novom Sadu. U prvih nekoliko meseci osećala sam – “konačno moj svet!”

Maša: Moja sestra i roditelji nemaju predstavu da živim sa Sonjom. I znajući kakvi su, bolje da ne znaju – za njih je bolje. Što se mene tiče ja sam vrlo samostalna i nezavisna i nikakva njihova reakcija me ne bi potresla. E sad, da li će se to promeniti u budućnosti, ne znam niti razmišljam o tome. Sa sestrom nikad nisam bila bliska. Ja sam uvek bila dete koje ide svojim putem. Niti me oni zapitkuju, niti sam im ja ikada pričala o svom emotivnom životu. Uvek sam bila zatvorena, toliko da je na početku Sonja jedva probila te moje zidove i sad sam samo prema njoj otvorena. Takav sam tip osobe. Ali radim i na tome...



Moji retko dolaze u Beograd. Sestra kad dođe, na dan-dva, Sonja je ili kod dece ili prespava kod druga. Sve mi to deluje bezveze, sada kada izgovaram, ali iskreno, ja nemam želju da delim svoju intimu sa njima. Ne bežim od *coming out*-a. Ako se desi situacija, potreba, onda da. Ali, ako nema potrebe, ne želim da ih uznemiravam. Za njih bi to zaista bilo uznemiravajuće, jer znam kako razmišljaju. Nisu oni homofobični, bar ne otvoreno, ali znam njihove stavove, recimo, o rasama, nacionalnostima, itd. Evo primera: pomenem ja mami u nekoj priči druga, koji ima muslimansko ime. A ona: *Da li je on musliman? Zašto se družiš sa njim?!* – Družim se zato što nismo u srednjem veku!

Zatvoreni su. Malograđansko razmišljanje. Mogu samo da zamislim kako bi im ovo izgledalo! Iskreno, ne mogu da kažem da mi je žao zbog toga što im se nisam autovala.

A prijatelji, oni koji su hetero ne znaju, ali imam dosta prijatelja iz gej sveta. Imamo društvanke koje nam odgovara. Ali imam predstavu kojim ljudima iz hetero sveta bih mogla uskoro da se autujem. Mislim da bi oni to dobro prihvatili. Jedini problem mi je autovanje koje bi moglo da ugrozi moj posao. Prijatelji, kakve god stavove da imaju, ako su pravi, podržaće me, ali s obzirom na to da sam s većinom njih vezana i poslovno, teško mi je da im se autujem, jer je to lanac. To mi je najveći problem.

Sonja: Ja izuzetno poštujem Mašinu samostalnost, a i sama sam samostalna i prija mi što ne postojе nikakvi

roditelji sa kojima se treba usklađivati. Bez obzira na to što bi možda štimalo, ali ovako mi je ok. A sa druge strane, postoji taj problem da se ja ne javljam na telefon u stanu ako ne znam čiji je broj. Maša isto sebi tako pravi dodatne komplikacije... Poslednji put kad joj je dolazila sestra bilo je veliko spremanje kuće, jer sve stvari moraju da se sklone – fajlovi, moji diskovi, slike... ma sve moguće, što može da asocira na našu vezu. Maša uvek ima par sati posla pre i posle posete, dok se ne vratimo u normalan život. I sama je rekla: *Bože, šta ja sebi radim!* Tako da to jeste pritisak. To može da bude tužna situacija, zavisi iz kog ugla gledaš: ja pakujem ruksak, moram da odem negde da prespavam, ona sprema stan, ja odlazim... Ali, mi se s tim šalimo, jer neke stvari jesu neminovnost i shvatamo da je to proces. A to znači da se može menjati!

Maša: Razmišljala sam o autovanju, ali znam da na silu ništa ne mogu uraditi. Jednostavno, kad bude pravo vreme da se desi, desiće se i ne bežim od toga. Ne volim ništa na silu. Polako.

Sonja: Što se tiče autovanja tu smo potpune suprotnosti. Ja imam običaj svima da se autujem. Neki prijatelji koji imaju problem sa tim, kad idemo gradom ili smo u prevozu vole da se odvoje od mene jer ja ne mogu da pazim šta pričam. Ja pričam slodobno, a onda me oni gurkaju, učutkuju. Nedavno sam radila u nekom roštilj-restoranu, sa ljudima patrijarhalno vaspitanim... Muškarci sede odvojeno od žena, a ja sednem sa muškarcima,

namerno. Oni pričaju neke svoje priče, ja svoje... i kroz neku priču sam im spontano provukla da imam devojkicu. Prvo su se verovatno sablaznili, ali nisu reagovali. Posle su se navikli jer smo Maša i ja tamo odlazile i na večeru, par puta i zajedno sa decom. Ja ne mogu da razmišljam, *jao oni su muškarci, oni su patrijarhalni, verovatno i homofobični, šta ako mi daju otkaz*, jer ako ću da sedim sa ljudima i da pričam, onda ću da pričam ono što jesam i što mislim. Imam sjajnih pozitivnih primera autovanja sa ljudima sa kojima radim, kod kojih radim, raznoraznih situacija... ali, valjda, na tu moju otvorenost i iskrenost reaguju ljudski, spontano... i kad ne osećaju moj strah ili grižu savesti, onda nemaju ni šta da napadaju. Oni osećaju da sam ja čista sa tim i da tu nema šta da se napadne. Ista situacija je i sa mojim ćerkicama, pošto se ja ne stidim sebe, a ni svoje devojkice – ne stide se ni one mene/nas. I ja zaista uživam u tome. Meni je to divan osećaj, jer ne bih mogla da živim ni u laži, ni u strahu. Ali, poštujem svačiji izbor, jer svi mi radimo najbolje što možemo i umemo!

Grupa LGBTIQ roditelja

Sonja: Bivši muž i dalje smatra da to što živim sa ženom nije normalno, ali to nema posledice na naš odnos. Idemo zajedno na ručak kad on dođe u Beograd – deca, Maša, on i ja. Sve funkcioniše, samo što on to i dalje vrti u glavi, a ja nemam želju da sa njim, niti sa bilo kim, polemishem da li je to normalno ili nije.

Ćerke su, još dok su sa mnom živele u Novom Sadu, uvidele postojanje vrlo šarenih kombinacija veza. Nikad ništa nisam skrivala od njih – tretirala sam ih kao zrele osobe, učestvovala su u druženju “odraslih”, bile su tu sa nama, pričale viceve, smejale se, igrale... To je bilo moje društvo odabranih ljudi. Niko od njih se ne bi nedolično ponašao pred decom, ali to ne znači da su krili sa kim su u ljubavi. Ne volim te izraziti, ali, otprilike, polovina mojih prijatelja je iz hetero i polovina je iz gej sveta. I mnogima iz hetero sveta je to bio prvi kontakt sa gej ljudima, i svi se družimo. Bivši muž je jednom rekao: *Ti ih uči šta hoćeš, ali ja ću da ih učim da je normalno da se dečak zaljubljuje u devojčicu i obrnuto*. Rekla sam mu da ih ja neću učiti šta je normalno već da će one same da vide. Njima je to u redu. Sa mladom se može o svemu razgovarati dok starija baš ne voli da se o tome priča, ali ne pruža nikakav otpor kad dođe kod Maše i mene.

Maša: Meni je zanimljiv njen odnos sa decom i sa bivšim mužem. Super mi je kako se njih dvoje civilizovano ponašaju posle razvoda: u kontaktu su, dogovaraju se, sarađuju. I jedno i drugo imaju sjajan odnos sa decom. Prvo, kako su ih vaspitali! One su divne devojčice. I to, kakav njih četvoro imaju odnos. Meni je to fenomenalno. Treba ih uzeti za model kakvi roditelji treba da budu prema deci. I sa starijom ćerkom, koja je nezgodna, ćudljiva, imam dobar odnos. Ja sam se plašila prvog kontakta sa decom. Sonja mi je pričala da starija zna da bude namćor. Imala sam jezivu

tremu. Na kraju smo nas dve ostvarile sjajan kontakt. Dok sam sa mladom u početku imala malo problema, valjda zbog njihovog rivaliteta, jer je videla da sam sa sekrom ostvarila dobar odnos pa je postavila distancu. Ali sad smo već našle neki naš put i slažemo se sve tri. I sa njenim bivšim mužem imam dobar odnos. Bude mi neverovatno kad mi Sonja prenese da je imao neku čudnu izjavu, jer sa nama sasvim normalno komunicira i nikad ne bih rekla da tako razmišlja.

Smatram da su njih dvoje izuzetni roditelji i nemam osećaj da ja sad tu treba da se namećem. Mogu da dam neki savet ili da kažem, kad nešto primetim, šta mislim o tome... Mogu da učestvujem na taj način. Volim ih, ali ipak postoji ta distanca. Ne umem, valjda, da im pridem u potpunosti. Možda će se to vremenom promeniti. A možda bi sve bilo drugačije da su one male, pa da počinjemo od početka...

Sonja: Maša ima divan odnos sa momkom decom. U početku je govorila: *Ali to malo što ih vidiš gledam da vas pustim da imate svoj svet*. Dok joj nisam objasnila da ja to u stvari ne želim, jer kad odem kod njih ja imam taj svoj svet i da kad one dođu ovde, a to je 3-4 puta godišnje, želim da mi sve zajedno nešto radimo, ne po svaku cenu, ali da se ona slobodno priključi tome. Ja bih volela da imam još dece. Da još više proširimo našu, ionako neobičnu, porodicu. Dešavalo mi se da me neke lezbejke pitaju kako sam ja lezbejka kad imam decu, ili osobe iz hetero sveta, kakav sam ja roditelj kad volim ženu.

Ali to što imam oba iskustva može da bude prednost i da se iskoristi za nešto pozitivno.

Sticajem okolnosti imam divne ljude koji su uz mene i koji su mi i dali ideju da radim na osnivanju grupe LGBTIQ roditelja ili onih LGBTIQ osoba koje nameravaju da postanu roditelji. Sakupljajući sva ta iskustva može se raditi na jačanju naših prava i sloboda. Veoma bih volela da združim tu moju jaku želju da imam još dece – da sa Mašom imam tu kompletnu porodicu, iako ne mislim da je naša, kakvu trenutno imamo, manje vredna – sa potrebom

da doprinosim, da se nešto pokreće u oblasti širenja ljudskih prava.

Postavlja se i pitanje Mašine karijere koja je tek na početku. Uvek je problem sa detetom to što te makar na godinu dana odvoji od planova. Ali bez pretenzije da to mora da se desi tad i tad, radimo sa više strana, pa ćemo videti. A imamo i osobu za koju bismo želele da bude otac tog deteta, jer bismo volele da dete ima oca koga poznaje i s kojim će provoditi neko vreme i dobiti njegov uticaj. Ne zbog figure, ne da je detetu potreban model muškog ponašanja, nego bi bilo lepo da ga poznaje i voli, ako ga već mora imati. To je jedan naš drugar koji je idealan i koji je zainteresovan i zaista se raduje tome. U ovom trenutku, imati dete u lezbejskoj zajednici bila

Sitni kompromisi sa životom

Ja osećam da mi živimo samo u naša četiri zida, na nekoj žurci ili kod nekih prijatelja u stanu, ali da ne postoji kontinuitet, jer često mora da se prekida dok smo u prevozu, na javnom mestu... Meni je normalno da se držimo za ruke ili da se poljubim sa devojkom u gradu i nemam loša iskustva sa tim.

Problem mi je kad moram bar na tren da se pretvaram, jer osećam da mi se jedan deo veze otima. Recimo, na Exitu, gde je sve opušteno i gde bismo mogle da uživamo zajedno, Maša i dalje ne može da bude opuštena i onda osetim da se naš svet ruši i uvek se osetim usamljeno – tad smo svaka za sebe, razdvojene.

Ali, u odnosu na mir i radost koju nam naša veza pruža, to su ipak samo neki sitni kompromisi sa životom.

bi impulsivna odluka, jer mora barem malo nešto da se promeni, pomeri, da se društvo senzibilije. Ipak, neko mora da bude prvi, mada bih jako volela da me neko uskoro demantuje i saznam da postoji istopolni par sa zajedničkim detetom u Srbiji. Ne mislim da to može čarobnim štapićem da se reši, ali neka krene barem ta grupa za podršku LGBTIQ roditelja. Neka bude nas desetero, a znam da već ima LGBTIQ osoba, poput mene, koji već imaju svoju decu – to će značiti svima nama i biće nam mnogo lakše. I deci, kad vide da nisu jedini u toj situaciji, nego da ima još dece čiji roditelji žive tu priču. Deci je najvažnije da dobiju ljubav od roditelja. To što će neko da ih zadirkuje što imaju dve mame ili dve tate nije ništa strašnije od zadirki-

vanja koja preživljavaju sva deca; jer su im roditelji siromašni, razvedeni, druge nacionalnosti, jer imaju kriv nos, velike uši, ili su crniji, ili belji od većine, tj, na bilo koji način drugačiji.

Da, osećam da tu pripadam

Sonja: Skoro tri godine se bavim LGBTIQ aktivizmom, počevši od volontiranja na sajtu *Gayserbia*, pa preko volontiranja na telefonu LGBTIQ SOS-a, do nekih drugih projekata, jer tu mogu da budem "svoja među svojim". Istovremeno mogu da radim nešto što će meni, jednako kao i drugima, poboljšati život. Podrška zajednice je postojala i pre mog zvaničnog aktivizma. I u vreme žurki koje sam organizovala, druženja u mom stanu u Novom Sadu, stvorena su poznanstva i prijateljstva. I to jeste osećaj šire porodice. Ja ga imam. Kad, recimo, odem na žurku, sat vremena prođe dok se izljubim sa svima. Da, osećam da tu pripadam i da to ima nekog smisla i da mi daje tu slobodu izražavanja, da ona ne bude samo u naša četiri zida; pa neka bude i sa prekidima, ali postoje neki drugi ljudi sa kojima se čujemo i vidamo ili se samo na žurkama družimo. Meni je važno da imam prostor gde ne moram da pazim šta pričam. Recimo, na forumu i lezbejskom četu primam i dajem pozitivnu energiju, a ta virtualna LGBTIQ zajednica je izuzetno uticala na moj život i preko nje sam pratila kako i mnogi drugi pripadnici zajednice rastu, menjaju se stavovi, pogledi na svet. A postoje i konkretne osobe – prijatelji, i druženje sa njima

predstavlja oaze u našim životima, mesta na kojima, usred pustoši i neprihvatanja, možemo da pijemo vodu sa istog izvora razumevanja, u kojima možemo da se opustimo i osećamo kao kod svoje kuće.

Maša: S njihove strane imamo zaista veliku podršku i na neki način oduševljenje našim odnosom, našom ljubavi i to nam je lepo iskustvo. A forum – tu se zaista oseća promena. Ljudi se приметно menjaju.

Poštujem Sonjinu želju i volju da se bavi aktivizmom. Vidim koliko taj rad pozitivno utiče na nju i znam koliko voli da menja stvari i učestvuje u promenama. Puna je energije koju ljudi treba da znaju kako da iskoriste, jer ona je željna da je da. I ja, na svoj način, dajem doprinos zajednici, najčešće na forumu, ali nemam želju da se preterano eksponiram, nisam taj tip. Ja sam više za neku preciznu organizaciju, strožiji pristup, da mi, kao LGBT populacija, višestruko diskriminisana, pokažemo toleranciju prema drugima, jer je to najbolji način da pokažemo da nas same ne treba diskriminisati. Ali, shvatam da nikog ne možeš menjati, ukoliko on/ona sam/a to ne poželi.

Ne može biti gore

Maša: Ako u narednim godinama bude i dalje evropska opcija na vlasti približićemo se Evropskoj uniji i prihvatiti i zakone koji se odnose na LGBT populaciju. Ako pobedi druga opcija, daleko smo od bilo kakvog napretka. A naši aktivisti, ako se budu bolje

držali jedni drugih, moći će više da urade za zajednicu. Ali vidim da su nesložni, nehomogeni, da se svađaju oko trivijalnih stvari. To je bezveze. Ako su već okupljeni oko nekog cilja koji će svima nama dobro da donese, dajte onda da se fokusiramo na taj cilj! Ali to je mentalitet koji treba uklopiti u zajednički cilj, što je vrlo teško.

Primećuje se da su mediji postali otvoreniji za gej tematiku. Najviše članaka ima u žutoj štampi, ali koliko god da je negativna reklama ona je reklama, postajemo vidljiviji. A ovde je ljudima potrebno otvoriti vidike. Mislim da bi aktivisti više trebalo da uključe političke stranke u celu tu priču, jer kod nas je politika, na žalost, sveprisutna. Trebalo bi ih edukovati da bi ovi kasnije mogli da pišu i donose zakone. I da krene zajednički sve da se uređuje, LGBTIQ organizacije u saradnji sa političkim partijama. Jer koliko god da se neki opiru, da su oportuni bilo kakvoj *queer* priči, to je ipak budućnost. Ne može niko da kaže da deset posto ljudi na planeti ne postoji, jer postoji! I svi ljudi su isti i treba da svi imaju ista prava. To treba stalno ponavljati.

Mislim da je politika bitan faktor u svemu tome, na žalost, ali takvo je vreme u kom živimo. I mediji. Recimo, B92 radi dosta dobrih stvari za gej populaciju, od serija pa do informativno-istraživačkih emisija. Bilo bi super kad bi sve to moglo da ide brže. Ali, znajući kakav smo mi narod, prihvatam da je sve to i dalje suviše sporo, mada se ipak pomera.

Sonja: Biće bolje svakako. I slažem se da zavisi od političkih promena, jer

vidim koliko se stvari promenilo u poslednjih pet godina – sa ovakvom državom i raznim konzervativnim strujama, sa mafijom umesto države, svim onim što nam se dešava – ipak se mnogo toga promenilo. Intuitivno verujem da će za pet godina biti bar još duplo bolje nego sad.

A gledajući stvari iznutra, mislim da LGBTIQ organizacije i aktivisti ne moraju da budu homogeni oko svega, već svako može da ima neku svoju ideju. I mislim da treba svi da istražujemo, budemo kreativni – damo svoj doprinos, bez obzira da li smo aktivisti ili ne. I, kad se sagleda ukupna slika, vidi se da svako doprinosi na raznim poljima, od kulture, politike, medija, konkretnog rada sa LGBTIQ populacijom... Postojeće LGBTIQ aktivističke organizacije u Srbiji rade mnogo, ali to često nije praćeno medijskom pažnjom, pa tako ne dopire i do većeg dela same LGBTIQ populacije. Ipak, ne možemo tvrditi da su samo one akcije koje su medijski praćene, i u široj zajednici podržane, jedino ispravne.

Ima toliko toga da se radi, na svim poljima. Biće definitivno bolja situacija, ja u to duboko verujem. Ne može biti gora. Što se više ljudi bude uključivalo... A ljudska svest, širina duha i tolerancija, generalno, rastu – to je proces koji traje, ali i napreduje. Ja znam dosta ljudi koji ne spadaju u LGBTIQ populaciju, ali žele i bore se, na razne načine za LGBTIQ prava. Isto kao što bi LGBTIQ ljudi trebalo da se bore protiv svake nepravde koju vide, bez obzira na to da li ugrožava njih lično. *Queer* nacija je budućnost kojoj se radujemo!

Ja ne odustajem

Moja mama oduvek ima problem s lezbejkama, dok je prema gej muškarcima tolerantna. Tako da sam znala s čime mogu da računam kod nje. Ali meni je važno da to podelim sa prijateljima, a ona je meni i prijatelj, a ne samo mama. Važno mi je da mogu da joj pričam šta mi se dešava u životu, a ne da moram da izbegavam određene teme ili da ćutim.

Međutim, njena reakcija nije bila dobra i pokušala je sa raznim manipulacijama tipa: Vidiš da mi skače šećer. Rekla sam joj: Nemoj da me optužuješ. Ne skače tebi šećer i pritisak zbog mene, zato što ti ja to spominjem, nego zato što ti tako hoćeš da reaguješ. Ja se ne osećam krivom.

Ona me je zamolila da joj ne pričam o svom životu sa Mašom.

Jednom me je nazvala telefonom i rekla da će TO da me prođe i da ću da se kajem, i ne znam šta još. Ili, zamolila me je da ne telefoniram Maši, kad je ona kod kuće i može to da sluša, i pristala sam. Ali rekla sam joj: Ja ne mogu da budem bliska sa tobom ako me ne prihvataš u celosti. Ne možeš mi reći, volim te, a onda voliš samo jedan deo mene, to meni nikako ne ide zajedno. Ali dobro, žena ima 77 godina, uzimam sve to u obzir i ne želim namerno da je nerviram. Ali ja ne odustajem. I dalje s vremena na vreme izvršim neki blagi pritisak, pominjući moju svakodnevicu, najopuštenije, iz čiste želje da to delim sa njom. Prvi put kad sam se zaljubila u ženu nazvala sam je i rekla joj to. Znači, već pet godina se borimo. Ja vidim tek blagi napredak, ali svejedno – ne mogu drugačije.

Osećaj da si građanka drugog reda

Maša: Sonja je promenila mišljenje po pitanju braka i registrovanog partnerstva posle filma *Kad bi zidovi mogli da govore 2*. Do tada je govorila da njoj papir ništa ne znači, ali posle ovog filma je rekla: *Pa ovo je baš gadno*. A to se poklopilo sa tim da je shvatila da želi budućnost sa mnom, jer dok nije mene upoznala bila je samoproklamovani "slobodni strelac".

Govorim o delu filma kada je jedna od dve starice, koje su zajedno provele ceo život, završila u bolnici, a druga nije imala pravo da je poseti, jer zakonski nije uži član porodice. Ma koliko to bila crna razmišljanja, to je život, naša realnost. Svi smo uskraćeni, i gej muškarci, lezbejke, biseksualne i trans osobe, tako da nas, naravno, takve stvari teraju da imamo osećaj da smo građani drugog reda, iako u svim ostalim segmentima, na potpuno isti način kao heteroseksualni ljudi, doprinosimo ovom sistemu i državi.

Sonja: Da, tad sam se rasplakala. Ja ne volim taj papir, ne zato što on nekome

nešto omogućava nego zato što onima koji ga nemaju nešto uskraćuje. Ali s druge strane, kad planiraš budućnost s nekim, a posebno kad ostvariš nešto, i u toj situaciji, kako i film prikazuje, pred kraj života provedenog uz puno ljubavi i zajedničkog stvaranja svega, pa i uspomena, na kraju neko dođe i pita te: *Ko si ti? Ti ne postojiš. Sve je ovo moje. I ove slike. I sve ostalo!*

Da, uskraćena su mi mnoga prava, od krupnih stvari do onih svakodnevnih. Kad odem u kupovinu, šetnju, ili bilo gde, ne mogu da pokažem nežnost i ljubav koju osećam, jer moramo da pazimo da neko nešto ne pomisli i izmlati nas. Ako želimo dobro da se provedemo i da budemo to što jesmo – zaljubljeni par, možemo da idemo samo na gej žurke, jer ako odemo na neke druge, tada mi kao da nismo zajedno, a ustvari jesmo. Šetanje po gradu, držanje za ruke, poljupci, zaljubljeni pogledi... I da ti niko ništa ne radi, dovoljno je da te neko mrko pogleda. Ja sam imala situaciju da sam se ljubila sa devojkom na žurci kad nam je neki tip prišao, prekinuo nas i rekao: *E, super ste, ajde još jednom!* Mi se nismo ljubile da bismo bile cirkuska atrakcija ili ostvarenje nečijih seksualnih fantazija. To je isto oblik nasilja.

Maša: Ali čak i da sam ja autovana potpuno, problem bi ostao isti, jer je u pitanju sredina. Koliko god da mi pozitivno razmišljamo, to ostaje problem sredine.

Sonja: Svakako postoji razlika između autovanosti i neautovanosti. Ti reci-mo kažeš da ako bi neko garantovao

da ti se ništa neće desiti, autovala bi se na poslu. A ja sam se autovala, svaki put, pa mi se ništa loše nije desilo. Potpuno je iracionalno što pretpostavljaš da će se nešto desiti. To je tvoj unutrašnji strah, koji stvara pritisak i koji može na više nivoa da se odražava i da utiče na kvalitet tvog života, na realnost. I taj stres koji sebi nabijaš... Definitivno postoji razlika. Jer ta razmišljanja: *neko će videti, nemoj sad da me ljubiš, ne mogu sad...* koliko god da je to sitno, to menja kvalitet. I stvara osećaj da si građanin drugog, ili već kog reda. Osećamo i te kako da nam je uskraćeno mnogo toga kao osoba-ma i kao građankama ove zemlje.

Plan je da se volimo

Sonja: Naš jedini fiksni plan je da neprekidno radimo na sebi – svaka na sebi, i da se podržavamo, a tako se automatski radi i na vezi. Ostalo su okvirni planovi – kako bi trebalo da izgleda život i šta bi mi mogli da preduzmemo da on što više liči na to. A tu je svakako i plan da se radi na promenama i dovođenja do mogućnosti za ostvarenje porodice sa detetom. I mislim da Maša mora da prođe put samoostvarenja, jer je ona tek u poslednjih nekoliko godina započela neki svoj život, van školovanja. Ja sam tu da podržavam njene planove za karijeru, a meni se otvorio ovaj prostor u aktivizmu i ona me podržava u tome. Ali ja ne volim planove, jer kad nešto veliko isplaniraš, a ne ispadne tako, onda se osećaš loše zbog toga. Više volim da to podelim na sitnije delove. Korak po korak. Budisti kažu:

Put od hiljadu milja počinje jednim korakom.

Plan je da se volimo i da nam bude lepo!

Maša: Kao što je i do sada bilo! Da se volimo, razumemo, poštujemo, pa i grešimo, učimo na našim greškama, rastemo i što je najvažnije, nežno negujemo ovu predivnu ljubav.

*Maša (1980.), VSS
Sonja (1974.), SSS
Beograd*

Sa mnom joj je dobro

Boba: Moja majka je shvatila, a kako i ne bi, i nije joj se to naročito dopalo. Ali nas dve smo gurale, pravile se “blesave”. Kao što u bilo kojoj vezi nastojiš da nekom svom bliskom pokažeš i dokažeš da ti je dobro i da ti taj odnos znači. I trudile smo se da tako zajedno prema njoj budemo super. I to je tako funkcionisalo, a i živele smo zajedno neko vreme. Nije nikada bilo nekih drama ni sukoba, rasprava. Da se ona odlučila da me pita otvoreno, ja bih joj rekla. Ali da to sama počinjem, a da znam da joj to neće biti milo, nisam htela. Takav je, nažalost, bio odnos između nas.

Nina: Ja nemam potrebu svojim roditeljima da kažem: *Znate, ja sam lezbejka*. Nikada im to nisam tako rekla, ali mi živimo kao porodica i tako smo i prihvaćene. Odlazimo zajedno kod njih, mama dolazi kod nas ponekad. Tamo u kući ručamo, radimo, zezamo se... to je naša kuća. Mi smo porodica.

A jednom je mojim roditeljima jedna komšinica rekla: *Da li vi znate da vam je ćerka lezbejka? – Šta se to tebe tiče?!* Jako su se naljutili i neće više da pričaju s njom jer je ona to rekla u negativnom kontekstu.

Mojima ne smeta što sam ja lezbejka. Moja sestra jako voli Bobu...

Boba: Voli me kao osobu. I mislim da voli što je Nina sa mnom, jer misli da joj je sa mnom dobro.

Devojačka soba

Dugi zagrljaji

J.: R. i ja smo se poznavale već oko godinu i po dana kada me je pitala da delimo stan. Bilo je to 2004. godine. Ostala je bez cimerke a ja sam stanovala sama. Razmišljala sam mesec-dva i prvo rekla, *Ne*.

Živela sam dugo sama, i na početku sam osećala da mi to mnogo znači – kao da me leči – ali posle toliko vremena postalo je suprotno. Ali ja to i dalje nisam shvatala.

Kada sam je odbila, prestala je da se druži sa mnom.

R.: Ne sećam se da me je neko ikada tako toplo dočekao kao ona. Šta god sam htela ili mi je trebalo, ona je bila tu, odmah bi se stvorila da namesti, pokaže... Sećam se, kad sam se doselila, danima je sređivala svoje stvari da mi oslobodi orman, a to je stvarno bio posao. Nešto najlepše mi je bilo: dođem s posla, a ona me toplo dočeka. Bilo je stvarno čarobno. Osećala sam toplinu... Onda, dugi zagrljaji... mislim da smo mi po skoro sat vremena ostajale u zagrljaju. Taj odnos između nas počeo je da se razvija, a da mi nismo skoro ni bile svesne toga. Nije bilo onog angažovanja da kad ti se neko dopada, radiš na tome da se i ti njoj dopadneš.

I onda sam ja J. rekla da mi se sviđa. A ona – premrla od straha!

Bilo mi je neverovatno da ona ne razume da tu ima nešto!

Ja sam jedva čekala da dođem s posla kući ili da ujutru ustanem i da mogu da je zagrlim, i tako, spontano, se kasnije i desilo da smo ušle u vezu. Ali onda je J. trebalo da ubeđujem, ne znam koliko dugo, da živimo u istoj sobi. Joj, da iz devojačke sobe izađe!

J.: Kod mene je pozitivni osećaj više bio povezan sa tim da će tu, u tom prostoru još neko da živi, jer sam dugo živela sama, i jako sam se radovala promeni. Već mi je bilo previše samoće. U prvom trenutku bila sam oduševljena što je ona tu. Sve je izgledalo dobro. Stvorila se neka vrsta povezanosti, jer R. je pozitivna osoba. Ne naučeno pozitivna, nego je suštinski pozitivna. I namestilo se baš onako kako treba da bude – naša usklađenost u zajedničkom življenju.

Nije da nisam bila svesna šta se događa između nas. Jesam. Ali kao da su bile dve osobe u meni. Jedna koja je stalno odbijala i jedna koja je shvatala šta se događa. Nadmetale su se u meni, ali uvek bi preovladao taj poriv da budem distancirana. Međutim, u nekom trenutku mi je nešto kliknulo.

Već neko vreme je delovalo kao da već jesmo zajedno, iako je sve bilo kao i do tada. Jednom prilikom, dok smo se grlile mi je rekla da u njoj budim strast, a ja sam se ukočila!

To odbijanje nije bilo vezano za pol osobe, već za bliskost. Dugo sam bila sama, sve sam radila sama i onda je počelo sve to da se događa... Nisam uopšte razmišljala, nisam imala želju, ni ideju da bih bila sa nekim. Zato sam sve vreme odbijala bliskost iako sam se osećala pozitivno – bilo mi je drago što je ona tu...

R.: Ja jesam razmišljala o vezi i pre nego što sam upoznala J. Želela sam da nađem osobu koja bi mi odgovarala, koju ću voleti i koja će voleti mene, bilo ženskog ili muškog pola. Bila sam spremna i, u stvari, moja otvorenost je dovela do toga da se tako nešto dogodi.

J.: Imale smo jednu drugaricu koja je znala za nas iako joj ništa nismo pričale. Ja sam joj jednom rekla, u nekom nedorečenom razgovoru, ali ona je već znala i njoj je to bilo skroz u redu. U to vreme nije bilo prihvatljivo da bilo ko zna za nas, da se o tome razgovara... Meni je bilo normalno da kažem ljudima koji me okružuju. Nisam sa tim imala problem, dok R. nije imala nikoga kome bi rekla. I onda se vremenom pretvorilo u to da mi o nama ćutimo: *Da niko ne zna. Da niko ništa ne primeti...* Počela sam da se pitam, *Šta ću ja sad?! Kome ću sad ja da kažem? Kako ću da kažem?* Vremenom je nešto što mi je bilo normalno

Potvrda

J.: *U jednom periodu sam imala potrebu da i kad izađem napolje još neko zna za nas da bih bila svesna naše veze. Bilo mi je potrebno da još neko to potvrdi, jer drugačije kao da ne postojimo.*

Za prijatelje koji nam dolaze u posetu mi smo drugarice koje žive zajedno – iako se mi tako ne predstavljamo. Sasvim je drugačiji osećaj u prisustvu te treće osobe koja zna da smo mi u vezi, nego kad smo u društvu osobe koja to ne zna. Moja percepcija našeg odnosa je sasvim drugačija, kao da je to neki potpuno drugačiji odnos. Baš to što sam već i rekla, kao da tek tada u našem zajedništvu mi počinjemo da postojimo u okruženju.

R.: *Moj je doživljaj tada da se osećam prihvaćeno u svom izboru življenja.*

– sad čuvajući tu našu tajnu – postalo nešto jako teško, skoro nemoguće da se izgovori.

Reći sebi – reći drugima

R.: Imala sam ranijih godina kratko iskustvo, od dva-tri meseca, sa jednom ženom. To i nije bila ljubav, mogla bih reći, već privlačnost. Nismo se pronašle... I mislim da tada nisam bila spremna za ovo što imam sad. Mislim da nisam mogla da prihvatim sebe, kao ni tu osobu, i sve zajedno je bio neuspešni, neumešni... pokušaj. Neumešan u tom smislu da nisam znala da se snađem. Nisam znala ni šta mi se dešava, ni da li to stvarno hoću, a mislim da, u stvari, i nisam htela.

Lako sam ulazila u neke veze pa mi je to bila, eto još jedna...

Kad sam shvatila da mi se žene dopadaju, užasnula sam se vizije koju sam imala: da ću samo sa jednom ženom da budem ceo život. A u to vreme sebe sam mogla samo da zamislim kao udatu i sa mnogo dece.

J.: Nisam bila u vezi sa ženom pre R., ali razmišljala sam o tome i kada mi se dogodilo, za mene je to bila najprirodnija stvar.

Kasnije, kad smo pričale, počela sam da shvatam šta sam ja mislila o sebi, i u odnosu na dečake i devojčice, kad sam bila mala. Imala sam utisak da bih možda ranije znala šta osećam, da je neko to umeo da mi objasni ili da se o tome pričalo ravnopravno u školi. Kao da sam unazad sve shvatila... Ne mogu tačno da se setim momenta kad sam to osvestila, ali imala sam 22 godine i u to vreme sam radila u okruženju u kojem je to bilo prihvaćeno. Najnormalnija stvar je bila da žena može da bude u vezi sa ženom. Zato i nisam bila šokirana zbog sebe. Pre svoje dvadesete godine, na Ženskim studijama, prvi put sam slušala o homoseksualnosti, upoznala nekoliko žena koje su lezbejke... o *coming outu* sam razmišljala na drugačiji način dok nismo počele da budemo zajedno. Zamišljala sam da je to sve savršeno, jer su moji brat i sestra ranijih godina bili sigurni da sam u vezi sa ženom i stalno su me navodili da im to kažem. Brat mi je jednom, kao grom iz vedra neba rekao: *Ti šta god odlučiš, ja ću te podržati*. Pojma nemam odakle mu to uopšte! I mama je nekoliko puta ne-

što prokomentarisala pozitivno. Zbog toga sam ja imala doživljaj da je to sa svim u redu.

Ali od kad smo nas dve zajedno, suočila sam se sa raznim stvarima o kojima nikada ranije nisam razmišljala. A to je da kada se viđaš sa ljudima na fakultetu ili na poslu, čutiš o tome sa kim si u vezi, dok oni pričaju o svemu, i kada te pitaju za vezu ti kažeš: *Pa, nemam nikoga*. Ili, *S kim živiš?* – *Živim sa drugaricom*. I slične stvari, od kojih je meni bilo muka, dok nisam u jednom trenutku shvatila da tako mora, jer je to bio R. zahtev. Ubeđivale smo se, ali sam na kraju prihvatila da je to sad tako.

Tek kasnije, kad sam promenila okruženje, dobila sam drugačiju sliku stvarnosti. Kad sam počela da radim, pa fakultet... Stalno slušam ljude koji nešto bez veze komentarišu. Ljudi koji te prvo pitaju koju školu si završila, koliko imaš godina i da li si udata. *Pa zašto nisi udata, a imaš 30 godina?*

Jednom je na fakultetu jedan student pitao kako to da je iz klasifikacije psihijatrijskih mentalnih poremećaja izbačena homoseksualnost. I onda je jedna koleginica, a asistentkinja je u tome podržala, počela priču o nekom gej lobiju koji je u svetu toliko snažan da je uspeo da homoseksualnost izbaci iz klasifikacije mentalnih poremećaja. Onda su počeli da povezuju homoseksualnost sa pedofilijom, da je porede sa narkomanijom... Argumentacija im je bila strašna. A asistentkinja je psihijatarka već deset godina. Sasvim mirno sam sa njima polemicala.

Te moje koleginice i kolege radiće jednog dana, možda, u nekoj školi ili

nekoj drugoj ustanovi i imaće znanje da je iz klasifikacije izbačena homoseksualnost kao poremećaj, ali i sa idejom da to ne treba da se podržava, već da treba da se suzbija, po mogućnosti leči...

I onda shvatim da tu ništa ne mogu da kažem. I pitam se gde mi živimo. Ja nisam bila spremna da se četiri godine suočavam sa tim na fakultetu.

R.: U poslednje vreme stalno razmišljam o tome da bih mogla da kažem nekoj od svojih prijateljica, a onda shvatim kako se u stvari slabo sa njima vidam i družim, i da mi uopšte nisu prijemčive. Ranije nisam htela, ali sad to želim, međutim ne družim se više toliko sa njima i mnogo rogovatno mi to sad deluje. Zna samo jedna naša drugarica. Nikom drugom nisam rekla. Možda će se to menjati, i ja verujem da hoće. Možda u ovom sadašnjem odnosu stvorimo još neki krug prijatelja kojima možemo da kažemo, i ja sam za. Ako mi je neko blizak, ja ću to podeliti, ali ako nije, ne vidim zašto bih to iznosila.

Ne osećam se dobro na nekom dubljem nivou kad znam da niko ne zna za nas i da je ovo preraslo u veliki zatvor – zlatan zatvor. Shvatam da bi to trebalo da podelimo sa nekim. Možda će biti još osoba koji će moći da prihvate. Moji roditelji i brat neće nikada, to znam. Roditelji su stari, a brat je Balkanac... Jednom smo se čak i svađali. Ja nisam još bila u vezi sa ženom i nisam ni razmišljala o tome, kada sam spomenula homoseksualce (uvek sam mislila da je to u redu iako to nisam baš prihvatala kod sebe) a on

je dobio histeričan napad... Brat me nikad ne bi prihvatio.

J.: Uskoro ću biti kuma jednom prijatelju i mislim da bi on to potpuno prihvatio, za razliku od njegove žene. A meni je bez veze da ga dovodim u situaciju da mora da krije nešto od njemu važne osobe. Međutim, biti kuma nekome, a da taj neko ne zna nešto tako važno o tebi... Sve mi je tako... čudno. Ne znam ni sama šta da radim...

Veza je najvažnija

J.: Nikada nisam imala ideju da ću imati decu. Mislila sam da i ako ih budem imala biće to najverovatnije usvojena deca, jer mi rađanje nije privlačna ideja. R. je imala ideju da će imati muža i decu i da je to neizbežno, a kasnije je shvatila da ne mora da ima muža, ali da hoće da ima decu. Kad to planiraš ceo život onda osećaš da to i moraš da uradiš, da je to deo tebe.

Tako da sam i ja to prihvatila: *Dobro, deca. Važi.*

Ali onda razmišljaš da će deca ići u školu i imati dve mame. A ja neću da budem neka tamo drugarica ili komšinica. Pa, kako će naši roditelji to da prihvate? Roditelji one koja je rodila dete imaju prednost u odnosu na onu tamo "drugaricu". Onda roditelji one druge koja nije rodila to dete – ono i nije njihovo, što se njih tiče. Pa se R. pitala kako će dete da se oseća u okruženju ako ima dve mame. Po meni, ono će se osećati normalno ako mu na početku objasniš da je to normalno i

Potvrda

J.: Imam sestru od tetke koja je bila u vezi dve godine sa koleginicom sa fakulteta i govorila je da je to prava osoba za nju i da nikada do tada nije imala takav doživljaj i iskustvo odnosa sa drugom osobom, ali je posle odlučila da prekine tu vezu, jer nije htela da se suočava sa problemima u svom okruženju. I ta sestra me je prihvatila. Kada sam joj saopštila da smo nas dve zajedno, rekla je da je pretpostavljala, ali mi se više posle toga nikad nije javila, a od tada je prošlo više od godinu dana.

njemu ne trebaju dva pola u kući već ljubav, pažnja, razumevanje, podrška... Onda smo počele da razmišljamo o tome kako doći do tog deteta ovde. Da li sa nekom realnom osobom, preko donatora i banaka sperme? A kod nas ne postoji zakon koji to reguliše, ali u inostranstvu postoji i može to da se uradi... Pa onda, koju priču ispričati roditeljima?... I sve te konstrukcije počnu da te zamaraju. I zapitaš se, čemu sve to u životu? U stvari, meni je vremenom postajalo jasno da je to užasno komplikovano.

Za mene je takođe predstavljalo problem u našem odnosu u jednom periodu i to što R. nije prihvatila sebe. I ta priča oko muža i deteta koja je trajala jedno godinu dana otprilike. Ona je bila spremna da ne budemo zajedno ako naš odnos ne možemo da realizujemo u okruženju onako kako okruženje može da ga prihvati. Što je meni bilo, *Jao...* Bilo je dosta uznemirujućih stvari. Ali ono što je u svemu tome bilo najvažnije jeste taj doživljaj koji sam imala, a to je da je ona prava

osoba za mene i da tu više nema diskusije kako će okruženje to da prihvati. Mislila sam da u tim okolnostima u kojima ja nisam spremna da baš svi za nas znaju i pored nje koja misli da to niko ne treba da zna, treba sve da se uradi, sve što je potrebno da bi se veza održala zato što je ona najvažnija. Sa tim saznanjem mi je postalo lakše da živim.

R.: Ranije sam mislila da je moj život potpuno besmislen ako nemam dete. Mislila sam da imam neki zadatak, da želim nešto da dam, podelim sve što znam, ali sad, s obzirom na svu problematiku, to mi se čini kao nemoguća misija u ovoj zemlji. Uvid u to gde se nalazim sve više me udaljava od te ideje. Dovoljno mi je to što ne mogu svima da kažem za nas, a dodatni problem mi je imati dete. Sada sam u fazi postavljanja pitanja da li ja to stvarno hoću ili je to neka matrica koja se stalno ponavlja.

Godine prolaze i mislim da mi je čak i sad kasno za rađanje, jer volela bih da proživljavam sve trenutke sa detetom. I kad ima 20 i 25 godina, a ne samo kad ima 15. To je moj stav i osećaj. Ali, nemam više neku ideju o tome... Čutim i osluškujem. Znajući gde se nalazim – posmatrajući i poslednja događanja sa Kosovom, gde se stvarno i stidim svoje zemlje – sve mi je postalo besmisleno... Kad se promeni cela planeta onda ćemo valjda i mi nešto promeniti. Treba sačekati i videti...

Sve više sam stava da ne treba žuriti ni u čemu. Nekada sam prebrzo donosila odluke, ali sad više ne bih ni u čemu žurila.

Kako će komšija da reaguje

R.: Sve što imaju heteroseksualni partneri, mi nemamo. Nemamo pravo na nasljeđivanje. Ne može da te nasleđi, osim ako testamentom ne odrediš da će dobiti tvoju imovinu. Ne možeš javno da se venčaš... Ne možeš ništa javno da uradiš. Počevši od toga da ne možeš da kažeš. A sa pravne strane ništa nije uređeno. Mene ne interesuje šta će u zakonu pisati, jer znam koliko se zakoni u ovoj zemlji ne primenjuju, već šta će u ljudskoj svesti ostati kao promena. Kad pogledamo istoriju, nemam neki optimistički stav kad je ovo podneblje u pitanju.

A mogu i da zamislim taj dan kada bude senzacionalistički javno objavljeno da je zakonom dozvoljeno da se gej parovi ovde venčavaju! A u svetu je to, naravno, odavno normalno, a mi se jadni ponašamo kao da smo iz pećine izašli... Mislim da će se i kod nas u jednom momentu to sigurno promeniti – verujem da hoće – ali kad, ne znam.

J.: Na primer, R. je zaposlena u državnoj firmi a ja nemam zdravstveno osiguranje, a mogla bih preko nje da budem osigurana – pošto mi našu zajednicu doživljavamo više kao bračnu zajednicu. Nadam se da vremenom neće biti gore, jer nije samo pitanje toga šta će u zakonu da piše, nego kako će komšija da reaguje. A svest se menja već tako što bi mi sa bliskim ljudima mogle pomalo da razgovara-

mo... Sa onima koji nas poznaju i koji bi to mogli da prihvate, jer ljudi imaju doživljaj da su to ne znam koji ljudi koji rade ne znam šta. Ali kad znaju da sam Ja u vezi sa ženom, onda mogu da to stave u neki kontekst i da razmišljaju o tome. Ljudi se tako postepeno menjaju i promene lančano idu.

Sad razmišljam kako sve ovo zvuči crno, ali mi generalno nemamo neki negativan stav i nije da kukamo. Vidimo šta ne možemo. Naš odnos je snažan i dobijamo mnogo pozitivnog i podržavajućeg u njemu, tako da to što je napolju ćemo nekako preživeti. Imamo slična interesovanja i u tome smo se pronašle. Čak i kada se ne bavimo istim stvarima, jedna drugu podržavamo. Uvek imamo o čemu da pričamo, ali i ako ćutimo, osećamo da smo zajedno.



R.: Ništa mi ne bi značilo da sam u vezi sa muškarcem, u kojoj nema ljubavi i mogu svi da znaju za nas. To je praznina. Heteroseksualni parovi su priznati, a opet mnogi nisu srećni. Sreća nije samo u priznanju okoline, već mora nešto između njih da postoji. Ponekad mi se čak čini da je super što ne znaju svi, jer ljudi vole da se mešaju u tuđe odnose. A opet, s druge strane, mislim da treba da znaju određeni ljudi.

Ja po osećaju biram

J.: Imam utisak da je sve više ljudi uključeno u rad LGBT organizacija, da ima više organizacija koje su sve više povezane... Vidim da sve ono što su nekad bili planovi, sada se realizovalo. Na primer, rad sa medijima, SOS telefon, savetovaništva, razni seminari... Od *Arkadije* se mnogo toga promenilo. Mislim da će LGBT organizacije biti sve vidljivije. Ne znam kako bi se promene uopšte desile, na primer, vezane za medije, kampanje koje su bile ili promene zakona, da nema organizacija.

R.: Ne volim da pripadam organizacijama samo zato što se bavi time, kao što je recimo *Labris*. Ja po osećaju biram. Nemam osećaj da bih mogla da ostvarim neki kontakt sa tim osobama... da budem deo te organizacije koja podržava žene koje vole žene. Više volim da sama nešto pročitam, proučavam u vezi sa tim. J. dobija poštu iz *Labrisa* i preko nje sam informisana o novim događanjima u svetu. Gledale smo i filmove sa gej i lezbejskom tematikom...

Obeležje

J.: U poslednje vreme postalo mi je interesantno kad ljudi koji su u braku nose burmu. To je obeležje koje je možda tradicionalno i možda nebitno za nekoga ko nije za tradicionalni način života, ali meni je to postalo značajno obeležje. Možda baš zato što je povezano sa vidljivošću jednog zajedništva između dve osobe. Tako da sad ubeđujem R. da počnemo da nosimo nešto što bi za nas predstavljalo burmu.

Razmišljale smo i o tome da treba da se pripremimo za mogućnost da se odselimo u neku drugu zemlju, ali bismo videle kakve su šanse da ostanemo ovde. Razmišljale smo na koji način može ovde da se živi sa detetom ili bi zbog toga trebalo da odemo u neku drugu zemlju. Treba o tome razmišljati možda u naredne dve godine. R. bi trebalo da nosi to dete a ima 38 godina...

R.: Nisam više sigurna u to. Više ne želim da se vezujem za svoje planove i razmišljanja od ranije. Hoću da proverim sve. Ništa se ne mora.

Ja kao neki naš najveći korak vidim da u budućnosti sa što više ljudi podelimo postojanje naše ljubavi.

*mr R. – (1969.)
J. – (1976.), VSS
Beograd*

Deca

Oko moje tridesete godine javila mi se jaka potreba da rodim dete. Ali, situacija je da nas dve ne znamo ništa ni o lezbejkama, a kamoli o tome da one imaju decu! Postojao je neki momak od ranije iz vremena pre nego što smo se nas dve fizički zbližile, ali je on tada bio zauzet, a meni je značio. I s njim sam pričala, a on je čekao da ja odlučim šta ću. I kao što se ona nije odlučila da ode u inostranstvo, tako ni ja nisam rešila da počnem vezu sa njim. Nekoliko godina sam patila jer je trebalo zaboraviti bebu. A sad, mnogo godina kasnije, mogu da kažem da volim što nemam decu. Upoznala sam sebe u raznim situacijama i pošto je dete neko koga voliš na poseban način, mislim da ne bih bila dobra majka. Ali ono što si odlučila da odbaciš, ostaje tajna. Zbog mentaliteta ljudi i opšte situacije ne bih volela da imam dete koje živi ovde. Ne znam kako bih ga odgajila zdravo i srećno. Ne vidim uopšte da je to moguće. A ne bih volela da sam rodila dete koje neće biti srećno.

Boba

Kneda u grlu

Vremenom je želja postala samo izraženija

LittleRed: Upoznale smo se preko interneta, u kritičnoj fazi moje prethodne, strejt veze koja je trajala sedam godina. Godinu dana pre kraja te veze registrovala sam se na *My Spaceu*, i prvo kliknula nju, pošto sam prethodno vršila pretragu na osnovu ključnih reči. Ona je prepoznala moj nadimak s jednog LGBT foruma i tako smo počele komunikaciju.

Dopisivale smo se intenzivno oko mesec dana preko *My Spacea*, a onda smo razmenile mesindžere i tako provodile slobodno vreme zajedno. Posle nekih šest meseci smo se prvi put videle i nakon toga nastavile da se stalno viđamo u potaji, kao drugarice, dok nisam raskinula sa momkom. A dve-tri nedelje nakon raskida, u aprilu 2007. godine stupile smo u vezu.

I ranije sam primećivala sklonost ka ženama. Od kad sam postala seksualno aktivna privlačili su me i muškarci i žene. U toj vezi sa momkom mi je bilo prilično zadovoljavajuće, prvih četiri do pet godina, dok smo još pravili zajedničke planove za budućnost, ali kad je sve to počelo da tone u vodu... A u principu nije ni bilo neke emocionalne povratne informacije s njegove strane – bio je prilično hladan. I vremenom je samo

ta želja postala izraženija. Ovo mi je prvo iskustvo sa ženom, iako su mi se i ranije svidale.

N.: Ja nisam posećivala često lezbejski čit, jer sam nekoliko puta išla i zgrnula se. Neke čudne žene su tu bile i bila sam u stvari skeptična prema poznanstvima preko interneta. A ovo je bilo preko *My Spacea*, videla sam da je iz Niša, delovala mi je pristojno, nisu sve teme o kojima smo pričale seks... Zapravo, nisam ni krenula sa ciljem da mi budemo u vezi, tad. Ili mi se barem tako čini. I, u stvari, sve vreme sam sumnjala da će da bude nešto između nas, jer je teško da bi se neko odlučio da nakon sedam godina strejt veze, za koju su svi najverovatnije smatrali da treba da se završi brakom, napusti takvu vrstu sigurnosti da bi bio sa osobom koju jedva da poznaje. A i prelazak iz strejt života u lezbejski geto mislim da je prilično traumatičan. Meni tako deluje. Jer, moja prethodna partnerka i ja smo bile pet godina u vezi i živele smo u Nišu i apsolutno nikoga nismo mogle da pronademo za druženje. A to je period od 2001. do 2006. godine i imale smo i kompjuter. Nismo uspele, iako smo želele da stupimo u kontakt sa zajednicom, tako da smo bile izolovane. Kad god bi trebalo neko da nam dođe u posetu bile smo u strahu da će ti ljudi da nas

zamaraju pitanjima: *Kad ćeš da se udaš ili Da li imaš dečka?* A ja nisam bila spremna da baš svima pričam o svojoj situaciji i da se autujem ljudima za koje i nisam bila sigurna da neće reći nekome ko bi mogao da nam naudi na neki način. Cela ta situacija je baš bila neprijatna i frustrirajuća, jer mi se čini da je nekim ljudima sa kojima smo bile u površnom kontaktu nešto i bilo sumnjivo.

Upravo zato mi je i bilo čudno. Nisam verovala da neko pod pritiskom porodice, prijatelja i okoline može da pređe skroz u lezbejsku egzistenciju nakon dugogodišnjeg socijalno prihvatljivog odnosa i svih beneficija koje on ima u ovom društvu.

LittleRed: Prelaz iz strejt veze u istopolnu izgleda velik, ali meni zaista nije bilo ni najmanje zastrašujuće. Bile su neke situacije koje dođu i prođu i sa kojima treba nekako da se izboriš, ali daleko od toga da je zastrašujuće iskustvo.

N.: Meni je bilo traumatično jer momak nije najbolje primio raskid. Osećala sam se kao uljez koji je upao u tu hetero-patrijarhalnu idilu i rasturio je. Nemam ništa protiv strejt veza, ali ljudi obično gledaju svoju sigurnost, šta gube a šta dobijaju, a i društvo uvek vrši pritisak da nakon raskida jedne veze treba što pre naći novog momka i udati se. I onda sam se odjednom našla u čudu: šta će sad da bude? Jer, tu je pritisak okoline, a i pritisak bivšeg momka. Moglo je da dođe i do ličnih nedoumica, ali ne u smislu da neće moći to da izdrži i ne

zato što je slaba osoba, nego zato što nekada taj pritisak može itekako da utiče na ugao gledanja i da ga formira. A ja nikada nisam ni čula za takav slučaj – da neko ležerno i bez nekih većih nedoumica pređe iz jedne strejt veze u lezbejsku i da se ne preispituje! I ponekad, skoro pa da sam imala i grižu savesti i osećaj inferiornosti. Imala sam osećaj da ja sad tu nešto kvarim zbog nečega što je pitanje da li njoj može da pruži sreću. I pitala se da li je to možda prevelika žrtva za nju i da li će se možda pokajati.

Prvo, ja nisam mogla da verujem da će doći do raskida verovatno zato što sam i sama teško okončala prethodnu vezu koja nije vodila nikuda. U toj vakuumiranoj lezbejskoj vezi, imala sam osećaj sigurnosti i nisam mogla da kažem da tu nije nešto kako treba. I onda mi je bilo neverovatno da neko nakon toliko vremena provedenog u strejt vezi u Srbiji, osobito u Nišu koji je zapravo jako mali, donese takvu odluku bez odugovlačenja. Nije to bio osećaj neprijatnosti, već užasan strah koji se javio da ona možda ipak neće poslušati svoja osećanja, već da će ih potisnuti i ostati u strejt vodama.

LittleRed: Ja sam imala grižu savesti zato što sam ga ostavila, zato što se moj život nastavlja. Osećala sam se odgovornom za njegov budući život, na neki način, i ne znam iz kojih razloga... Tako da verujem da je takva moja reakcija imala dosta veliki uticaj na njena osećanja...

N.: A i kad se upoređuju strejt i lezbejske veze mi imamo jednu krajnje

nepravednu situaciju da heteroseksualni parovi mogu da se venčaju i time ostvare sva prava dok lezbejke i gejevi to ne *mogu*. Iritantno je i to što kad si u lezbejskoj vezi i kad to obelodaniš, niko ne želi da to uzme za ozbiljno nego se na to gleda samo kao na prolaznu fazu pre no što se neko vrati na „pravi“ put nakon eksperimentisanja. Ja i dan-danas slušam od svoje majke, koja zna već osam godina da sam lezbejka: *Ti si sama i nesrećna...* I to je da čovek počupa kosu! Meni to kaže žena koja je u braku u kojem nije srećna. A nikad me ne pita kako sam i da li sam zadovoljna svojim životom i emotivnim statusom. I bez obzira na to što ja imam buntovan stav, opterećujuće mi je to. I podsvesno to deluje na mene, kao da nešto nije kompletno, jer mama misli da sam sama i ljudi je pitaju sa sažaljenjem kad ću da se udam!

Ja znam da sam lezbejka od malena. Nikad nisam mogla da se zaljubim u muškarca niti da imam neka dublja osećanja, mada su mi isključivo seksualno privlačni, ali ništa više od toga.

LittleRed: Sve vreme dok sam bila s njim u vezi imala sam prijateljicu, lezbejku, sa kojom sam se dopisivala. U principu kao da sam sve vreme želela to da probam... Znala sam da postoji jedan deo mene koje nikad nisam osetila i kojem nikad nisam dozvolila da dođe do izražaja. I pitanje je da nisam upoznala N. da li bih ga ikada istražila, jer mislim da je bilo presudno to što smo ostvarile bliskost na nekom drugom nivou. Mi smo toliko

vremena provodile pričajući da je to bilo meni zapanjujuće. Jedva sam čekala svaki sledeći razgovor. Ali ne zato što je to nešto zabranjeno ili zato što je neki izazov, nego sam jednostavno osećala da sam se sa njom našla. Ti razgovori su imali neku dinamiku i stalno sam imala podsticaj i jedva čekala da se upoznamo.

Možda danas zvuči smešno, ali je moja prva reakcija kada sam saznala da živimo u istom gradu, bila strah. Zapravo sam se jako plašila mogućnosti prenošenja odnosa iz zaštićene sfere internet komunikacije u onu „realnu“.

Za takvu vrstu raščišćavanja nisam spremna

LittleRed: Moj najbolji prijatelj je gej i iako se družimo poslednjih desetak godina, za svoje sklonosti rekla sam mu tek pre dve godine. I on je poprilično zatvoren po pitanju svoje seksualnosti, pa se „podrazumevalo“ da ja znam da je gej, iako to nikada nije bilo jasno verbalizovano i iako je preda mnom izbegavao da priča o svojim iskustvima. On je bio prva osoba kojoj sam rekla da mi se pored mladića sviđaju i devojke, mada je i do tog *coming outa* došlo više zato što je situacija tako nalagala, nego zato što sam se ja osećala spremnom da mu kažem, iako sam to već duže vreme želela. Tada sam probila led.

Danas skoro svi moji prijatelji znaju da smo nas dve u vezi, jedino bivšem nisam rekla jer nisam sigurna kako će odnos između nas da se nastavi i da li ima svrhe.

Mada, primetila sam da svojim prijateljima, koji inače poznaju N., nikad ne pričam o njoj kao što bih, recimo, pričala o tom bivšem momku. Nemam tu slobodu niti me oni pitaju. Ne znam, možda bi trebalo da počnem da pričam da bih sklonila tu barijeru, ali kad ne dobijem povratnu informaciju kakvu želim, jednostavno nemam potrebu da dalje govorim o tome. Čini mi se da neki od mojih prijatelja misle da je zapravo u pitanju faza kroz koju prolazim, ili nas jednostavno i ne doživljavaju kao par, jer se pred njima ne dodirujemo, ne ljubimo, nego se više ponašamo kao drugarice.

N.: Da, možda nas vide kao cimerke. Ja verujem da bi njima i bilo neprijatno kad bismo se eventualno držale za ruke ili dodirnule pred njima. A možda neki misle da si se razočarala u muški rod nakon prethodne veze!

LittleRed: Nedavno nam je u poseti bio jedan poznanik, naizgled fin mlađić i na kablovskoj televiziji je u to vreme bila neka emisija koju vode petorica gejeva: *Šta, oni su svi pe-deri?!* pitao je. *Pa ja ovo više neću da gledam!*

Ja sam posle te večeri imala takvu grižu savesti što mu ništa nisam rekla na to, jer se obično ne ustručavam da oštro

reagujem na homofobične izjave. A sa druge strane, osećala sam da bih mu možda, kada bih počela da pričam, rekla i više od onoga što bih želela da mu kažem. A činjenica je da ga ne poznajem dovoljno i ne znam kako bi odreagovao, a ne želim da dovodim našu bezbednost u pitanje. I danas mi je knedla u grlu.

N.: Kada bismo mu rekla da smo lezbejke onda bi on, naravno, imao vizuelizaciju lezbejskog seksa i onda bi jedva čekao da opet dođe i verovatno bi nas zamišljao u raznim pozama, i samo bi nas iz tog ugla sagledavao. Mislim da muškarci verovatno pod uticajem stereotipa iz porno filмова, lezbejski odnos vide isključivo u domenu sopstvenih fantazija i potpuno dezavuišu kompleksnost tog emotivnog odnosa... Mislim da društvo generalno ovde na lezbejke gleda drugačije. Strejt muškarci imaju takve fantazije i zato im lezbejski seks nije odbojan i lakše im je da ih prihvate



nego gejeve koji su u svakom smislu u opasnosti. Predrasude prema LGBT populaciji su toliko jake da ja uopšte ne vidim svrhu u pokušaju da se promeni njegov stav, jedino kao neki bunt: *lezbejka sam i šta ćeš sada da mi radiš? Da nećeš možda policiju da zoveš?!*

Uopšte me ne bi interesovalo šta ko misli sve dok sam ja zakonski na distanci. A i sumnjam da bi neko nasrnuo da me bije na ulici, osim na Gej paradi. Ne osećam se fizički nesigurnom. Drugačije je po pitanju zaposlenja – ovako nešto bi se vremenom proćulo, a poslodavci uvek mogu da nađu izgovor zašto me nisu primili. Što se socijalne sigurnosti tiče, ona ne postoji ni za heteroseksualne osobe, a o istopolno orijentisanim ljudima i da ne pričam. Mi smo trenutno obe bez posla. Da imamo više novca ne bi me interesovalo ni moja majka šta misli, ali sve dok finansijski delimično zavisim od nje i dok živim u njenom stanu ja ne mogu da se ponašam kao da sam zaista nezavisna. U krajnjoj liniji, ona i ne mora da me kinji i maltretira, dovoljno bi bilo da mi kaže da pošto joj se ne sviđa način mog života, da ja to sve praktikujem na nekom drugom mestu a ne u njenom stanu.

Moja majka je dominantna osoba, sklona je kontroli. Do moje dvadeset treće godine nije ništa znala o mojoj seksualnoj orijentaciji, ali je imala ogromnu kontrolu nad mojim životom. Još tokom srednje škole bila sam sa jednom devojkom, u vreme dok sam još živela sa njima, i oni su sumnjali. To nije bilo rečeno naglas, ali uvek je neki bes prema njoj bio prisutan. Čak

je i otac sumnjao. Majka me je pitala tada da li mi se ta devojka sviđa, ali ja sam u to vreme negirala. Tako da su oni imali te ideje, ali što se to potiskuje i gura pod tepih, to je drugo.

Nekoliko godina kasnije, u jednom trenutku moja tadašnja partnerka se vratila kod roditelja u drugi grad, što je meni teško palo. Bila sam veoma tužna i očajna, a majka mi je bila u poseti, pa sam zatražila pomoć od nje. Mislila sam ako joj kažem, da bi mi bilo lakše.

I onda kad sam joj rekla, ona skoro pa da nije ni odreagovala. Međutim, sutradan se razjarila potpuno. Bila je katastrofa! Celo to leto mi je bilo pakleno jer me je toliko maltretirala da sam se ja budila noću sa bolovima u grudima...

Ja sam joj rekla i plakala, ali nju apsolutno nije interesovalo. Čini mi se da sam umrla u tom trenutku da bi njoj bio veći problem to što sam lezbejka. Pokušala je i finansijski da me ucenjuje, da me kontroliše gde sam bila... I to njeno nezadovoljstvo – jer ćerka joj je, za boga, lezbejka! Stalno joj je nešto falilo... te angina pectoris, te ona ne može mom ocu da kaže jer će on, navodno, da umre ako čuje, i ostali vido-vi latentnog ucenjivanja. I ja sam duže vreme imala traume od toga, a onda su traume odjednom prestale potpuno.

Svađala sam se sa njom, i pre nego što sam sa trenutnom partnerkom stupila u vezu. I dalje ponekad uspeva da mi promeni raspoloženje kad me nazove, ali počela sam da joj se suprotstavljam. Jezivo mi je išla na nerve što se usuđuje da meni nešto loše kaže, a u stanu do njenog, komšija nije ženu,

bije majku, i ona hoće da zove policiju, ali eto... I sad, taj komšija ima veća prava od mene, iako bi on trebalo da robija do kraja života! I onda mi kaže kako je taj isti komšija pita kad ću ja da se udam! *A što mu ne kažeš, šta tebe briga, huliganu jedan? Zašto ti biješ ženu?* I što je najgore, kada joj to direktno tim rečima kažem, ona se složi sa mnom i onda zaključuje kako, eto, društvo određuje sve i da ja moram da razmišljam i o tome, a ne da idem glavom kroz zid.

Ali sad me više i nije briga. Prethodna veza nije baš bila ni meni ni partnerki stimulativna, a ova veza jeste i nekako mislim da pozitivno utičemo jedna na drugu po tom pitanju. Majku sam prestala da vidim kao nekoga ko mi određuje život, ali moram još mnogo da se potrudim kako bi sve bilo još bolje. Ona zna da imam cimerku – nju – ali me nije posećivala i ne zna da smo nas dve u vezi, ali zna da imam devojkicu jer mi je nedavno opet rekla: *Eto, ti si sama i nesrećna!* Rekla sam joj: *To što ti želiš da veruješ u to, jer misliš da nisam u zadovoljavajućem obliku veze, izvoli.* I naravno, ona nije smatrala da treba da zađemo u to nego je prešla na drugu temu.

Verujem da zna, ali ne zna koja je osoba u pitanju, a za prethodnu partnerku je znala. I kad bi došla ovde, u stan, bila je jako neprijatna atmosfera. Sve tri bismo bile ukočene.

LittleRed: Ni majka ni sestra ne znaju da imam devojkicu. Ne znam ni da li ima smisla da im bilo šta kažem. Znam da ne bi odreagovale onako kako bih ja htela. Ne bih imala podršku. Nisu

me podržavale ni u prethodnoj vezi, a tek ne bi u ovoj. Ali me ne opterećuju. Ne postavljaju mi, recimo, pitanja kad ću da se udam... Znam da živim sa cimerkom, koju su upoznale u prolazu, a ovde još nisu bile. Sve mislim da će da provale da živimo zajedno, jer nismo podeljene kao što bi cimerke trebalo da budu. Nekad mislim da bi možda trebalo da razgovaram sa njima, ali ja sa njima nisam bliska. Prijateljima sam imala potrebu da kažem da bih mogla da održim komunikaciju, a u ovom slučaju intimnija komunikacija skoro da i ne postoji. Ne znam šta bi ta iskrenost značila i da li bi donela više dobra ili zla.

N.: Ja imam samo jednu drugaricu, bivšu cimerku koja zna da sam gej. A bivšim drugaricama i nekima koje sam stekla kasnije, nisam rekla, ne zato što sam se plašila, nego zato što znam da bi one pitale, kako i zašto, i to bi onda bio kao test koji bi pokazao da li bi se one posle toga družile sa mnom ili ne. A za takvu vrstu raščišćavanja nisam spremna.

Ljudi ne znaju da kada skiniš prestanu da biju pedere i lezbejke preći će na njih, čim im se ukaže prilika

LittleRed: Svi ljudi koje sam upoznala preko N. su me lepo primili, a i ona je neke upoznala preko mene. Nisam osećala nikakvu nelagodu, niti pritisak. I recimo, sa nekim od njih mogu da pričam o stvarima koje su mi suštinski bitne nego sa drugaricama koje znam ceo svoj život.

Dosta vremena provodim na forumu *Gayserbia*, čisto radi održavanja nekog kontakta sa „komunom“. Nekako mi je lakše kada znam da u Srbiji ima još istopolnih parova... Nije to osećaj pripadnosti, samo odsustvo osećaja izolacije. Međutim, činjenica je da taj forum služi za dopisivanje određenog broja ljudi i nekome ko dođe prvi put to može da deluje užasno.

Moje iskustvo sa početka, kada sam još uvek pokušavala da neke stvari prvo sa sobom raščistim, je da su neki ljudi bili prilično napadni u smislu da su zahtevali da im odmah kažeš ime i neke lične podatke... Što je lično meni, za prvi kontakt, u ovom krajnje homofobičnom društvu, bilo zastrašujuće. Nismo svi isti i nekome je potrebno više a nekome manje vremena. N. je imala strpljenja i dala mi onoliko vremena koliko mi je bilo potrebno. Sada sam savladala neke barijere i sve to oko upoznavanja ide mnogo lakše.

N.: Taj forum je prosto okupiran ljudima koji tamo vode neke svoje privatne razgovore. A smatram da bi trebalo prevashodno da služi da se neko nov ne oseti suvišnim. Da nema osećaj da je upao u sobu prepunu ljudi u kojoj svi komuniciraju i ne zna šta da kaže, jer ga niko ne konstatuje. A trebalo bi malo više da se povede računa o tome, jer ne dolaze tu samo osobe sa strane nego verujem da ima ljudi i iz Beograda koji imaju veliki problem sa sobom – da budu načisto sa sobom, a ne da dođu tamo i budu dočekani na nož od pojedinih ljudi. To je posebna vrsta getoizacije. To je frustrirajuće.

Bitan je pristup osobama koje bi napravile *coming out* i koje su već u ovom represivnom društvu, a represivno je ne samo za gej osobe već i za strejt koje nisu istog mišljenja kao ova bolesna vlast. To ne bi trebalo da se radi na taj način, spartanski da ga bacimo u vodu i da tražimo podatke, nego bi trebalo da bude modifikovanje, da bude malo blaži pristup, da se krene od toga da neki ljudi i za sitnije stvari nisu odmah načisto šta su i kako su. Mislim da bi se time trebalo pozabaviti, a ne odmah početi sa pitanjima da li jesi ili nisi lezbejka. Takođe, i negiranje biseksualne populacije je veliki problem. Smatra se da su biseksualne osobe neopredeljene osobe, jer navodno ih je strah da verbalizuju: *ja sam lezbejka, nisam biseksualna*. Na seksualnom planu, mislim da je većina ljudi biseksualna. I čini mi se da takvi razgovori više ne bi trebalo ni da se vode.

Zatim *Lambda*. Sa njima sam isto pokušavala da stupim u kontakt kad više nisam znala gde bih upoznala ljude, međutim, nisam nikoga mogla da dobijem telefonom, a onda sam čula da to nije bio dobar trenutak. Inače u toj organizaciji su većito neki raskoli. Sticajem okolnosti, slučajno, preko već pomenutog lezbejskog četa, upoznala sam jednu devojkicu i onda preko nje upoznala i neke druge. Ja nisam htela aktivizmom da se bavim ali sam preko organizacije htela da stupim u kontakt sa zajednicom, ali ne radi veze. Verujem da ima puno devojaka koje nigde nisu u tim strukturama, povezane sa zajednicom, a neke i znamo, i trebalo bi da postoji nešto što nije organizacija u kojoj treba da se aktiviraš, već neki

klub, mesto gde bi ljudi mogli da se druže, gde možeš da upoznaš nekog sličnog. Ali čisto da ljudi znaju da to postoji i da mogu eventualno da se obrate za neku pomoć. A toga u Nišu nema i to je ogroman problem lezbejki i gej populacije.

Ja još posećujem taj isti forum jer za nas koje nismo aktivistkinje to je način da još nekoga upoznamo za druženje, za komunikaciju. Ali nije mi neophodan, jer imam krug prijatelja, ali se sećam kako sam se osećala na početku – bila sam u potpunijoj traumi.

LittleRed: U Nišu ne postoji nijedno mesto gde čovek može slobodno da ode i da se oseća prihvaćeno, da ne zazire od toga da li će neko čudno da ga gleda ili ne, da eventualno upozna ljude koji misle slično. Ne postoji čak ni lokal koji bi bio gej frendli. Sva naša komunikacija odvija se samo na neku našu inicijativu, viđanje po kućama... što izgleda kao da se okupljamo u vreme okupacije. Možda bi organizacije koje su kao „aktivne“ u ovom području u Nišu morale da se malo više angažuju i pruže pravu podršku mladima, neke radionice, savetovalište... žurke, na kraju krajeva.

N.: Mislim da je strašno to što smo se nas dve upoznale preko foruma, a živele smo na 15 minuta jedna od druge. I ne samo sa njom nego i sa nekim prijateljima. Ne postoji nikakav centar gde bi se ljudi širih shvatanja mogli družiti, razmenjivati iskustva, imati mogućnost da dođu do prevedenih knjiga, filmova i ostalih kulturnih sadržaja iz oblasti LGBTIQ kulture.

LittleRed: Poslednja žurka koja je bila u Nišu, a meni prva tog tipa, završila je popisivanjem od strane policije. To nije nimalo prijatan osećaj, ali dobro, ja imam trideset godina, već sam poznavala neke ljude, imam partnerku... i to me nije uplašilo. Ali znam mnoge ljude koji nisu došli na tu žurku baš zato što se već pričalo da je ta žurka nebezbedna. Bilo je priča da će da dođu skins, pa je u poslednjem trenutku promenjena lokacija. Potpuni promašaj organizatora, koji je valjda trebalo da se pobrine za sigurnost i privatnost. A situacija krajnje tragična za grad ove veličine.

N.: Ovo jeste drugi grad po veličini, u Srbiji, ali prvi po siromaštvu i ja tu vidim problem. U Beogradu takođe nema posla, mada je ipak situacija malo bolja nego ovde, ali ljudi su obuzeti svojim životima, jure i zarađuju, a ovde je kao palanka. Ovde je sve mrtvo. Ljudi po ceo dan sede u baštama kafića, niko ništa ne radi jer nema posla. I normalno, kad nemaš svoj život onda gledaš ko je peder, ko je lezbejka, ko se sa kim švaleriše, i tako dalje. I svoj bes zbog nezadovoljstva aktuelnom situacijom, umesto da izraze tako što će da odu pred Vladu, oni će pre da jure pedere jer su, *zbog niskog nataliteta pederi i lezbejke krivi*. Zato mislim da ovde i nije bezbedno mesto za otvaranje nekog LGBT kluba – ne znam ko bi se usudio. Mada, mi smo ovde organizovale neke žurke, ali nikad nismo zvale policiju da ih obezbeđuje nego privatno obezbeđenje, jer u policiju nismo imale poverenja. I drugo je kad ti imaš gej ili gej

friendli kafić, a drugo kad iznajmljuješ prostor samo za jednu žurku.

LittleRed: Ovde ne postoji ni organizacija kao što je recimo *Labris* ili u Novom Sadu *NLO*, organizacija kojoj možeš da se javiš i da na taj način ostvariš kontakt sa zajednicom, a *Lambda* ne znam ni da li postoji više...

N.: U *Lambdi* su uvek bili neki raskolli i mislim da tu treba da rade osobe koje imaju neko zvanje, recimo psihološkinje i aktivistkinje koje su prošle neku obuku. I mislim da na čelu ne bi trebalo da bude osoba koja je previše mlada, neiskusna... jer svojim neiskustvom može i sebi i samoj organizaciji da nanese štetu... Mislim da bi ovde trebalo da postoji nešto kao što je *Labris* ili makar ogranak *Labrise* i da postoji struktura. Jer ovde, kako su se menjali ljudi, tako su se menjale i politike i stalno se išlo iz početka. I mislim da bi trebalo da slušaju sugestije zajednice. Ali *Lambda* nema ni prostorije više...

LittleRed: Na stranu to što bi i grad trebalo da podrži rad takve organizacije.

N.: Ovde ljudi nisu uopšte svesni svojih osnovnih ljudskih prava. Ljudska prava su *ono što nam nameće EU kako bi nas lakše pokorila i uništila našu nacionalnu autentičnost*. Nisu svesni kad su lično oni ugroženi, a kako će tek da stanu na stranu gejeva i lezbejki ili Roma? Ljudi ne znaju da kada skinsi prestanu da biju pedere i lezbejke da će da pređu na njih, jer njima je cilj

samo da nešto unište, nebitno je šta. Teško je da LGBT organizacije opstanu u ovom društvu, ali potrebno je da postoje i da pomažu ljudima.

LittleRed: Strašno je što poslednje istraživanje o homofobiji* pokazuje koliko ljudi misli da mi nismo jednaki njima, da nam prava zapravo i nisu ugrožena... Jedino bi možda u tom području mogao da se napravi neki pomak, da „većina“ eventualno počne da nas sagledava kao grupaciju kojoj su ugrožena osnovna ljudska prava, koja ne samo da ne može da sklapa brak i usvaja decu, nego konstantno trpi nasilje zbog onog što jeste. Mislim da se zapravo ništa skoro neće suštinski promeniti.

N.: Ali ono što istraživanje, takođe, pokazuje jeste da su ljudi tolerantniji, protiv nasilja su, kad su ekonomski stabilniji. I zato mislim da taj ekonomski momenat uvek treba pratiti. I ne treba praviti nerealna očekivanja, kao sad ćemo mi lezbejska prava a Srbi gladuju i pri tom pristaju na to da gladuju! I kako ja da očekujem da neko ko faktički pristane na to da ima platu dve marke, ima svest o osnovnim ljudskim pravima, i da vidi mene kao drugačiju kad ne vidi ni sebe? Jedini način je da krenemo ka Evropi, pa da se kaže da moramo da standardizujemo to i to jer to nam je preduslov za ulazak u Evropsku uniju.

* Misli se na istraživanje, Predrasude na videlo – homofobija u Srbiji, koje su sprovedi Gej strejt alijansa i Centar za slobodne izbore i demokratiju. Više na: www.gsa.org.yu.

I promena će biti kada jednog dana na nekoj listi političke partije na prvom mestu budu ljudska prava koja uključuju i LGBT prava, i da to bude nešto zahvaljujući čemu oni pridobijaju glasove. A LDP, koji ima načelo jednakosti, čini mi se da u ovom trenutku time radi protiv sebe.

Naučna fantastika

LittleRed: Već to što kad izađemo na ulicu ne možemo da se držimo za ruke u trenutku kad bi htele ili da se poljubimo, sputavajuće je. Osećaš da si uskraćena za nešto, da na prirodan način ispoljiš neko osećanje... A to je tek neki prvi nivo.

Venčanja su za nas ovde naučna fantastika, a sve to ima svoju praktičnu funkciju, recimo, za nasledstvo, u slučaju da se neka od nas razboli pa hoćemo da ona druga brine o njoj... Nije još bilo nekih konkretnih situacija, na sreću, ali sve su to stvari koje se moraju uzeti u obzir i koje se planiraju. A tek to što se tiče dece! Nemogućnost da usvojiš dete, ne samo kad si u lezbejskoj vezi, nego ni kao samica, samo je jedan u nizu problema.

N.: Nemogućnost spajanja dobara kako bismo eventualno poboljšale trenutnu situaciju. Jer ovo je stan moje majke, a partnerka izdaje svoj stan, i sve je tako nešto bezveze, umesto da možemo da raspoložemo imovinom koju imamo. Takvo ponašanje je potpuno rasipanje energije i finansija. A to je više nego frustrirajuće.

Ja ne želim da se odrekнем roditeljstva

LittleRed: Mi pričamo o deci i imamo planove, ali ne u Srbiji. Ne želim da dete od rođenja bacam u vatru tako što će u školi, u homofobičnoj Srbiji, pričati da živi sa dve mame. A ne želim da ga lažem ili da ga učim da laže i da na taj način same sebe negiramo.

Ovde jednostavno nije vreme za to, jer ljudi još uvek nisu u stanju da prihvate gej parove, a pogotovo one koji zajedno odgajaju decu, a ja nešto ne umirem od želje da budem „pionirka“. Meni se ovde, inače, više ne živi, i to ne bi bilo bitno drugačije i da nisam u homoseksualnoj vezi. Ta činjenica odlazak samo čini urgentnijim. Imamo želju za detetom, ali ne znamo još tačno kako ćemo to da realizujemo. Ja ne želim da se odrekнем roditeljstva. Hoću da imam dete i nije mi neophodno da ga rodim.

N.: Nije bitno da li bi neka od nas rodila dete ili bismo ga usvojile. Ali ovde ja nisam još ni emotivno ni mentalno spremna da budem majka. I to nije zato što ja to ne želim, već imam frustraciju da ne bih mogla detetu da pružim dovoljno u finansijskom smislu.

Oduvek sam sebe zamišljala da sa 40-45 godina imam pored sebe malu osobu o kojoj brinem. I zato se slažem da treba otići, što dalje. Ovde ionako ima suviše nasilja u školama, a posebno bi našem detetu u takvoj sredini bilo kao da ga bacamo u ka-vez sa tigrovima. Deca, naravno, nisu

kriva. Krivi su roditelji koji ne daju temelj deci za toleranciju. Kad detetu objasniš da je nešto normalno ono će to tako i da prihvati. Nije deci pre rođenja ugrađeno da su pederi i lezbejke nastrani!

bi opstali, deluje kao začarani krug iz koga nema izlaza.

*LittleRed, (1978.), VSS
N., (1976.), studentkinja
Niš*

Planiramo da odemo

LittleRed: Planiramo da odemo severnije kad ona diplomira. Da pokušamo da nađemo neki posao, jer u Nišu je to skoro nemoguće, a Vojvodina deluje pitomije. Pristojnija je za život. Ovde se plašim i da bi glasine, da smo nas dve zajedno, mogle do moje majke ili sestre da dođu. S te strane u drugom gradu bih bila mnogo mirnija.

Ovde svako svakog zna. U bivšem komšiluku, u tom mom stanu dok sam živela sama, stvaralo mi je pritisak to što su oni, pa skoro kontrolisali to ko je kod mene. I počele su glasine. Prolazila sam jedan dan pored komšije koji je sedeo sam na klupi i rekao glasno: *Lezbejka*. To mi je bilo zastrašujuće, ali ne zato što me je brinulo šta komšije misle, nego zato što sam strahovala da bi informacija mogla lako da stigne i do moje majke. Čitava ta atmosfera mi je bila stresna – prisluškiivanje, gledanje kroz špijunku... Mnogo sam mirnija od kada živimo zajedno.

N.: Mene je već cela ova društveno-politička situacija koja nikako da se poboljša počela mnogo da guši. Najverovatnije zbog nemogućnosti da se nađe posao. To užasno odsustvo bilo kakve perspektive, jer ovde ljudi moraju da pristaju na bilo šta samo da

Naša priča

Pa, gej sam!

Sandra: Drugarice su me pozvale u *Labris* da jednoj devojci pogledam natalnu kartu. Kada sam otišla, ispostavilo se da je ta devojka Jasmina. U prvom trenutku mi nije palo na pamet da bi se moglo desiti nešto emotivno, ali se ipak odmah razvila neka vrsta bliskosti i neka pozitivna energija između nas.

Jasmina: Ja sam to veče radila u *Labrisu* i očekivala da dođe neka devojka sa kojom se moja drugarica dogovorila da mi tumači natalnu kartu. Ta devojka, koju do tada nisam poznavala, bila je Sandra. Nekako mi se odmah dopala. Kasnije smo otišle sve zajedno u klub *Akademija 28*. Sele smo jedna pored druge i ja sam joj postavila gomilu pitanja: *da li je strejt*. Na šta je ona odgovorila da nije! U neverici, za svaki slučaj, opet sam pitala da li je gej. Na šta je ona sa osmehom odgovorila da jeste! Ipak, još jednom sam pitala da li ima dečka... na šta je ona rekla: *Pa, gej sam !!!*

Sandra: Pitala me je da li imam devojku i na kraju da li sam zaljubljena!? U nekoliko minuta mi je postavila sva direktna pitanja! I u suštini mene je ta direktnost i oduševila. Dopala mi se jer je delovala tako sigurna u sebe.

Iz kluba smo se vraćale zajedno takšijem, krenula je da me isprati i tada sam je poljubila.

Posle toga smo se videle nekoliko puta i bilo je divno! Čarobno! A onda se odjednom Jasmina povukla i nije je bilo dva meseca. Ja nisam razumela šta se dogodilo – da nije nezainteresovana ili je nešto drugo u pitanju. Kasnije smo došle do toga da se uplašila te bliskosti i pitala se šta da radi. Ali bez obzira na tu krizu na samom početku, uspele smo da održimo kontakt i sledeći put kad smo se videle...

Jasmina: ... Otputovale smo na Divčibare! I onda je tu krenulo opet ludilo...

Sandra: Da, išle smo na Divčibare. *Labris* je organizovao izlet.

Jasmina: Eto, *Labris* je zaslužan što je naša veza nastala i opstala! Mada je more u stvari bilo prekretnica. Posle toga se više nismo ni razdvajale!

Sandra: Za tih deset dana uspele smo jedna drugu da upoznamo i razgovaramo između ostalog i o tome zbog čega se nismo vidale ta dva meseca. Šta je bilo to što nas je razdvajalo i šta je to što nas snažno povezuje.

Jasmina: Pre nje dugo sam bila zaljubljena u jednu devojku, ali je ta devojka

bila strejt. Posle toga su mi sve veze bile kratke. Nisam ni mislila da ću ikada imati dugu vezu. U stvari, nisam ni mislila da ću naći neku devojkicu koja će mi toliko odgovarati.

Sandra: Posle tog putovanja se skoro nismo razdvajale i ubrzo smo počele da živimo zajedno, u julu 2005. godine. Jasmini je u tom periodu umro deda.

Ostala je sama u stanu i bilo je potpuno spontano i logično da započnemo zajednički život. Mislim da nam je prvi period zajedničkog života bio najteži. Jasmina i ja se mnogo razlikujemo. Imamo drugačija interesovanja, način života nam je bio drugačiji, ali mislim da smo dosta dobro uticale jedna na drugu. Ona je bila prilično posvećena poslu, a sada joj je život postao aktivniji. Ja sam se malo usredsredila i na neke praktične stvari, jer sam uglavnom pre toga idealizovano posmatrala svet. Mislim da se napravila dobra ravnoteža.

Oduvek sam znala šta sam

Sandra: Do svoje 16-17. godine nisam se pitala kakva je moja seksualnost. Uvek sam razmišljala samo o tome u koga sam zaljubljena – kuda je usmerena moja ljubav... Sa devojkicom, koja je i bila moja prva veza, otkrila sam da mogu da volim i devojkicu. I nisam se zapitala da li je to pogrešno zato što je drugačije i ređe. Čak dugo nisam imala potrebu ni da se odredim u svojoj sek-

Teskoća

Više puta sam se zapitala šta bi se dogodilo da i moja sestra voli devojkicu, da je lezbejka. Jedina stvar oko koje sam se brinula je da li bi joj život zbog toga bio teži. I onda sam shvatila kako se osećaju oni koji me vole – koji su otvoreni i inteligentni – šta je to što može da ih brine. Upravo to: kakva je to teskoća u spoljašnjem svetu koja mora da se trpi.

Sandra

sualnosti. To je došlo spontano i bilo je praćeno olakšanjem i rasterećenjem. Ja sam kroz to iskustvo prolazila zajedno sa najboljim prijateljem. U sličnom periodu su nam se slične stvari dešavale i verovatno sam zbog toga i doživela to mnogo lakše nego da sam morala da prolazim kroz taj period sama. Imam osećaj da mi je sazrevanje obogaćeno i dosta olakšano upravo tim prijateljstvom i razumevanjem.

Najznačajniji *coming out* mi je bio *coming out* sestri. Čekala sam da bude spremna. Bila je znatiželjna i verovatno je želela i ranije da sazna, ali ja nisam želela da utičem na njen razvoj. Ona je, kao pravi tinejdžer – šest godina je mlađa od mene – u jednom trenutku bila u poziciji imitiranja, a u sledećem u buntu u odnosu na mene. Čekala sam da se stabilizuje oko toga ko je ona, šta želi... Kada sam osetila da je emotivno i seksualno sazrela, poverila sam joj se. I drago mi je što je vrlo brzo na zreo način to prihvatila. I sada mi je velika podrška. Mnogo mi znači što ona zna i što sa njom mogu otvoreno da razgovaram o svom ljubavnom životu.

Sledeći veliki *coming out* koji želim i koji postavljam sebi kao cilj je *coming out* mami. Bez obzira na to što sam svesna da ona zna, meni je potreban razgovor o tome. Još uvek čekam da ona sama pokrene tu priču. Otvorena je osoba i o svim drugim stvarima nas dve uvek iskreno razgovaramo. Mislim da je ovo jedina tema o kojoj ćutimo. I zato mi se čini da nije spremna... Nekoliko puta pitala je moju sestru šta ona misli da li sam bila sa tom devojkom u vezi. To je bilo neposredno pošto sam se autovala sestri i ona je imala potrebu da me na neki način zaštiti, pa joj je rekla: *Ne, ne znam! To je njena stvar!*

Mada, bilo je mnogo insinucija i posrednih razgovora u kojima je ona izrazila brigu zbog mojih izbora: da li mi oni mogu doneti sreću, da li me mogu ispuniti. Na šta sam joj ja odgovarala da ne brine za mene, da upravo sve izbore koje pravim, pravim da bih bila srećna. I znam da joj je to donelo olakšanje. Tako je bilo ranije, pre moje i Jasminine veze. Sada osećam kako ona prihvata moj život. Prihvata Jasminu... Ali nedostaju pravi, otvoreni razgovori, a ne prećutna odobravanja. Verujem i želim da se ti razgovori uskoro dese i to će mnogo značiti našem odnosu.

Jasmina: Normalno je da neko s kim deliš životni prostor treba da te poznaje, a ja sam živela sa dedom deset godina. Od roditelja sam bila udaljena i nismo se tako često viđali, tako da sam imala veću potrebu da kažem dedi. On je u početku to shvatao kao šalu: *Ma, proći će te to!*... A onda je po-

čeo da mi nabraja za koga je sve čuo da je gej, pa mu je bilo interesantno i našalio se kako će ići i na gej svadbu. I onda su protekle godine do sledećeg takvog razgovora sa dedom. Bilo je to kada sam upoznala Sandru. Rekla sam mu da je ozbiljno, da nije faza, ni šala i on je to prihvatio dobro. Potpuno je učestvovao u mom životu i mnogo mi je pomogao da odrastem i da psihički i emocionalno ojačam. Naš odnos je bio specifičan. Mnogo sam bila bliža sa njim nego sa roditeljima. On me je mnogo bolje poznao.

Sandra: Bio je realan. Gledao je kako da zaštititi Jasminu, pa kako da zaštititi nas. Imao je ogromnu ljubav za Jasminu. U stvari, ta ljubav je bila uzajamna. Bez obzira što je bio tradicionalnih shvatanja, uspeo je da prihvati, da razume njen život na pravi način.

Jasmina: Drugo značajno autovanje je bilo bratu. On nas je zatekao u zagrljaju ili je bio poljubac... Razgovarali smo vrlo otvoreno i dugo. I on je u početku mislio da je u pitanju prolazna faza, ali shvatio je da nije i sada se ponaša zaštitnički. Potpuno nas je prihvatio. Za roditelje mislim da znaju ili barem sumnjaju. Prestale su te priče oko toga kada ću da se udam. Sad ih jedino brine dete. A Sandra ima status moje zaštitnice. Ona je tu, i ako ode negde na dan-dva, pitaju gde je i zašto je otišla. U stvari, jedina pitanja su bila: *Šta ako se Sandra uda? Šta ćeš ti?* Ipak, šest godina je mlađa i mama je brinula šta ako se ona zaljubi, uda i ode, a ja ostanem sama! Mama sigurno zna. Još kad sam imala 14-15 godina, na

moju prvu tetovažu je odreagovala: *Šta, ti si kao neka lezbejka?...*

Ja nisam nikad imala problem sa svojim identitetom. Oduvek sam znala šta sam i sada kad čitam stare dnevnike shvatam da nikada nisam imala problem. To je meni bilo oduvek uzbudljivo. Danas svi moji bliski prijatelji znaju. Svi su to dobro prihvatili, niko me nije, recimo, odbacio zbog toga ili prestao da se druži sa mnom.

Zajednica

Sandra: Shvatile smo ko su nam pravi prijatelji baš po tome kome želimo, možemo da kažemo da smo u vezi. S kim se osećamo toliko intimno i otvoreno da o svemu razgovaramo... A što se tiče šireg društva, to je već složenije. Potrebno je mnogo promena u društvu. Ljudi, pre svega, treba da se promene. Zato je meni priča o autovanju bliskim ljudima značajna, jer svako u svojoj okolini ima ljude



koji su drugačije orijentacije i upravo je to pravi način menjanja svesti. To je suština za pravo, istinsko prihvatanje, jer uzalud zakoni ako ljudi ne osećaju, ne razumeju na pravi način sve to. Besmisleno je.

Neki naš utisak je da je mnogo negativnih efekata usledilo nakon Parade. Strah se u suštini samo povećao. Time smo rekli: *Postojimo, ima nas!* I možda smo se u tom trenutku osećali snažnije, ali oni su nam odgovorili: *Postojite, ali ne želimo da vas vidimo!* Mislim da se Prajd desio na neadekvatan način, da se nije procenila situacija, da se nije ispitao politički momenat, da nisu prethodile pripreme.

Moj prvi odlazak u neku organizaciju je i bio tada kad smo se nas dve upoznale i za mene je bilo značajno da postoji organizacija koja se zalaže za moja prava, da postoji zajednica, da postoje neke aktivnosti, prostor gde mogu da se osećam sigurnom, gde se osećam prihvaćenom. Za mene su te aktivnosti koje *Labris* organizuje izuzetno značajne i smatram da ih je potrebno još. Često posećujem sajt, na forumu sam, seminari me veoma interesuju i nadam se da će biti još zanimljivih i novih tema kojima će se seminari baviti.

Ono što nedostaje je neki klub, neki zanimljiv prostor gde bismo izlazile.

Jasmina: Kad pogledam unazad mislim da je mnogo više bilo i klubova i kafića pre deset godina – kada je bilo apsolutno ludilo u zemlji. I *Labris* je drugačije bio organizovan. Imale smo i veće zdrave hrane, sportski dan, veče za druženje... i druženja tog tipa su

Nisam sebz osuđivala

Vaspitavana sam tako da sve stvari prihvatam kao normalne. Da se zaista zamislim nad njima i da sve pokušam da razumem, a najviše sebe. I zbog takvog vaspitanja mi je jak ego od malena. Moja mama nikada nije osuđivala druge ljude, ni otac isto, i tako sam naučila da posmatram i ja. Nisam sebe osuđivala. Nisam osećala ni da bih bila osuđena od strane njih. Verovatno je i to izuzetno značajno. Nisam osećala tu vrstu straha.

Sandra

mного pomagala i osnaživala žene. Danas je toga mnogo manje. Čak sam se i mnogo sigurnije osećala pre deset godina nego danas. Ja tada nisam imala nikakav problem zato što sam gej. Išli smo normalno u *Promociju*^{*}, sastajali smo se kod Terazijske česme i niko nas nikad nije ni pogledao. Ili sam možda drugačije razmišljala tada ...

Sandra: I sada i pre deset godina smo bile nevidljive. Mi smo marginalizovane. Tada se niko nije eksponirao javno, ili je to bar bilo retko. Tako da je i agresija prema našoj zajednici samo prividno bila manja.

Senzibilizacija na suptilan način

Sandra: Ako se demokratija ne zaustavi, u naredne možda dve godine moći će da se eliminišu negativni uticaji

^{*} Promocija: jedan od LGBT noćnih klubova s kraja devedesetih godina prošlog veka.

Parade. Za to vreme, a mislim da to već rade, organizacije mogu da vrše uticaj na promene zakona i na sve one stvari koje nisu toliko meni vidljive, a dešavaju se. I da se pripremi situacija za neko ozbiljnije menjanje svesti, senzibilizacije na suptilan, a ne direktan način. I desiće se pozitivan preokret.

Najbanalniji primer je američka lezbejska TV serija koja se trenutno prikazuje.

To je značajna stvar i na taj način se pomaže ljudima da i na drugačiji način posmatraju našu zajednicu.

Jasmina: Ja sam ranije imala mnogo više poleta i elana, ali više u ovoj državi zbog političke situacije nisam optimistična. Plašim se za budućnost cele zemlje i mislim da će ponovo egzistencijalni problemi postati glavna preokupacija i da se našom zajednicom opet niko neće baviti.

Želim to pravo!

Sandra: Kada bi bila dozvoljena venčanja, ne znam da li bih imala potrebu za tim, ali opet zašto da ne? Želim to pravo! Bez obzira da li ću ga iskoristiti.

Jasmina: I mi posvećujemo ceo život jednoj osobi. Mi smo u monogamnoj vezi. Šta će biti kad ostarim, ne daj bože, razbolim se? Sandra neće imati nikakva prava, a ceo život je provela sa mnom. To je samo jedan primer. Može da dođe bilo ko i da joj kaže: *Ko si ti?*

Sandra: Zakoni su iz hiljadu razloga potrebni. Nikad se nad nekim stvarima nisam zamislila, jer nisam bila u toj situaciji. Recimo, da Jasmina ima dete, da li bih mogla da ga usvojim? A to su tako značajne stvari. Bitno je da se zalažemo za prava bez obzira da li smo do sada osetile da smo uskraćene za neka od njih i da li ćemo neka koristiti u budućnosti.

Istinska želja

Sandra: Još uvek smo na nivou razmišljanja o roditeljstvu. Raspitujemo se, razgovaramo o veštačkoj oplodnji.

Jasmina: Vodimo često razgovore o tome, ne znamo još koja će da rodi, ali sve govori da će Sandra biti ta. Pre ove veze ja nisam ni razmišljala o tome, nije me apsolutno zanimalo.

Sandra: Oduvek sam želela da imam dete i to ne da bih ispunila očekivanja roditelja. Za mene je to jedna od faza u razvoju, sazrevanju. Mislim da je roditeljstvo nešto ozbiljno i zanimljivo i nešto što bih želela da iskusim. Jasmina nije htela ni da imamo mačku, ali kao što vidimo, evo mace! Potpuno razumem ljude koji ne žele da imaju decu, koji ne osećaju potrebu. Mislim da je to nešto lično i da decu i treba da imaju oni koji to istinski žele.

Postoji više mogućnosti, ali za sada je najrealnije da će donator biti naš prijatelj.

On je gej, i nas dvoje se poznajemo celog života. On nije razmišljao o roditeljstvu, slično kao i Jasmina, tako

da ćemo još razgovarati o tome i videti da li smo svi spremni i šta su nam očekivanja.

Jasmina: Razmišljam ja o tome. Volim decu. Ali za dete treba imati posebne uslove. Ne želim da to dete kasnije ima neprijatnosti u školi. Želim da ima normalan i zdrav život.

Sandra: Ja mislim da mnoga deca i inače imaju mnogo problema. Deca će iz hiljadu razloga imati neprijatnosti u školi i mislim da to apsolutno nije razlog zbog kog treba odustati od roditeljstva. Ako želiš da budeš roditelj, onda treba da se zrelo postaviš prema tome. A to, da li će dete prolaziti kroz krize zbog seksualne orijentacije roditelja mnogo zavisi i od nas – koliko ćemo mi biti zrele i kako ćemo se postaviti kada se ti problemi pojave.

Planovi za budućnost

Sandra: U naredne dve godine glavni cilj je da završim fakultet, da stabilizujemo materijalno stanje i onda ćemo verovatno ozbiljnije da razmišljamo o roditeljstvu. Za sada uglavnom planiramo putovanja: Španija, Italija, Francuska... To su destinacije o kojima maštamo.

Jasmina: Da, definitivno su putovanja ta koja želimo da ostvarimo u bliskoj budućnosti. Na njima uvek obnovimo i osvežimo naš odnos!

*Jasmina (1974.), VSS
Sandra (1980.), studentkinja
Beograd*

Čaršija

U ovoj sredini nas dve svakako štrčimo po mnogo čemu, ali kad čovek snizi stepen straha i dostigne opuštenost, drugačije zrači. Onda ga i drugi doživljavaju opuštenije. Radile smo razne provokativne stvari, ali nas zato i cene. To što neko nešto priča ne utiče na naš život. Podrazumeva se da će ljudi nešto pričati. Nama je to uvek dobitak! Po raznim pitanjima mi smo bile „lude žene“, ali nikada nismo čule da se pričalo o našem lezbejstvu. Jedini slučaj je bio na nekom koncertu kad mi je jedan poznanik, jako pijan rekao: *Ti si lezbejka! – Pa šta je loše u tome?!* I onda nije znao šta da kaže. Stalno mi se javlja, a ja neću ni da ga pogledam. Već godinama pokušava da mi izmami pozdrav na ulici – na tome se završilo. Oseća se krivim.

Mene baš briga što će neko da kaže ona je lezbejka. Jesam, pa šta?! Šta je loše u tome? To je moj stav.

Kada smo bile mlade, nije se toliko pričalo o ljudskim pravima, ali ni ljudi nisu bili tako konzervativni. Bilo je valjda tog duha hipi vremena: ljudi su različiti, zabavljaju se na različite načine, žive različite stilove života. A sad je omladina konzervativna. Očekuješ da mladi budu slobodni, da nisu toliko zatucani, a obrnuto je. Sad smo mi koji imamo pedeset godina liberalni, a oni koji imaju 15,16 ili 20 godina su konzervativni!

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih nismo razmišljale o odlasku iz zemlje. Nismo mi tada bile pune para, ali mogućnosti su bile razne, a mi smo uvek bile za alternativne varijante i mogle smo za male pare dobro da se provedemo. Tada nismo znale ni za radionice, ni za ljudska prava, nije bilo filmova kao sada, ni serija o raznim temama, o gejevima, lezbejkama... ali iz naše perspektive stvari su dobro funkcionisale. Nisam čak poznavala nijednu lezbejku, ali bilo mi je dobro u tim okolnostima u kojima sam živela. Meni subjektivno je bilo dobro, a to je najvažnije, valjda.

Nina

U pitanju je ljubav

Zaljubile smo se baš, baš...

M: Upoznale smo se preko sajta *Gayserbia*. Dopao mi se njen način pisanja i kako razmišlja. Srele smo se početkom aprila 2007. godine. Divno smo provele to veče, uz medena srca (ona za jelo). Taj period upoznavanja je bio beskrajno lep.

T: Dopisivale smo se mesec dana. Mišlila sam, kada sam čitala njene mejlove, da se neko šali sa mnom, neko ko me jako dobro poznaje, jer je pisala o svemu što volim, a mnogi stavovi su nam se poklapali. M. obožava film. Način na koji živi kroz film i muziku mi mnogo znači, jer umetnost voli koliko i ja, i doživljavamo je na sličan način. Slala mi je veoma lepe kompozicije. Često pevamo. Super smo duet, samo još kad bismo imale jake glasove ☺ ! Inače, moja M. je sjajna pesnikinja... I, tog jednog dana, početkom maja, poljubile smo se u Dunavskom parku... Zaljubile smo se baš, baš.

M: Nisam iz Novog Sada. Jednom sam na kratko otišla u moj mali grad. Jedan dan T. me je nazvala telefonom i počela da mi opisuje stvari koje vidi, da čita natpise... T. nikad nije bila u tom gradu. Sve mi je to zvučalo poznato. Tada sam shvatila – došla je da me iznenadi. Ona ume da oduševi.

T: Ubrzo smo počele da živimo zajedno. Ja sam došla kod M. na neko vreme, posetile su nas i moje sestre. Posmatrala sam kako funkcionišu zajedno, one inače znaju za nas. Prijalo mi je. Moje seke su mlađe od mene tri i jedanaest godina. Srednjoj je malo teže da prihvati neke stvari, čini mi se, ali trudi se i osećam da joj polazi za rukom. Najmlađa lakše prihvata moj način života. Obe pričaju o M. i meni bliskim prijateljima, a tako su i započinjale razgovore na temu LGBT populacije u našoj zemlji. Obe ih obožavam i njihova podrška mi izuzetno znači. M. i ja posmatramo mlađe generacije kako se odnose prema tematici LGBT prava i, po nama, vidi se da napreduju i drago nam je zbog toga jer se nadamo da će to biti okolina koja će moći da sačeka našu decu. Ubrzo pošto sam sebi potvrdila da me privlače devojke, rekla sam i mami. Tada sam prvi put bila sa devojkom. Moja mama je zaista liberalnih shvaćanja, ima svoju sliku o mom načinu života i iako retko o tome pričamo, osećam podršku sa njene strane. Rekla mi je nekoliko puta: *Biće teško, ali to je tvoj život, ja te volim takvu kakva jesi*. Često pita za M... Tata takođe zna. Nisam mu ja rekla, već mama. Samo je jednom pričao sa mnom o tome i sećam se da me je pitao ko je tu muško, a ko žensko. Bilo mi je

U pitanju je ljubav

smešno ☺, mislim da me nikada neće razumeti, ali meni to nije toliko važno. Važno mi je da je tu, da se i dalje ponaša kao otac i da me voli.

M. i ja smo slično vaspitavane i to nam, kao i mnogim parovima, dosta znači kada su u pitanju neki stavovi vezani za život uopšte. Kad posmatram nas dve, osećam kao da smo oduvek deo jedne porodice.

To je stvar bliskosti

M: Upoznala sam T.-ine prijatelje. Oni su svi heteroseksualne orijentacije, i meni je u njihovom prisustvu zaista lepo. Sa nekima od njih ne mogu da se osetim slobodnom da me vide kao osobu koja toliko toga deli i ima sa njihovom prijateljicom. Međutim, uvek postoje izuzeci i njih osećam kao veoma bliske osobe, kao i oni mene, i to je sve dublje i dublje.

Moje prijateljice koje su takođe lezbejke, jedine znaju za T. i mene. Moja porodica ne zna da me privlače devojke, koliko mi je poznato. Za njih, mi smo dobre drugarice koje žive zajedno. T. je par puta prespavala kod mene, tako da možda moja mama vidi da se između nas događa toliko toga, ne samo prijateljski, ali sebi ne ume ili ne sme da prizna... Jednog dana, moja porodica će Nas upoznati.

T: Meni se M.-ina mama sviđa. Svim mi dobro leži i uloga drugarice ☺. Mada, nisam objektivna, možda se zaista oseti da nismo samo prijateljice. Volela bih da se vidi koliko mi je stalo do nje i koliko jedna na drugu utičemo pozitivno – sam proces M.-inog

autovanja bi potom za sve nas bio manje stresan.

U kakvom smo odnosu moja M. i ja znaju i pojedini ljudi sa kojima radim. Ima ih dosta i drago mi je što sam naišla na apsolutno prihvatanje. Mnogi od njih su mi i prijatelji. Volim da pričam o nama i želim da ljudima pokažemo koliko se obožavamo. Obe želimo da pokažemo da je to što mi imamo divno i da ne treba imati predrasude. Najlepše i najbolje je lepim primerima uticati na način razmišljanja ljudi oko nas. Za nas znaju i neki moji rođaci... Za mene je *coming out* stvar bliskosti, a ne potreba da šokiram ljude. Nikada nisam imala neprijatna iskustva. I ukoliko nas neko od naših bližnjih ne razume, najbitnije je to što nas poštuje. Mi znamo da im nije jednostavno da nas prihvate i razumemo ih. Malo mi nedostaje to što u društvu mnogih M.-inih prijatelja ne možemo da se ponašamo skroz opušteno, jer ne znaju za nas, a imam potrebu da im kažem koliko je volim i da sa njima budem bliža kao devojka njihove drugarice. Prihvatam da je to njena odluka i znam da će im reći za nas onda kad bude došlo pravo vreme da svako od njih to čuje.

M: Meni, takođe, nedostaje osećaj predstavljanja T. kao moje devojke, predstavljanje prijateljima devojke koju volim. Osećam da i T. čeka moj trenutak, ali razume me, to zaista poštujem.

T: Podrška koju imamo od prijatelja i porodice nam je izuzetno bitna. To nam je najbitnije. Šire okruženje nam

Rastemo

i nije toliko važno za sada. Na ulici se uglavnom držimo pod ruku. Nekoliko puta su nam dobacili da smo lezbejke.

M: Sestru uhvatim pod ruku kada šetamo, ali nas ne zovu lezbejkama. Između T. i mene se oseća Energija, pa verujem da se to zapazi. Sve manje primećujem tuđa dobacivanja u gradu kada se zagrlimo. Osećam se slobodno.

Kako ćeš, šta ćeš...?

T: Razmišljamo o roditeljstvu. Razmišljamo kako bi funkcionisali roditeljski sastanci i slično, koliko treba raditi sa detetom da bi bilo jako da se suprotstavi nekim mogućim zlonamernim opaskama zbog nas. To nas, naravno, pomalo zabrinjava. Sa druge strane, dete može loše da se oseća i ako ima ružnije patike od drugara, jer ono uopšte nije svesno težine stvari.

Ne poznajemo dovoljno psihologiju dece, a o tome treba dosta da se zna i trebalo bi da se dosta čita, morale bismo da se pozabavimo time... Često me pitaju kako mislim da rodim dete i kako će se dete ponašati u porodici koja ima dve majke. Naravno da o tome razmišljamo. Verujemo da će sve doći na svoje. Problem je što oko nas nema primera kako bismo mogle

T: *Rastemo. To je jako lepa stvar. Prvo, različite smo. Između nas je razlika od tri godine. Živele smo u različitim okruženjima, dolazimo iz različitih delova zemlje i sada, posle godinu dana naše veze, super je kad vidimo kako su se neke stvari promenile. Super je to što odrastamo svaka za sebe i što rastemo zajedno!*

Obe moramo još da porastemo i da budemo još čvršće i da ne dozvolimo da nešto sa strane utiče na nas i da nas na bilo koji način poremeti.

M: *Imam teoriju da ljudi koji se vole ne treba da gledaju jedno u drugo, nego u istom pravcu. Mi jesmo različite u nekom smislu, ali je jako bitno, a to i radimo, da vidimo u istom pravcu i da uvek dodemo do istog cilja, nekad pre, nekad kasnije.*

Imamo optimizam i nadu. To je snaga koju osećamo pojedinačno i zajedno kao par.

T: *Najbitnije je ono što svaka nosi u sebi, kao i naše najbliže okruženje, koje je veoma bitno. Kad pogledamo sa strane, ljude koje volimo, mi vidimo snagu u njima, podršku... mislim da bez toga ne bismo mogle da funkcionišemo.*

da donesemo neke zaključke! To nam je najveći problem. Ne znamo lezbejski par koji je odlučio da jedna od njih rodi dete. Osećamo se kao da mi moramo da probijamo led.

M: Ne volim da me pitaju: *Kako ćeš, šta ćeš...?* i to sve na negativan, pesimističan način. Ja sam odabrala disanje. Ne zalazim u tuđe živote. Razmišljamo o roditeljstvu, veoma duboko.

U pitanju je ljubav

Naša iskrena želja će se ostvariti. Potreban nam je samo oslonac i dovoljno dugačka poluga i pomerićemo svet.

T: Važno je da se spoje roditelji u jedan sistem, da postoji podrška baš za roditelje. Da se osećamo da pripadamo toj grupi, jer ljudi imaju potrebu za pripadnošću. Jedni drugima, kao i našoj deci, mnogo bismo pomogli na taj način.

M: Kada se spomene inostranstvo, tada slede analize i analize analiza, ako se ne promene mnoge stvari na ovom trnovitom Balkanu. I pored naše snage, ljubavi i volje, ni sekundu se ne bih dvoumila, već bih za nas odabrala odlazak u inostranstvo. Ali kada sve saberem i oduzmem, svaki put saznam da bismo se osećale nepotpuno.

T: Ovde je naš život. Ovde su ljudi koje volimo. I ako bismo otišle ne bismo bile srećne.

Ako postoji vera i ako postoji ljubav

M: Mislim da ako postoji vera i ako postoje ljubav i snaga da se mnoge stvari, ako ne i sve, mogu realizovati. Ako svima dokažemo ko smo, verujem da ćemo se mnogo bolje sporazumevati (čast izuzecima). Da prvi put vidim dve devojke koje su zajedno, i da mi je to čudno, ja bih tu situaciju analizirala... Ako bih videla da između njih postoji fenomenalna energija, onda bih počela da volim to što imaju, da razumem... Možda delujem

sada subjektivno, ali uvek treba gledati šire. Jednim delom promene jesu na nama, jednom delom je na onima koji ne mogu da prihvate. Verujem da ako postoji nas bar deset primera, onda će se i postići nešto, a ako stalno postoji jedan primer, ako ne postoji sloga, (deset plus deset i još deset)☺, ništa se neće postići.

T: To sve zavisi od ljudi. Kakvu će Evropa imati sliku o Srbiji sve zavisi od građana Srbije. Kakvu će sliku imati ljudi kojima je LGBT populacija nešto novo, zavisi od LGBT populacije.

M: Pitanje je i vremena. Postoje neke evropske zemlje gde je veza između osoba istoga pola prihvaćena i uobičajena. Recimo, u Nemačkoj. U Berlinu je nekulturno da neko ko je heteroseksualan (da to tako nazovem) popreko pogleda nekoga ko je homoseksualan. Svest ljudi bi trebalo da se promeni. Na koji način, ne znam, ali volela bih da znam zarad nas, naše dece, prijatelja, jer bilo bi nam mnogo lakše.

T: Ja lično na svom primeru vidim da je autovanje dobra stvar. Vidim kako sam neke l j u d e malo promenila, jer ljudi ne razmišljaju



dovoljno o LGBT populaciji ili imaju predrasude.

M: Ljudi moraju da se razvijaju i da budu fleksibilni. Ako živim u 21. veku, ne mogu da se ponašam kao da živim u nekom prethodnom! Homofobija je vrsta ograničenosti.

T: Na poslu imam jednog homofoba. On ne može da podnese gej muškarce. Čula sam kako priča o njima, zgađilo mi se... Ali mene je pre neki dan vozio, a nema pojma da vozi devojkicu koja je u vezi sa devojkicom! Mudro sam se smeškala sve vreme...

Stvar je jednostavna, samo kad bi ljudi imali malo višu svest.

I, mnogi ljudi koji su po nekim opšteprihvaćenim merilima, kvalitetima, "lošiji" ljudi od nas, imaju više prava od nas. Nas dve smo par i u ovom društvu ne možemo da se venčamo ili da se poljubimo na ulici, što je osnovno, iako smo ok osobe.

M: Jesmo uskraćene za mnoga prava. Na primer, pitanje dece – kako bi deca bila prihvaćena? Ali, gledajmo to na vedar način, između bele i crne postoji duga. ☺

Priča iz dubine duše

T: Imamo osećaj kao da ne pripadamo ni samo jednom, ni samo drugom svetu, jer osećamo da nam ni jedan od njih nije dovoljan sam po sebi. Zato drugačije u poslednje vreme posmatramo društvo u kome se krećemo i nemamo podelu tipa na LGBT i hetero svet.

M: Ja sam ranije često dolazila u *NLO* i tu sam uvek osećala podršku. Najznačajnije mi je prihvatanje mene onakve kakva jesam. I osećaj slobode. Kad sam počela da dolazim osetila sam slobodu u priči i to da je ta priča iz dubine duše...

U *NLO* dolaze devojke koje vole atmosferu koja tu postoji, tu se osećaju sigurno, daju podršku, zabavljaju se...

T: Organizacije utiču na promene. Osnivanjem organizacija koje imaju i svoje sajtove, osnažuje se zajednica. Po meni je internet veoma bitan vid komunikacije za LGBT populaciju. Znam da su zahvaljujući njemu mnoge devojke krenule da razmišljaju o sebi... i ja sam uostalom tako ušla u tu priču.

Mislim da nas okruženje ne doživljava onako kako bismo mi to želele. Ne znam da li je u pitanju način na koji LGBT organizacije rade ili je možda u pitanju učestalost nekih događaja. Recimo, super je kad u novinama izađe članak u kojem se spominje *Labris*. Ali o tome malo ljudi zna, malo ljudi čita... Kad bi se u medijima radilo malo više na podizanju svesti, to bi nam svima pomoglo. Mislim da će se u narednih pet godina mnogo više stvari promeniti nego u prethodnih deset godina.

NLO je imao performans na gradskom trgu u Novom Sadu, povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama. One su to veoma dobro izvele, ali ljudi su stajali sa strane i gledali, da pritom nisu imali pojma čija je to inicijativa. Ni ne znaju

U pitanju je ljubav

da su to radile žene koje su lezbejke i da one žele da na taj način poruče nešto svima nama! Sa druge strane, ako se naglasi da su to lezbejke, može se izazvati kontraefekat – neće se shvatiti na pravi način.

Kuća, deca, zlatni retriver...

M: Kuća, deca, zlatni retriever, veliko dvorište sa roštiljem, gde će dolaziti naši prijatelji, gde ću ja da osmislim priličan broj filmova, gde će T. da komponuje (ne mora u kući) ☺, a ja pišem... gde će biti toliko i uspona i padova, koje ćemo pobediti i prevazići, gde ćemo “odrastati” i još odrastati... naučiti toliko toga, toliko nas toga čeka, mi znamo kako... to je najbitnije.

T: Imamo toliko želja da i ako se nešto ne ostvari neće biti strašno! ☺

Nastaviće se...

*M. (1985.), studentkinja
T. (1981.), VSS
Novi Sad*

Samе smo gradile taj put

Kad sam čula da će u naš grad doći žena koja se identifikuje kao lezbejka, bilo mi je jako važno da je upoznam, da pričam sa njom. Kasnije sam upoznala i druge, puno njih. Vrlo brzo sam ušla u celu tu priču, u aktivizam, i bila na konferenciji seksualnih manjina *. Sve to mi je bilo jako važno u jednom periodu i očekivala sam, pa ne znam ni ja šta, puno od toga. Ubrzo sam shvatila da sve te lezbejke baš nemaju puno veze sa mnom. Na neki način mi se družimo, to su povremeni susreti, ali moj život teče van toga. A i ja sam valjda već sve izrekla što sam imala potrebu da kažem, razmenila sa nekim. I sad živiš dalje. Imaš sto drugih stvari u životu koje su ti isto važne kao i to što si lezbejka.

Naša stvarnost je da živimo u maloj sredini i da ovde nemamo podršku zajednice. Ne povezujemo se. Sada znam puno više lezbejki odavde, ali u suštini to nam ne znači mnogo kao ni na početku kad smo same gradile taj put. Poznajem neke koje ne žele da pričaju o sebi i ja ih ne bih uznemiravala. Čini mi se da se mnogo više plaše nego ja. U nekom momentu mi je ta podrška lezbejske zajednice bila jako važna, ali sada više nije.

Nina

* Međunarodna LG konferencija, Živi i pusti druge da žive, u organizaciji *New Age-Rainbow* Novi Sad, 2000. godina.

Više duša u kući

Bilo je jutro u Beogradu

Lori: Obe smo krenule na seminar u Sarajevo u organizaciji *SeeQmreže* – bilo je jutro u Beogradu na autobuskoj stanici. Ja sam išla sa svojom prijateljicom, a Jelena sa svojom. Nas nekoliko trebalo je da se nađemo na peronu. Ti seminari su inače za mene uvek bili nešto novo, uvek sam bila uzbuđena i onda smo bukvalno već na peronu ošacovala ko ide iz Srbije s nama na put. I ja sam tu videla Jelenu i odmah mi se svidela. Ceo taj put je, u stvari, bio jako čudan... Putovali smo deset sati, bilo je hladno, u autobusu nije bilo grejanja i već posle dva sata smo se svi smrzli. Čak je i neka rupa bila na podu autobusa! Sve što smo imale od garderobe smo obukle, i onda sam ja, da bih bila šarmanтна i učinkovita, poskidala one debele, što-fane zavese sa prozora i prvo sam dala njenoj drugarici, pa njoj, pa tek mojoj drugarici Zoe...

Seminar koji je trajao 3-4 dana je bio za mene jedna vrsta flerta. Stalno sam posmatrala Jelenu, uvek sam gledala da sednem preko puta nje da možemo da se vidimo... Kad smo se vraćale, se-dele smo daleko jedna od druge tako da sam tek ujutro kad smo stigle uspela da svima, a u stvari zbog Jelene, podelim vizit kartu. I kao, čujemo se.

Jelena: Ja se takođe sećam te stanice u Beogradu... Lori sam videla samo jednom pre toga, čini mi se u nekoj predstavi povodom *16 dana aktivizma*. Posle sam joj stalno govorila da sam joj tada zapamtila lice – da takvo lice nikada pre nisam videla. Lice sa toliko priče, toliko lepo...

Na seminaru se nije ništa desilo, ali gde god se ona kretala, kretala sam se i ja. Toga sam postala svesna tek kasnije. I toj drugarici u autobusu sam se u stvari poverila da mi se Lori sviđa, pa je ona išla da prisluškuje šta one pričaju, ali nije čula ništa zanimljivo.

I onda sam joj pisala neki mejl – postojao je razlog, ali nije bio bitan u stvari – i ona mi je odgovorila. Počele smo da se dopisujemo i ja sam o tim mejlovima tako danima razmišljala: šta je mislila ovom rečenicom, pa ovom...? Jer, to u stvari, može biti običan mejl, ali i ne. Ta prepiska je trajala mesec dana.

Lori: Ja sam insistirala da se vidimo i već smo tu, na prvoj kafi razvijale neku priču. Odmah sam joj rekla da mi se sviđa, rekle smo jedna drugoj situacije u kojima smo i obe smo želele da se vidimo opet. Razmenjivale smo SMS-ove i jedan sam loše razumela. Shvatila sam da ona ne želi, jer je napisala: *Ja uopšte ne mislim na tebe*. I ja joj sva uvređena odgovaram, *Dobro*.

Hvala ti što si mi rekla na vreme, ja ti više neću pisati!

Jelena: Tačno se sećam gde sam dobila tu poruku. Bilo je hladno, bio je februar, išla sam nekim parkom i stigao mi je taj SMS i izbezumila sam se. Ali bilo mi je jasno da nije shvatila...

A, poljubile smo se prvi put u *Arari!* To nije bio lezbejski kafić, ali su tu lezbejke dolazile, i da nije postojao ne znam gde bismo se inače poljubile.

Lori: Mi smo svaki put kad bi se videle davale jedna drugoj neke poklončiće i svaki put ih je bilo sve više, jer valjda smo imale potrebu da u toj situaciji u kojoj smo bile, malo pokažemo pažnje, da pokažemo da nam je stalo.

Ja sam onda otišla na put u Sloveniju i non-stop sam je zvala i kad sam se vraćala, došla sam u Beograd, a ona me je čekala. Imala sam ogroman ranac na leđima, klizala sam se po ledu, započinjale smo sto tema, a već smo znale – ljubile smo se očima. Bilo je 6. mart 2005.

U to vreme ja sam još živela u istom prostoru sa svojom devojkom u Novom Sadu, sa kojom sam već neko vreme pokušavala da prekinem odnos. I naravno, kao i uvek, odlučiš to definitivno kada se zaljubiš u drugu, kada doneseš neku odluku. Taj period je bio težak, ali mi smo uložile mnogo napora da to razumemo, jer nije uvek onako kako bismo mi želele.

Jelena: Ja sam i pre bila sa devojkom, ali taj odnos nije bio složen, barem ne na ovaj način, mada mi je bio važan.

Sve mi je bilo novo i cela ta konstelacija mi je bila komplikovana. To što je ona bila u vezi je bio dosta bolan deo. Istrajale smo u nečemu što nije bilo jednostavno, što je nosilo povređivanje za neku treću, a i za nas, na neki drugi način. Moja pozicija kao osobe sa strane bila je i da li ću se pojaviti na nekom događanju ili u nekom prostoru u Novom Sadu. U to vreme se osnivala i lezbejska organizacija u Novom Sadu, *NLO*...

Bilo mi je komplikovano jer mi se nikad pre nije desila takva situacija. Nisam znala da li treba da se sklonim ili da izigram neku drugu. Cela ta situacija nije jednostavna i na mnogo načina može da se gleda. Da li je etički ili nije? Činjenica je da je ona realna i da se dešava i da može da bude bolna, ali se prevazilazi ako postoji iskrenost i ako se veliki trud uložiti.

Takođe mi je bilo značajno to što sam u to vreme upoznala najviše lezbejki do tada, među njima i Čarnu* koja mi je bila značajna i za našu vezu. Bila je tu kao prijateljica koja ima neko svoje viđenje stvari i koja je iskrena i objektivna. Postojala je osoba koja je upućena, koja zna, koja prati, koja ima neki stav, koja ne osuđuje, koja mene ne osuđuje, a Lorina je prijateljica. Neko sa njene strane, a meni značajan. Osetila sam da mogu da se oslonim na nju, a na drugarice koje sam imala, nisam. Ne zato što nisu bile dovoljno dobre ili su mi okrenule leđa, već tu emotivnu komplikovanost, to kroz šta

* Čarna Ćosić (1974-2006.), jedna od osnivačica *NLO-a* – *Novosadske lezbejske organizacije*.

SHIVA porodica

Ali već u oktobru te prve godine, odlučile smo da napravimo istu tetovažu koja predstavlja naše vezivanje. Mi je zovemo venčana tetovaža. I to je bilo, kao da smo znale, mesec dana pre nego što smo dobile crnu mačku, Pabla. Htele smo vešticu svakako da stavimo na istu ruku, na isto mesto, a Pablo je možda tek par dana bio sa nama i onda smo dodale malu, crnu mačku. Ta tetovaža je u stvari veoma važna jer je to bio jedini način na koji smo mi mogle te velike emocije, koje su možda i čekale da ih podelimo, da ih tako spojimo. Tu tetovažu slavimo.

Mi smo našu zajednicu, a tu je još i ledi Lena, klempava je i pas je po poreklu, nazvale SHIVA porodica. SHIVA ima više ruku, pripada nama dalekoj indijskoj kulturi i drevnija je, ima neko svoje značenje, ima svoj ples. Naša porodica takođe ima više ruku, takođe smo nekima vrlo daleke, ali nekima značajne, plešemo često i menjamo svet. I mi smo napravile jedan mali SHIVA pano koji visi na vratima, tu kačimo ljubavne poruke, misli, poklončiće i utiske. Čak smo pravile i SHIVA prišivke da nosimo... to nam je bilo važno jer mislimo da lezbejske zajednice, kao porodice se ne razumeju u društvu ako mi stvarno smatramo da su pas i mačka deo te porodice i da je to neka posebna vrsta brige i da nam je jednako bitno kao i nešto drugo što ljudi imaju. Na taj pano, kad god bi neka putovala, ako se nismo duge videle ili ako smo imale neku raspravu, ostavljamo jedna drugoj poruke, crteže i onda smo odlučile i da Lena i Pablo mogu da idu na taj pano.

Lori

sam prolazila, a bilo mi je jako teško, nisam mogla da podelim autentično do kraja sa ženama koje nisu lezbejke. One nisu mogle da razumeju težinu koju sam osećala. I temu, koja me je bila totalno okupirala, nisam imala sa kim da podelim. I zato su mi lezbejke bile važne iako nisu bile moje drugarice.

Lori: Mi sve sebe upoznajemo kroz takve situacije i sve posle sto godina shvatimo da smo mogle i drugačije. I ja znam da je veći teret bio na Jeleni i možda joj nisam mnogo ni pomogla u toj situaciji, jer više sam se bavila svojim stvarima i kako da ispadnem ok... A ne možeš ni očekivati od svakoga da te razume jer postoje šabloni u životu i uvek će te neko osuditi. Da, Čarna je s oduškom rekla, kad smo Jelena i ja u decembru te godine počele da živimo zajedno: *Super, sad ćeš biti više u Novom Sadu i sad ćemo moći super da radimo u NLO-u!*

Ali, to je jedna od stvari u životu koja se desi, u kojoj mi ne znamo da se ponašamo ili je ne očekujemo, ali mislim da kako odrastamo ipak tražimo više za sebe. Mi smo najbolje što smo mogle napravile

od naše veze. Izuzetno dobro se poklapamo i u dozi infantilnosti i u dozi ozbiljnosti. Ja sam veliki fantasta, a i Jelena je kreativna. I kao što jedna izreka kaže, veza jeste ono što napraviš od nje. Ako postoji dijalog, ako postoji mogućnost... Ali mi smo i različite. Različita su nam iskustva. Različito je i to što je Jelena došla da živi u moj grad, ovde su moje prijateljice, a u to vreme se osnivala i *NLO*...

Jelena: Ja sam ceo život živela u Beogradu i naša veza me je pokrenula da se odvojim od kuće. Na početku veze nisam bila aut kod kuće i nije bilo te slobode da bi se tu vidale. A pogotovo nismo mogle da se vidamo kod nje, osim na ulici ili u kafiću. I onda sam ja s prijateljicom iznajmila stan i dva meseca smo živеле zajedno.

Ali, Lori i meni je to finansijski postalo teško. I to što sam ja došla ovde je upravo iz tog razloga – što Lori ovde ima svoj stan. Bilo je preskupo da ja zadržim svoj stan i da stalno putujemo na relaciji Beograd–Novi Sad, a u stvari stalno smo bile jedna kod druge. Na početku mi nije bilo lako. Ja ovaj grad uopšte nisam poznavala i nisam nikog znala. Ali vremenom sam ga zavolela. I sad osećam isto i za jedan i za drugi grad.

Na neki način se jesam odrekla... Najviše mi nedostaju prijateljice, jer ne mogu, recimo, da se dogovorim da se za dva sata vidimo na kafi, a i sam grad. Dolazak ovde je bila jedna vrsta kulturološkog šoka za mene. A s druge strane Novi Sad, Vojvodina i sva ta različitost ovde me je potpuno osvežila. I sam taj osećaj života u manjem gradu. Sve to me je obogatilo.

Više duša u kući

Lori: Ja sam želela da podržim Jelenu i bilo je super što je odlučila da se odvoji od kuće, što je počela svoj život, jer autonomija je jako važna. Tek kasnije sam shvatila Jelenine emocije kad se doselila, i mislim da je taj njen put ka autonomiji bio presečen, zbog tog ekonomskog momenta – jer lezbejke nisu na vrhu ekonomske moći. Možda je to moglo da potraje još neko vreme, možda smo mogle drugačije da se snademo... mislim da je možda to trebalo da proživi duže.

Jelena: Ja nemam taj osećaj jer ionako smo non-stop bile zajedno.

Ja ovo vidim kao moju osnovnu porodicu. Zajedno sa Lenom i Pablom. Naša porodica je stvarno različita, neobična, nisu samo dve žene nego još i dve životinje. Kada pričamo, nama je to tako obično i razumemo se, ali ja znam da, kada izađem napolje, to nije porodica. Ja to čujem i ne mogu uvek da reagujem, ali konstantno slušam šta je nečiji doživljaj porodice, a to sigurno nije ovo. Ali ono što je meni bitno u ovom kontekstu je da je za mene ovo jedina porodica, najpotpunija i ona koja mi je dala najviše. U Beogradu sam živela u velikoj, proširenoj porodici, i deda i baba su bili s nama i ona nije bila ni funkcionalna, niti je bilo neko naročito pozitivno okruženje. Za mene je ovo što mi gradimo zajedno, način na koji živimo, način na koji se čujemo, ili nekad ne čujemo, i sa puno ljubavi, nešto samo po sebi novo. Učimo nešto sasvim novo. I ja se osećam autonomno u ovoj porodici iako mislim da nije lako

Biti ili ne biti

ostati autonomna u ovako povezanoj, ženskoj vezi. To isto može biti problem. Mi toliko pričamo o toj nezavisnosti, a to je za mene, čini mi se, najteže zadržati. U vezi koja je intenzivna, konstantna, koja je svakodnevno građenje porodice. I u ženskim odnosima je ta povezanost, ta pomešanost u jednom momentu između nas dve takva da ja osetim ponekad trenutak, i to nije dobar trenutak, kad mi ne znamo koja je koja. Ja ne znam koja je koja. To sad zvuči dramatično, ali u suštini kad smo toliko povezane, toliko blizu, meni je signal da se autonomija u stvari gubi. Ali mislim da smo svesne toga i radimo na tome da se ta lična autonomija sačuva.

Lori: Mi jedna drugu stalno podržavamo. Naučile smo da je ono što je jednoj važno, bez obzira da li delimo mišljenje, važno za obe.

Dve žene kada sednu da razgovaraju o nečemu, to su kao dva paralelna ciklusa koja se dešavaju i mislim da često bude jako dobar ishod, tj. da se dođe do pravog rešenja... I koliko god da to bude teško, mi se opet podržavamo i opet nalazimo nove načine pomoći da izađemo iz te situacije. Ono što čini i jednu i drugu srećnom smatramo našim uspehom.

Sa lezbejkama sa kojima smo provodile najviše vremena kad sednemo da ručamo, jedemo šta ima, a kad, recimo, dolazi brat sa devojkom u posetu, onda se prave umaci i čuda, samo da ne kažu: vidi ove lezbejke... I zato što solidarnost koju mi lezbejke imamo je jedna stvar, a ono što drugi traže od nas da budemo, na žalost ja još uvek pratim u nekim stvarima i vrlo sam konzervativna po tom pitanju. Bez obzira na to da li sam aut ili nisam. I kad si aut kao lezbejka u Novom Sadu, koji jeste manji grad, a mi se i u organizaciji i privatno bavimo stvarima iz polja kulture, jeste da će tebe lično, ili kao predstavnicu organizacije, mnogi tražiti da sa tobom sarađuju samo zato što je njima to plus ili neki dobitak. I ti ljudi iz medija šta sve traže da pričaš! Da praviš neki rialiti TV! I ponekad se pitam da li je bolje biti aut ili ne biti. Koliko dobijaš time jer izuzetno mnogo daš. Razgolitiš se i daš bukvalno sve od sebe i onda te neko zove u emisiju koja se zove Il' si frik il' si lik! Ili, da dokazuješ da i ti vezuješ pertle, koristiš sapun, stavljaš začine u hranu... i to sve da bi me ljudi prihvatili ili videli koliko mi je teško!

A drugi izbor ti je da ne budeš aut, da budeš drugačija, ali da te i dalje pitaju kad ćeš da se udaš, svoj identitet, privatnost i emocije čuvaš za sebe i ne ogoliš se nikome.

Lori

A što se tiče druge porodice, ja nisam odrasla u klasičnoj porodici. Meni je uvek neko falio. Živela sam ili samo sa majkom, ili samo sa babom i dedom koji su me uglavnom odgajali. I već negde od 16-17. godine sam živela sama u jednom delu velike porodične

kuće. Sad već imam ugrađenu samoću... I uvek sam imala potrebu i sebe nalazila, od malih nogu, pa i kroz srednju školu, negde sa nekim prijateljicama kod kojih spavam, ručam, čiji sam ja skoro član porodice. I za mene je to uvek bio veliki nedostatak. Uvek sam imala potrebu da živim sa više duša u kući. I ono što sam našla sa Jelenom jeste taj osećaj da je izbor da i životinje budu tu jednak deo porodice, kao i da tu bude neka treća osoba – neko dete, prijateljica... Ali mi našu priču ne možemo da podelimo sa svima, čak ni u lezbejskoj zajednici, jer znamo da sa psom ne možemo doći svuda gde bismo želele.

Jelena: Često sam sretala lezbejke koje i same ne vide, ne osećaju odnos dve žene, njihov zajednički život kao validnu porodicu u ovom društvu. A meni se čini važnim da mi same sebe prvo priznamo kao porodicu. Često srećemo mlade lezbejke koje porodicom nazivaju samo mamu i tatu i ja bih jako volela da izađemo iz toga. Naš dugoročni plan je da imamo i dete. Tome težimo kao nekom vrhuncu... Želja nam je da porodicu uvećamo i detetom.

Da brinemo jedna o drugoj

Jelena: Mi, takođe, često imamo gošće u kući. Na početku, za mene je to bilo nešto novo, ali to je ono što Lori svojim duhom i svojom otvorenošću gradi i ima taj duh u sebi, i ja sam to na neki način zatekla i to je nešto što je meni veoma važno, jer kao i sve drugo u ovom odnosu,

mene je gradilo i dalje me gradi. Mi smo, ne samo kao članice organizacije, već i ova kuća kao i organizacija podjednako, otvorene za razne žene i to jeste neko naše bogatstvo koje imamo. I mi jesmo i na taj način stvarale neku porodicu. Nekoliko lezbejki su prijavljene i u dokumentima im piše da žive ovde, a sa nekima smo i živele zajedno u trenucima kada je njima to bilo potrebno, i to je nešto na šta sam ponosna. Imamo taj idealistički stav: dok smo mi tu, nijedna lezbejka u Novom Sadu neće spavati na klupi! Naravno da, na žalost, nije tako jer ih i ne znamo sve, ali imamo taj stav.

Lori: U bilo koje doba dana ili noći da se nekoj, koju znamo iz *NLO-a* ili smo prijateljice, nešto desi, zna se da može da dođe kod nas. Može da prespava... i to je ono čemu uvek izađemo u susret. Jer i ja sam to imala kad sam se autovala svojoj majci, kad sam imala probleme, takve lezbejke su postojale samo u Beogradu, i organizacija i prijateljice. I ja znam da je meni proces autovanja doneo mnogo problema sa članicama i članovima biološke porodice. A autovanje donosi jake emotivne promene, padanja i podizanja... i sve je naravno individualno u tome šta jednoj lezbejki može da donese. Mislim da ta podrška koju međusobno pružamo jeste olakšanje, jer možeš da dođeš i da pričaš sa lezbejkama o tom problemu. Olakšanje u potpunosti, zato što ti je rečnik opušten, zato što ništa ne moraš da stavljaš u kodo-ve, i izgovaraš rečenice koje ti doziraš onoj osobi kojoj pričaš o svojim emocijama, a to zavisi od toga da li je i

koliko homofobična, koliko može da te razume...

Ja sam nakon svog *coming outa* imala suđenje sa majkom zato što sam lezbejka i to je bilo suđenje za kuću u kojoj živim. Posle toga sam rekla da u ovom prostoru ništa drugo i ne može da se dešava osim neke lezbejske priče, lezbejski životi i puno podrške za one koje su u procesu autovanja, ili ako roditelji sami to uoče pa od toga naprave problem.

Mi jesmo izašle u susret i lično i kao članice organizacije mnogim lezbejkama kojima je baš taj korak do autonomije falio u životu. Dok ne nađe posao, dok ne nađe stan, dok ne skupi nešto novca... Takođe smo uvek otvorene i za druge vrste podrške koju primamo ili dajemo u našem domu. I Čarna je volela da dolazi kod nas kući i neki njen zadnji dolazak u *NLO* je bio mesec dana pre nego što je umrla. Ona je inače često dok sam ja odlazila kod Jelene u Beograd ostajala u mojoj kući noću, slušala Lori Anderson i opuštalas se.

Tako je kad imaš prijateljice koje su ti bliže od sestre ili brata koje imaš. Ključ od naše kuće imaju još tri osobe. Svaki put kad smo putovale neke su pitale da li mogu da ostanu kod

nas i mi smo, naravno, uvek izlazile u susret. I to funkcioniše kao porodica: vraćamo se s puta i već iz autobusa šaljemo poruke da li su nam ostavile hleb, da li ima dovoljno kafe, da li treba nešto da kupujemo, šta njima treba za sledeći put... I mi već znamo da će ovde neke dve lezbejke, koje nisu naše cimerke, ali sa kojima živimo paralelno, provesti neko vreme.

Kada sam se ja autovala, imala sam sudski proces sa svojom majkom i ni sa jednom od mojih prijateljica koje sam imala od ranog detinjstva nisam mogla da sednem i pričam iz dubine duše o tome. Ali svaki put kada sam imala zakazan datum za odlazak na taj sud... veoma mi je bilo važno da mi tu ne sedi ni sestra ni baba, nego da tu sede lezbejke. I ja znam da je bio važan taj osećaj kad izađem iz te prostorije u sudu, i sednem sa svima vama na kafu. Ti si Ljiljo dolazila, Zoe i Nina^{**}. I kada sat vremena nakon najgorih stvari i rečenica koje sam doživela od svoje majke odem u Beograd, tu mi je Lepa^{***} pomagala kroz spontane razgovore, a često sam i kod nje noćila. I zato mislim da je izuzetno važno da brinemo jedna o drugoj. I da ove veze koje živimo imaju mnogo toga na čemu može da se uči i da to treba deliti.

Jelena: Ma koliko ponekad bili komplikovani odnosi između lezbejki, ja osećam podršku na razne načine. Samo postojanje neke ideje, našeg



^{**} Zoe i Nina: Misli se na Zoe Gudović i Ninu Đ.F, aktivistkinje za lezbejska ljudska prava.

^{***} Lepa: Misli se na Lepu Mladenović, aktivistkinju za lezbejska ljudska prava.

rada, meni je dovoljno da znam da postoji potreba da se žene okupe, da postoji grupa, da one znaju da postoje neka sigurna mesta... meni lično je i to dovoljno kao podrška. Mislim da smo sve jednako važne u tome. E sad, neke od nas imaju i taj aktivistički duh i iskustvo, imaju možda prostor, inicijativu i

to onda bude odnos da mi možda možemo više da pružimo. I ja sam mnogo dobila od lezbejki iz Novog Sada, to je za mene bilo otkrovenje. A imale smo u *NLO-u* i neprijatnih situacija i sukoba, a opet iz toga je uvek izašlo nešto značajno za sve nas. Ta podrška ipak struji. Dovoljno je da prepoznam neke lezbejke na ulici. A neke ne poznajem al' im se javljam! I one meni!

Sve smo, naravno, različite kao osobe, i mislim da lezbejska zajednica nije jednostavna, da ima najrazličitijih žena i mi podržavamo svaku koja dođe u *NLO* sa dobrim mislima, sa saznanjem gde je došla, da je svesna drugih žena i da zna da ima interes, emotivni i neki drugi. Jer, gde bi se mi sve, tako različite, srele ako ne tu?!

Svaki dan progutam neku knedlu

Jelena: Ja sam aut. Međutim, na novom fakultetu, moje kolegice i kolege znaju da sam lezbejka i poznaju i Lori, ali koncept je takav da nas ima veoma malo i bliski smo sa tim profesorima. Oni verovatno znaju da sam lezbejka, ali stvar je u tome da se ja

Lezbejska zajednica

Sve smo, naravno, različite kao osobe, i mislim da lezbejska zajednica nije jednostavna, da ima najrazličitijih žena i mi podržavamo svaku koja dođe u NLO sa dobrim mislima, sa saznanjem gde je došla, da je svesna drugih žena i da zna da ima interes, emotivni i neki drugi. Jer, gde bi se mi sve, tako različite, srele, ako ne tu?!

Jelena

ne osećam sigurno i možda prvi put pravim svesnu računicu, da dok sam na fakultetu, još ove dve do tri godine ne želim da se imenom i prezimenom pojavljujem u javnosti, jer mislim da bi me to moglo ugroziti. A to može da bude samo moja fantazija...

Prvo, nema tu nekoga ko je aut i ja sve računam da najviše mogu uraditi za lezbejke ako stvarno budem radila naporno i postigla nešto nakon tog fakulteta. I onda ću moći da budem Ta lezbejka koja je uradila nešto. Ali do tada imam osećaj da nisam bezbedna ako o tome govorim. Da će me obeležiti kao neku koja promovise lezbejke i gejeve, pa će me skloniti. Mogu da progutam da mi se dve godine nigde ne pojavljuje ime, mada se pojavljujem već svuda, dovoljno je samo da se ode na internet.

Lori: Ja sam bila autovana nekim prijateljicama pre tog velikog coming outa, pošto sam znala i osećala da će autovanje majci biti najdramatičnije, tako da sam pripremila nekoliko prijateljica za koje sam mislila da je važno da znaju i od kojih sam očekivala podršku. I tu sam se iskreno zeznula zato što sam naišla na najveći otpor i ne družim se

od tada sa najboljom prijateljicom iz osnovne škole. Pri tom autovanju sam doživela totalni šok.

Ja idem ispred organizacije u medije i lično me pozivaju za neke priče. Aut smo, a opet išle smo skoro kod prijatelja na svadbu i njeni i njegovi su znali da smo mi par. Prvo sam se toliko puta presvlačila... Pre toga sam razmišljala šta ću obući, kako sad to sve treba da izgleda... Naravno, sve izgleda užasno lezbejski, jer kad se buć lezbejka sredi to je samo sako i muška košulja – i tu nema ni levo ni desno. Znači, svi su znali, što je bila jedna vrsta olakšanja i dosta su nam pažnje pridavali jer su znali da može da nam bude neprijatno. A onda je došlo slikanje sa mladencima. Pa ja ne znam kako sam uopšte hodala do tog podijuma! Jer svi stoje sa strane, gledaju i šušaju ko je ko. Za nas su sigurno rekli, *ovo su neke lezbejke*. Obrazi su mi bili rumeni... Imala sam tremu kao da se nas dve venčavamo! Stajala sam kao statua, toliko sam se zamrzla. To je čudan osećaj. Jer ti kad kažeš, *ja sam aut, ti znaš da sam ja bila u novinama, zna mi mama, znaju svi moji*, ali ti u stvari kao da nikada nisi aut do kraja! Svaki dan imaš to iznova...

Jelena: Kao ja kod frizerke! Moram da ćutim da me ne bi zaklala! *Je l' imaš dečka?* – *Da, da...*

Kao, zna moja mama, ali da li je bitno da zna i moja frizerka?!

I stalno nešto pazimo. Moramo da budemo ok, jer kad nas vide, oni čitaju da su takve sve lezbejke.

Od momenta kad sam rekla kolegini i kolegici s novog fakulteta da sam

lezbejka, a i upoznali su Lori, više mi ne postavljaju lična pitanja. To primećujem, ali nisam do sada nijednom reagovala. Ali njima sam se već toliko približila i toliko smo ok na nekim linijama, a u ovom drugom delu, u kojem ja kao razumem njih jer ne poznaju nijednu lezbejku. Ali to je to – mi stalno nekoga iznova razumemo i razumemo u kakvom društvu živimo, ali ljudi kojima čak i pridemo blizu i sa kojima imamo neke zajedničke stvari, ne pada na pamet da i oni malo razumeju! To je taj stalni kompromis. Ne znam zašto ništa ne pitaju – da ne bi slušali ništa o tome? Meni ionako raste tenzija po tom pitanju i reagovaću u nekom momentu, ali svaki dan progutam neku knedlu.

Lori: I to što te ljudi vide samo kroz to što spavaš sa ženom, a to je jedina razlika među nama, i to mi užasno smeta. Sve ostalo čime se baviš u životu, a to i drugi ljudi rade, oni ne vide. Samo te kroz to da si lezbejka posmatraju i samo im je to u glavi.

Ono što osećam da mi se dešava, kao moj lični proces i što ja sama sa sobom non-stop vrtim tu temu, a drugi su sasvim opušteni – oni pričaju na način na koji hoće. Taksista ti priča kako je tukao pедера. A tu situaciju smo imale i izašle smo iz vozila jer tu priču nismo htele da slušamo. Ali kad sam sama, ja ne mogu da kažem, *nemojte, molim vas, tako da pričate, ja sam lezbejka*. Već kad ćutiš praviš kompromis. Ili, moju babu, koja je u staračkom domu, neke *simpatične* medicinske sestre pitaju da li mogu da dođu kod nas u *NLO* da se malo odmore od muževa!

Jelena: Apsolutni kompromis koji je iz straha: mi se vrlo, vrlo retko držimo za ruke na ulici, mi se nikad ne ljubimo na ulici. Meni je to pored ove priče da odlazimo u medije i tako dalje, jedan ozbiljan deo koji nedostaje Pa, eto, to nam fali! A to je iz čistog fizičkog straha da će me polomiti neki kretan na ulici. Mene na ulici ne vide kao lezbejku, ne pretpostavljaju, ali Lori vide. Kad smo u paru vide nas. Možda čak i nije kompromis, to je čist strah. Ima žena koje možda nisu aut, ali su hrabrije u tom smislu, i to je super. Svaki korak je važan, a za neke je to ogroman korak.

Lori: Mi smo ranije bile intimnije na ulici, u javnim prostorima, ali često smo sa devojkama iz *NLO*-a na kafi u gradu i misleći na to da ih ne ugrozimo na neki način, počele smo da se uzdržavamo. Desilo se jednom, dve-tri nedelje pošto smo se pojavile u jednom dnevnom listu, potpisane i sa slikom, da smo išle u neku nabavku za *NLO* sa njih još 6-7 i dok smo prelazile ulicu, nas dve smo se zagrlile i primetile da su se neke devojkice udaljile od nas. Možda je to bila slučajnost, ali mi smo se tada dogovorile da to više ne radimo kad smo u društvu drugih devojak iz *NLO*-a na ulici ili u javnom prostoru.

Na nivou želje

Lori: Imati dete tj. imati odgovornost za osobu čiju ličnost delimično gradiš, u ovom sadašnjem okruženju je jako teško iz naše pozicije. Razmišljati o detetu u lezbejskoj vezi znači srediti sve svoje nesigurnosti u životu, preispitati vezu još deset puta, udvostručiti životnu energiju i unapred ostvariti socijalni kontekst gde bi to dete moglo neometano da se razvija. Lezbejkama to ne može da se desi slučajno pa da

Stalno na oku

... I tu je, osnivanjem NLO-a, već neka nova energija počela da se stvara, svakoj je nešto bilo važno. Prvi put sam počela da razmišljam, posle deset godina u aktivizmu, o pozicijama, o hijerarhiji među lezbejkama, šta je u redu a šta nije. I danas kada je sve to prošlo, vidim da su lezbejski parovi koji su dugo u vezi stalno na oku. Da smo mi neka vrsta uzora za neke mlađe parove. Jer u principu mnoge i znaju da smo prošle svašta i da je svaka u svom životu imala razne uspone i padove, i stvarno nam nekad to prija, da nam se neki par nekad obrati. Jedna dođe kod mene zbog nekog problema, druga se obrati Jeleni. To dosta imponuje, jer kad smo mi postigle našu čvrstinu i kad smo se odredile gde smo i šta smo, Jelena je uveliko već pokretala nove inicijative u NLO-u. To je bila jedna od prekretnica – ona više nije bila samo moja devojka koja je tu zbog mene već je bila prepoznata i kao lezbejka koja unosi nove ideje i kreira dobre i značajne projekte.

Lori

odlučuju hoće li ili neće tog momenta dete. Ili da li ga uopšte hoće. Lezbejke to rade za sebe. I to nije onaj šablon, žene moraju da rađaju i zato su stvorene, nikako. Poprilično smo fantazirale, izvlačile imena boginja za našu ćerku koju bismo volele da imamo. I imamo dobrog prijatelja, geja kojeg smo već pitale da li bi bio donator sperme. Ali zbog trenutne ekonomske situacije i nekih drugih razloga u narednih pet do šest godina nećemo biti u mogućnosti da imamo dete, koje će Jelena nositi.

Jelena: I usvajanje je opcija. Još uvek smo na nivou želje.

Obespravljena sam

Jelena: Meni je dosta teško saznanje to da ako me neko povredi telesno, odgovaraće zbog toga, ali ne i zato što me je pretukao zato što sam lezbejka – da nema zločina iz mržnje. Ta činjenica da ja ni mrtva nemam lezbejski integritet, veoma je dramatična. I činjenica da te država ne potvrđuje. Za državu ova situacija u kojoj smo mi, ne postoji, a mi znamo da postoji! Mnogo stvari na tom nivou nama govore – ti nisi žena, tebe nema, sa jednim delom tvog identiteta nećeš dobro proći... I onda, opet, sa druge strane ona priča: *šta vi hoćete, imate sve i ćutite*. I onda mi ćutimo.

Gde god se okrenemo, u ovoj državi mi ne postojimo i mene pogađa ta činjenica. Obespravljena sam. Kad se kaže da mi nemamo prava, to već zvuči izlizano i to niko ni ne uviđa

i ne razume stvarno, ali činjenica je da ih mi kao lezbejke nemamo. Činjenica je da ja sebe na fakultetu ipak pokrивam malo, da ja ne govorim pred profesorima, pa čak i kad je neka tema – ja govorim afirmativno što se njih tiče – ali ne iz pozicije lezbejke. I to je za mene novi udarac. Kao da samu sebe zgazim. I sad ovi meni bliži znaju, imam još i to poniženje na neki način, a to je zbog toga što ja ne verujem tim profesorima. Iako u zakonu o visokom obrazovanju piše da oni mene ne mogu da diskriminišu zbog toga što sam lezbejka, ali ja im ne verujem jer znam kakve izjave neki daju. A ne bi smeli tako ni da govore. Nema zaštite. A onda kad dođe do fizičkog napada kažu, *niste dovoljno hrabri, zašto ne prijavljujete...* Pa zbog svega ovoga, naravno! Mogu da razumem ljude koji su u takvoj situaciji...

Da nademo prilike za sebe

Lori: Ja veoma volim glumu i osnovala sam dva dvočlana pozorišta, i trenutno radim monodramu, a i Jelenu interesuju iste stvari, i plan je da u nekom momentu, na nekoliko godina odemo u Beograd. Veći je grad, život je drugačiji i možda bih mogla da probam sa nekom predstavom da se provučem... Želim da budem priznata, ali ne u nekom glamuroznom, holivudskom smislu, već da lezbejke kao umetnice, alternativne glumice, budu priznate. Jer mi, sa tom velikom istinom u sebi i naše iskustvo koje imamo, želimo da delimo. Mi drugačije glumimo i drugačiju priču pričamo, realnu priču pričamo. Uvek

sam i govorila da mi ne plaćemo profesionalne suze. Volela bih da za pet godina moja monodrama – mene kao lezbejske umetnice – bude vidljiva, da je negde igram.

Jelena: Ja bih volela da se više zabavljamo, da idemo na žurke na koje nikad ne idemo. Volela bih da više putujemo, da živimo negde napolju, da nađemo neke prilike za sebe, za ono što radimo. To je ono što bih volela – da smo negde drugde za pet godina i da radimo ono što volimo. I dete imamo u planu, jednom...

Lori: Volimo da putujemo, ali pošto nikad nemamo novca, to su nam veliki snovi. Ja sam lično često putovala i edukovala se za humanitarni rad u svetu. Sa mnogim predstavama obišla sam više evropskih zemalja. Išla sam na razne skupove i seminare po svetu. To je super i ne žalim se. Ali od kada sam definitivno odlučila da budem samo aktivistkinja za ženska ljudska prava i u tome našla svoj smisao života, odabrala sam samim tim i drugi put zadovoljstva. Jelena i ja smo uspele za ove tri godine, koliko smo zajedno, da odemo jednom u Tursku na more i sad skoro kod prijateljice u Ljubljani. Mimo seminara i skupova na koje putujemo. A putovanja su nam značajna jer dosta radimo i stalno smo pod stresom, a ona nas opuštaju. I planiramo da odemo u Meksiko, Kubu...

*Lori (1974.), profesorka srpskog
jezika i književnosti
Jelena (1980.), studentkinja
Novi Sad*

“Voli me onako kako nikad nisi voljela”

Bilo u mašti ili stvarnosti, uvek i na svakom mestu mi smo zaljubljene i volimo se, a naša bašta je svakim danom sve ispunjenija cvetovima ljubavi.

Ana: Upoznale smo se pre šest meseci, tačnije 6. septembra. Spojio nas je film *When night is falling*.

Ulogovale smo se istog datuma, 21. juna 2007. godine na *Labrisov* forum i dva i po meseca smo se uzajamno “pratili”. Pisale smo jedna drugoj poruke na različite teme, iz kojih se nisu mogla direktno videti naša osećanja, koja smo od početka imale jedna prema drugoj, ali to smo samo nas dve znale. Uglavnom su se te poruke preplitale kroz teme: ljubav, muzika i filmovi. Ugledala sam Stašu na fotografiji u temi *PunkDyke 4 Free Life – Anarhija to sam ja!* Zaljubila se na prvi pogled i svakoga dana željno čekala trenutak kada ću da se ulogujem i čitam njene tekstove koji su bili posebni i razlikovali se po stavu, načinu razmišljanja,

emociji, dubini, iskrenosti... Vrebala sam priliku da joj odgovorim, makar i “između redova”, a onda se pojavio film *When night is falling*...

Staša: Kod Aninih tekstova me je privukla energija, način na koji je pisala o ljubavi i emocijama koje su danas zapostavljene, kao i muzički ukus. Zнала sam da se radi o osobi koja je na mojim talasnim dužinama. Jednostavno, to je onaj unutrašnji instinkt. Nije imala postavljenu fotografiju, ali mene je privukla srž njene ličnosti i znala sam da se iza krije jedno prelepo i predivno biće, što su šestog septembra i moje oči potvrdile... Na temu *filmovi* postavila sam naslov *Butterfly Kiss & When night is falling*, pošto su to jedni od mojih omiljenih filmova sa lezbejskom tematikom. Sakupila sam u privatnoj kolekciji omiljene filmove, jedino je falio *When night is falling*, pa sam postavila pitanje da li neko poseduje taj film. Kada se Ana oglasila, *Kud Idijoti* su otpevali: *Kad srce radi bim bam bam bam bam, sve*

“Voli me onako kako nikad nisi voljela”

drugo je manje važno! A šestog septembra EKV je nastavio: *Nisu dovoljne reči, samo obične reči... Ja sam oduvek spavala s tvojim imenom na usnama...* Energija ljubavi između nas osutila se prvo u pogledima, a zatim i u komunikaciji koju smo posle nastavile svakodnevno putem sms poruka.

Ana: Početkom oktobra Staša je došla u Kragujevac – na fotografisanje za *Queer Beograd*^{*}. Zapravo, to je samo bio povod da se ponovo vidimo. Provele smo tri nezaboravna dana zajedno. Gledale smo omiljene filmove, fotografisale se, slušale muziku, kuvale, pričale do duboko u noć.

Staša: Dobila sam od Ane knjigu o EKV-u, “Dečak iz vode”. I moram da napomenem da su se tekstovi Milana Mladenovića preplitali kroz naše poruke. Jedna drugoj smo prenosile emocije kroz njegove tekstove. Veoma me je dirnuo trenutak kad mi je poklonila tu knjigu, dok smo sedele u kuhinji. Njena pažnja i pogled pun osećanja pokrenuli su me da ustanem, da je nežno poljubim u obraz i da joj se približim korak više. Bila sam na sedmom nebu.

Ana: Onda je došao *Queer Beograd* i još jedno viđenje.

Staša: Ana je puštala muziku – u stvari sve pesme koje se meni sviđaju i igrala sam celu noć. To mi je bila jedna od

najboljih žurki. A skriveni pogledi su opet radili svoje. Prenosili su snažnu energiju.

Ana: Sledeći put smo se videle 18. oktobra - ja sam došla u Beograd. Dogovorile smo se da izađemo u klub *Underworld*. Došla sam kod Staše oko 6 popodne i bila nekih sat vremena.

Staša: Pokazivala sam joj neke svoje pesme, a u stvari sam sve vreme bila nervozna. Imala sam osećaj... Nisam planirala, ali imala sam osećaj da će možda to veće nešto da se desi, pošto smo prvi put bile same.

Ana: Kasnije smo se našle ispred Pravnog fakulteta i krenule...

Staša: Htela sam da je odvedem na jedno mesto gde sam volela povremeno da odlazim. Pošto je moj način života alternativan, volim *underground* klubove gde se pušta *rock*, *punk*. I dopalo mi se kod nje što je prihvatila i skontala način života kojim ja živim. Što se nije uplašila moje različitosti i slobodnog življenja. Otišle smo napolje na pivo. U ulici 27. marta, u jednom ulazu je počela naša priča. Desilo se...

Ana: Prvi dodir... poljubac... Bile smo u ulazu oko pola sata, sat. Pričale smo i upijale se pogledima, volele se u našem svetu. Neko je krenuo da izlazi iz stana i mi smo izletele iz ulaza i spontano se uhvatile za ruke, pogledale se, nasmejale...

Staša: Kao da se oduvek dešavalo. Bilo je prirodno.

^{*} *QueerBeograd* je kolektiv nastao 2004. i kao glavna aktivnost ovog kolektiva izdvajaju se DIY queer festivali jednom godišnje. Više na: www.queerbeograd.org

Ana: To veće smo provele u klubu, sedele i gledale se i...

Staša: ...I gledale se i gledale se... A onda smo sa prvim ptčićama završile na tramvajskoj stanici, bez reči, čvrsto zagrljene.

To veće smo najviše pričale pogledima. Bila sam ispunjena. 19. oktobra 2007. godine je počela naša priča. I opet, kao i mnogo puta pre, EKV je nastavio "Voli me onako kako nikad nisi volela". Ubrzo posle toga smo započele zajednički život – 9. novembra. Preselila sam se u Kragujevac, mada bi nam više odgovarao Beograd. Ali Ana u Kragujevcu ima stalan posao. Ja nemam posao - bavim se slobodnom umetnošću. Jedino mi je bilo bitno da budem sa njom.

Ana: Radim već nekoliko godina na televiziji u Kragujevcu. Živimo sa mojom bakom u zimskom periodu, a od proleća do jeseni smo same, jer ona tada odlazi kod svojih roditelja.

Staša: Uslovi su teški za samostalan život. Novac odlazi na kiriju, hranu i ostale životne potrepštine. Želele smo da se izdvojimo, da nađemo neki stan, zbog cele situacije, ali smo na kraju odlučile da se distanciramo, jer je u pitanju samo par meseci življenja sa bakom.

Bila sam u sličnoj situaciji, dok nisam počela da živim sa Anom. Živela sam sa dedom, jer su moji podstanari. Nas dve u svakom slučaju planiramo jed-

nog dana da se prebacimo u Beograd. Imamo mnogo planova za naš zajednički život...

Mi smo ponosne, alternativne, autovane lezbejke i anarhistkinje

Ana: Kada postoji sklad i harmonija, poteškoća nema. Ne postoje prepreke u našoj jedinstvenoj ljubavnoj vezi, ni u našim životima, što se tiče našeg identiteta. Ne krijem svoj identitet. Autovana sam pred roditeljima, pred kolegama na poslu. Staša i ja se držimo za ruke i dok hodamo ulicom. Ponašamo se kao i svi drugi. Kao i heteroseksualni parovi. Problem nije u nama ako nas neko ne prihvata zbog onog što jesmo, jer je to stvar te osobe, a to nas ne dotiče. Sigurno se zbog problema tuđe neprobuđene svesti nećemo kriti u mišije rupe, negirati i živeti u samoobmani. Mi smo individue za sebe i imamo naš svet. Ljudi stvaraju probleme, diskriminišu, skloni su predrasudama, ponašaju se po stereotipima, naučenim šablonima, pa im svaka različitost smeta ako se ne uklapa u njihov sistem vrednosti, koji je inače poremećen.

Za neke parove je potomstvo dete, bez obzira da li su hetero ili homo. Za nas su potomstvo plodovi naše ljubavi, naše pesme, fotografije, umetnost koju ostavljamo iza sebe, kao i svi drugi trenuci. Mi ne razmišljamo o potomstvu na način na koji razmišlja većina.

Staša: Smatram da je autovanje važan proces za zdrav život i kvalitetnu vezu. Mene nikada nije zanimalo šta drugi misle. Ne radi se ni o kakvom etiketiranju, već o tome da se u sopstve-

“Voli me onako kako nikad nisi voljela”

noj koži osećam odlično zbog onog što jesam. Živim slobodno, ne živim pod pritiskom, u skrivanju i nepoštovanju same sebe i svoje partnerke.

Autovala sam se sa 18 godina. Okupila sam sve iz porodice, jer sam smatrala da bliski ljudi treba da znaju (mada su neki od njih to već i osećali).

U skrivanju iza maski dolazi do ogromnog pritiska i osećaja krivice, sa kojima ne bih mogla da živim.

Ranije sam imala problema sa nekim grupacijama. Par puta sam dobila batine. Ne samo zbog seksualne orijentacije nego i zbog muzike, izgleda. Imala sam baš dosta pritisaka u jednom periodu života. Ali sam nastavila da budem jaka, hrabra, ponosna i samouverena. Nastavila sam da se borim. Ja sam ono što jesam i to je to.

Nas dve nemamo problem. Problem je u drugim ljudima ako ne mogu to da prihvate.

Za mene bi bilo ponižavajuće da hođam razdvojeno od Ane. To ne mogu ni da zamislim. Ili da dođe, na primer, moja majka i da se ustežem pred njom u pokazivanju emocija. Svoju devojkicu zovem *ljubavi*, i ako joj se tako obraćam kada smo same, tako ću joj se obraćati i pred svim drugim ljudima koji prolaze kroz naš život.

Ana: Život kratko traje! Ljubav se ne dešava svaki dan, već jednom u životu. Kada bismo se skrivale od svoje ljubavi ili živele dvostruke živote, na kraju bih mislila da mi je život bio promašen.

Staša: Mislim da same moramo da se borimo za naš identitet. Ljudi ne moraju da prihvate, samo treba da shvate

našu različitost i da prestanu da osuđuju ljubav. Dosta njih ima stav: *To je ok, ali ako neko dođe, vi se iskontrolišite, nemojte da se ljubite, držite za ruke, gledate.*

Ana: Da, ljudi uglavnom kažu: *Nemam ništa protiv, ali ako se pojavi taj i taj, nemojte, molim vas.* Kao da se plaše. Nemaju svoj stav, već zavise od mišljenja drugih ljudi.

Manjina manjine svih manjina

Staša: Kao anarhistkinja ne priznajem sistem i državu i jednostavno mi ništa ne znače njihove odluke, propisi i zakoni. Ne treba mi opština ili pop da me venča. Samim tim što živimo zajedno, mi smo venčane.

Strašno je šta se ovde dešava i to što ljudi zatvaraju oči i zapušavaju uši, da ne vide, ne čuju. Tako im je lakše. Ovde postoji visok stepen homofobije, ali ne osećam se uskraćeno, jer ja živim onako kako ja hoću. Onoliko koliko mogu da živim slobodno. Um mi je slobodan. Držimo se za ruke, živimo zajedno. Šta mi tu država i sistem mogu? To ne mogu da mi uskrate.

Ana: Svest kod ljudi je na niskom nivou i ne može ni da se razvije u okruženju ovakvom kakvo jeste, sa svim problemima i stereotipima koje diktira država, religija, mediji... Teško da će se situacija popraviti u narednih 50 godina.

Sve je stvar pojedinaca. Svako sa tim treba da raščisti u svojoj glavi. Naravno, mora i da se radi na tome. Kontra od onoga kako se radi danas. Počevši od vlasti, preko medija, pa do običnih ljudi.



Nadam se da će LGBT organizacije biti sve jače i da će uspeti nešto da urade, ali sam stvarno pesimista da to može da se dogodi u narednih 5, 10, 15 godina. Mislim da će to mnogo duže trajati, jer sam se malo bavila aktivizmom – dve godine – pa sam videla kako to funkcioniše i kojom brzinom ide. Postoje problemi i u samoj LGBT zajednici, u aktivizmu. Neslaganja..., kao i svuda.

Staša: Niko ne želi da prihvati bilo kakve različitosti, pa ni po pitanju seksualne orijentacije.

Lično se osećam kao manjina manjine svih manjina i najbolje se osećam kad živim u svom-našem svetu, koji štitim neprobojnim zidom od spoljnog sveta.

Ne smatramo da je seksualna orijentacija jedino što treba da nas povezuje sa ljudima. Ako pričamo o organizacijama (a znamo samo za dve lezbejske koje funkcionišu u Srbiji), to je ok, jer i treba tako nešto da postoji

zbog podrške, osnaživanja, edukacije, raznih brošura i materijala sa lezbejskom tematikom, koji jedino i mogu da se nabave na tim mestima. Dolazimo povremeno u *Labris*, već nekoliko godina. Učestvovala smo u pojedinim aktivnostima: Prajd, pesme, izložbe, večeri zdrave hrane, brošure, filmovi, kokteli, žurke, seminari.

Ana: Išle smo par puta u *Lambdu***. *Lambda* je imala prostorije dve godine. Imala je dva projekta, od po godinu dana i na kraju, prošle godine, nažalost se desilo da su obili prostorije. Nemamo još podatke iz policije, ko. Odneli su oba računara u kojima su bili svi podaci. Stari projekat je trajao do januara i *Lambda* više nema prostorije u Kragujevcu. Šta će se dalje dešavati ne znam, nisam više u toku sa tim. Ne idemo više tamo.

** *Lambda*, Centar za promociju i unapređenje LGBT ljudskih prava i queer kulture. Više na: www.lambda.org.yu.

“Voli me onako kako nikad nisi voljela”

Staša: Tamo su se pravile žurke... Nas dve se više bavimo individualnim aktivizmom. Same radimo neke stvari.

Naša “ceremonija” može biti sasvim drugačija od propisane. Kada bismo se mi venčale, na primer, to bi sigurno bilo na neki totalno drugačiji način od standardnog: umesto belo - crno, umesto crkve i opštine – priroda ili krov zgrade. Ne bismo jedna drugoj dale prsten od zlata, već možda bodljikavu ogrlicu. I naravno, ne bi nam sigurno svirali trubači i turbo narodnjaci, već bi bila šutka uz punk, sa puno piva.

Ana: Slikale smo se za kalendar koji je radio jedan aktivista *Lambde*, za ovu godinu. Mislile smo da radimo nešto, ali je, nažalost, to propalo...

Staša: Dobro, aktivne smo. Radimo na ulici. Teško je raditi sa drugim ljudima, što zbog različitih mišljenja - stavova, što zbog odsustva podrške... Tako da sve radimo same.

Ana: Da, radimo grafite! Aktivizmom se bavimo u smislu da želimo da pokažemo...

Staša: Da, budimo svest kod drugih ljudi, da skinu omče i lance, da se oslobode. Da ne budu homofobični, da prihvate sve različitosti, koje im mediji nisu prikazali. U smislu tih grafita koje pišemo... Neko će da prođe i pročita: *Homoseksualnost nije bolest* i možda će razmisliti o tome, ili *Jeste li čuli za punk* i shvatiće da postoji punk kao muzika, pa će poželeti da čuje šta je to, a ne da ima strah i predrasude prema nepoznatom, a možda bi mu se

baš svidelo. Buđenje svesti drugih ljudi, neke druge mogućnosti, izbori...

Ana: Mada to može da bude mač sa dve oštrice. Možemo da utičemo da se neke lezbejke otvore više, a sa druge strane da ih zatvorimo više, zbog njihovog straha, da se uplaše vidljivosti...

Staša: Recimo, da kažem neautovanoj osobi kako sam prolazila par-

kom i naišla na određenu grupaciju homofobičara koji su mi prišli i pitali me da li sam lezbejka i ja sam rekla: *Da* i dobila sam šamarčinu i flašu u zube... I onda bih možda nju zaplašila tako da ne sme da kaže *Da*. Da joj se ne bi desilo to isto. Zato što sam ja dobila batine. A, opet, s druge strane, možda bi nekoj koja ima isti stav kao ja, pomogla. Naravno da ne volim batine, ali i to mi je dalo snagu da se dalje borim. Ja sam neprilagođena buntovnica i borac za sopstveni život. Ne želim da budem marioneta, ukapljenja, hipnotisana i da živim laž. Teško je opstati u ovom getu, ali ako znaš ko si i šta hoćeš, to je dovoljan motiv da se boriš i čuvaš sopstvenu slobodu.

A što se tiče nekih drugih mesta... Na žurkama koje se organizuju za LGBT populaciju, mi se ne pronalazimo, jer i u tom svetu postoji hijerarhija, podele i neprihvatanja. Posebno govorimo o muzici koja je za široke mase – *mainstream*, a nas dve smo u alternativni. Šta više, mogu da kažem da sam imala

veoma loša iskustva na takvim mestima. Ne samo da nisam bila prihvaćena, već sam bila izbačena iz jednog kafića i ismejana, jer sam drugačija. Bili smo napadnuti. Ceo kafić je nagrnuo na nas – na mene i dva gej muškarca. Samo zato što smo drugačiji i tu nam nije mesto. Gledali su nas popreko i ismevali... Kada te napadne manjina koja je takođe ugrožena i želi razumevanje i svoja prava, šta dalje reći...

Tako da nas dve živimo neku svoju priču koja nama najviše odgovara. Bila sam takođe izbačena iz jednog gej kluba samo zato što sam bila drugačije obučena i zato što sam nekome očigledno smetala, verovatno zbog slobodnog ponašanja i drugačijeg igranja – skakanja. Nisam se uklapala u određeni kodeks ponašanja, muzike, izgleda... Ja i ne volim da odlazim na ta mesta. Razočarana sam činjenicom da i tamo vlada hijerarhija i da postoje predrasude. Idem po svirkama...

Ana: Mi smo alternativne lezbejke, tako da ne posećujemo ta mesta...

Kako bi se nekome dopao alternativni način oblačenja (lanci, crna šminka, martinke), koji propagira slobodu, kad im se na bilbordima i TV reklamama plasiraju poznate svetske marke, čiji je cilj uzimanje novca, a poruka: budimo svi isti/iste?!

Kako bi neko shvatio dve lezbejke koje se drže za ruku i ljube, među heteroseksualnom masom koja se istovetno ponaša, kada religija uniformiše svojim dogmama: Homoseksualnost je greh, a žene su mašine za radanje?

Staša: Zato što sam lezbejka, treba da odlazim na takva mesta da bih bila viđena? Pre ću onda da idem na neki alternativni koncert i da tamo budem ono što jesam. A ko kaže da ni tamo nema LGBTIQ ljudi?

I gde god da krenem tvoja je ruka u mojoj ruci

Staša: Svakim danom i svakim trenutkom popunjavamo našu baštu ljubavi. I vidimo se na raznim mestima u budućnosti, bez obzira da li će se to ostvariti ili neće. Bitno je da smo zajedno i da svakog dana gajimo našu baštu i da svakog dana sadimo novi cvet – cvet ljubavi.

... Možda koncert *Bauhausa*, u Berlinu! Na dnu Atlantskog okeana među olupinama Titanika – to je već mašta, ali dobro... Ljubav čini svašta!

Ana: Ili na londonskom *Trafalgar skveru*, sa bocom viskija među gomilom pankera, dok urlamo *Anarhiju*. Planiramo neka putovanja...

Staša: Planiramo i knjigu da objavimo, socijalna tematika...

Trudimo se i da trivijalne stvari dobiju smisao. I najobičnije stvari da pretvorimo u ritual, tako da je sve što radimo prelepo.

Ana: Fotografišemo se, gledamo filmove, slušamo muziku, pankerišemo po gradu...

“Voli me onako kako nikad nisi voljela”

Možda bi neko rekao, *Šta je to četiri meseca?* Zar neko može sa sigurnošću da kaže da nekoga voli posle samo četiri meseca zajedničkog života?! Za nas vreme zaista ne postoji.

Nаша ljubavna veza je posebna; mi smo jedno, jedinstveno, posebno biće, za koje stvaran svet ne postoji. Moj život sa Stašom je zaista **savršenstvo**, a to znači: najlepše, predivne, duboke emocije, razumevanje bez prepreka, uzajamno poštovanje, duhovno, emotivno, fizičko prožimanje. Ono što me zadivilo od samog početka je ta energija koja se kreće i neprekidno kruži od Staše do mene, od mene do Staše... ona predstavlja istu misao – istovremeno, istu emociju – istovremeno, iste pokrete – istovremeno. Dve reči mogu to najbolje objasniti: sklad i harmonija. I upravo nas to vodi kroz život, ponosno, bez prepreka, predano i taj put, naš put, mogu slobodno da kažem, stremlje ka najvećim visinama.

Stasha: Sa ponosom mogu da kažem da je moja veza sa Anom, prva prava, iskrena ljubavna veza sa ženom. Energija kakva/koja se spoji snažno, zaista samo jednom u životu – duhovna i emotivna i fizička. Za mene vreme ne postoji. Uvek sam se vodila unutrašnjim instinktima, jer vreme nije merilo za ljubav i poklapanje, već srž ličnosti. Kada te neko prihvati u potpunosti i prati kroz život sa istom vizijom, stavom, ukusima, kada se osećaš slobodno i ispunjeno, kada imaš potpunu podršku za sve što jesi i sve što radiš, kada ti daje motivaciju, kada ti budi osmeh na licu, kada ne pokušava da te menja, već te voli

onakvu kakva zaista jesi, kada ti budi kreativnost i prihvata i oseća tvoj alternativni, manjinski način života... kada sa njom možeš da lutaš asfaltom kao ulični hodač i divlja litalica, da kuvaš i uživaš u svim kućnim, svakodnevnim poslovima i ne predstavlja ti dosadu, da ne gledaš površno filmove i čitaš poeziju, šetaš gradom držeći se za ruku srećna i ponosna... I još mnogo toga... I u svemu se osećaš ispunjeno – onda bih zaista slobodno mogla reći da nas dve funkcionišemo kao jedno. Ona je moje savršenstvo!

Stasha Punk - PunkDyke
(1978.)

slobodna umetnica
Ana - SuperStar
(1964.)

slobodna umetnica
Kragujevac

Sklad

Za nju mogu da kažem i da mi je žena i da mi je prijateljica i da mi je sestra i da mi je podrška. To je taj naš intimni svet. Mnogo mi znači što se dogovaramo, što delimo obaveze, zadovoljstva, prijatelje, iskustva... Kad se tako malo isključimo iz društvenih dešavanja, lepo nam je. Ali ako mi kao par zamišljamo šta će biti ako dođu fašisti na vlast – sigurno ćemo da potežemo veze sa Kanadom, Holandijom i da pitamo kako možemo da dobijemo azil. O tome smo već nekoliko puta razgovarale – svaki put kada bude gusto.

Boba

2000. ili (... do sada bez dobrog naslova)

Početak

K.: Upoznale smo se još u osnovnoj školi u koju smo obe išle, u 3. ili 4. razredu, i ja se sećam tog momenta, što je jako interesantno, ali ona ne. Nismo se u to vreme družile.

Ponovo smo se videle u *AŽIN-u**, u *Klupčetu***, 2000. godine. Ona je tada bila u dugogodišnjoj vezi, a ja u vezi koja je tek počela. Posle nekog vremena smo počele da se družimo, onako par sa parom, i u početku je to druženje bilo dosta bezazleno. E sad, tu su vrlo brzo počela da se javljaju osećanja koja prevazilaze prijateljska. Ja to nisam tako prepoznala u početku, ali tokom narednih meseci se to menjalo i mi smo te naše druge dve veze rasturile, što mislim, tad sam mislila, da nikako nije bilo u redu. Ja i danas nekad imam grižu savesti i neki loš osećaj, ali s druge strane to je moralo da se desi tako.

Možda i nije pravi izraz – griža savesti. Ne znam zašto to mene ponekad muči,

ali imam duboko usađen osećaj krivice za gomilu stvari koje čak i nemaju veze sa mnom. Znam da je to skroz iracionalno. Ali ovo je bilo vezano za mene i naravno da osećam da sam odgovorna za mnogo toga što se desilo i normalno je da nisam hladna prema tome. Mada, koliko god da sam se trudila da budem racionalna i kažem sebi da je sve moralo tako da se desi, to u suštini nije bilo tako jednostavno.

Moja bivša devojka i ja smo se još na početku dogovorile da imamo otvorenu vezu. Tako da ja taj odnos sa S. nisam nešto ni krila. Mi, navodno, nismo bile monogamne dok se ovo nije desilo i ispostavilo se da u praksi nije nimalo kao što u teoriji zvuči. Ja i dalje mislim da je monogamija nešto što je nametnuto, da nije prirodna, ali je, s druge strane, tako jednostavnije – nemaš dovoljno ni emocija, ni vremena, ni pameti da bi održavala neke drugačije odnose. Možda neko ima, ne znam. Ja sam ustanovila da nemam.

S.: Kad sam je videla te godine u *Klupčetu* odmah sam znala da ću biti sa njom, i to mi je u sledećih godinu dana postala totalna opsesija. A već sam bila u petogodišnjoj vezi sa devojkom kojoj sam odmah i rekla kako se osećam.

* *AŽIN: Alternativna ženska inicijativa*, Beograd.

** *Klupče*: Ženski klub, jedan od projekata Alternativne ženske inicijative, 1999-2000. godina.

To je bilo krajem juna, i do oktobra smo se sretale još nekoliko puta na nekim žurkama i događajima, ali se još nismo dobro poznavale. Ja sam onda nabavila njen mejl i moja devojka i ja smo joj poslale poruku i pitale je da li njih dve hoće da izađemo zajedno. I pristala je. A za tih godinu dana se svašta događalo. Sve četiri smo se vidale skoro svaki dan... I desila se, za mene potpuno užasavajuća stvar, mada verovatno razumljiva, da se i moja devojka zaljubila u K., i to ništa manje od mene. Bilo je to na neki sulud način komično i pored sveg užasa kroz koji smo sve prolazile. Mislim da mi je to bio jedan od najtežih perioda u životu. Nas dve smo vodile potpuno paralelnu komunikaciju preko mejlova. Razmenjivale smo po dva-tri mejla dnevno i skoro nikada o tome nismo razgovarale. Da nije bilo toga verovatno ne bismo na kraju bile zajedno, i mislim da je to održavalo moju opsesiju toliko dugo. K. je nekoliko puta pokušavala da prekine taj naš paralelni život, ali to nikad nije trajalo više od nedelju dana. Jednostavno, to nije bilo moguće.

Sve smo se mi prvi put, i nadam se poslednji, našle u tako neuobičajenoj situaciji i nismo znale kako da izađemo iz toga. Bilo je tu i užasnih svađa i ja sam posle nekoliko meseci bila na ivici nervnog sloma. Nikako nisam htela da prekinem tu agoniju, jer sam bila potpuno ubeđena da smo nas dve savršeni par i da bi bila ogromna šteta da tako završimo tu priču. Ali, posle godinu dana sam počela da gubim strpljenje i da mislim da takvo sumanuto stanje nema više nikakve

svrhe. Nikad mi se nije dogodilo da nekog čekam toliko dugo. Najveći problem je bila K. neodlučnost. Sve tri smo joj nešto značile, a za mene je to bilo neprihvatljivo i želela sam da se najzad odluči. Pošto se to nikako nije dešavalo ja sam počela da odustajem. Srećom, K. je to osetila i odlučila se, i za mene (a više za naše devojke) je to bilo veliko iznenađenje. Niko nam nije davao više od mesec dana, jer su mislili da smo totalno različite, čak je i K. to mislila, ali ja sam znala da to samo tako izgleda i da ćemo biti još godinama zajedno. Tako se i dogodilo. I dalje se sve četiri družimo, mada skoro nikada ne pominjemo taj period, osim u zezanju.

K.: I evo, sad smo već skoro sedam godina zajedno, ne računajući tih godinu dana. Mi smo maltene sutradan počele da živimo zajedno, kod mene. Moja majka je znala da smo zajedno, a znala je i za prethodnu vezu. Prihvatila je to tako da je na kraju morala da prihvati. Uvek je to njoj bilo ok, ali za nekog drugog. Kada se desilo da je njena ćerka u lezbejskoj vezi valjda je mislila da je to nešto prolazno ili šta ja znam.

Prva moja prava emotivna veza je bila lezbejska, desila se jako davno i posle toga nisam dugo imala takva iskustva. Pretpostavljam da sam mislila da je to prolazno, i bilo mi je sve u toj vezi jako komplikovano, previše zahtevno, opsesivno, posesivno, ne sa moje strane, naravno. Posle te veze imala sam nekoliko heteroseksualnih veza, jer sam u suštini biseksualna, ali emotivno se nikad nisam toliko vezala za

nekog muškarca, kao što sam kasnije ustanovila da je moguće vezati se za ženu. Jednostavno to nije bilo to, i nakon mnogo godina sam shvatila da to više ne ide. I ja kažem da sam se vratila.

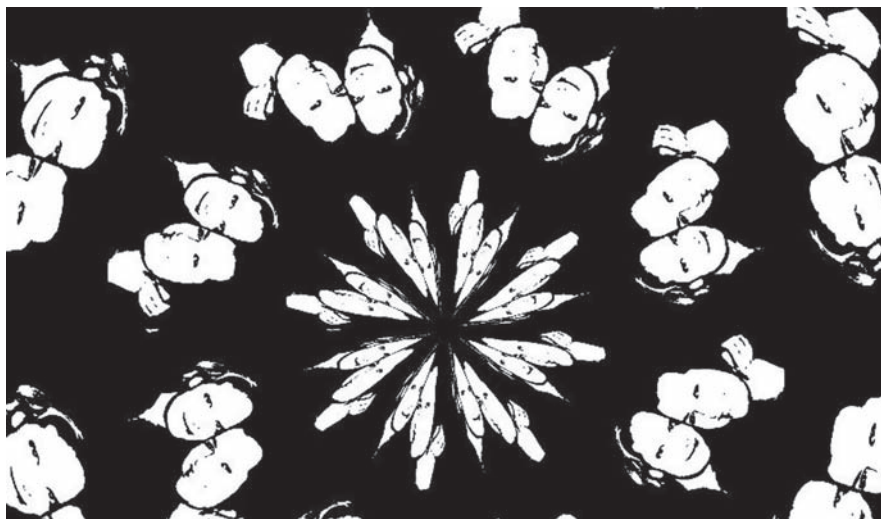
Malo o porodici

K.: Moja majka je bila užasnuta kada sam opet počela da se viđam sa ženama, zato što je smatrala da je to nazadovanje, da ja opet nešto fantaziram, da ja to namerno radim da nju nerviram. Znači, sve što radim, ja to radim da bih bila drugačija, ja sam uvek kontra od svih. To je uopšte njena ideja o meni – da sam ja uvek kontra. Dobro, valjda je vremenom shvatila da to nije tako, da lezbejstvo nije nešto što se tek tako bira da bi se bilo kontra majkama, ali uopšte nije bilo lako. Ona je uvek govorila da će sve da prihvati, ali generalno negde u sebi nije, i dan-danas ne prihvata. Bilo je

tu dosta i svađa, najviše oko toga kad ja mislim da imam dete, i verovatno je to i glavni problem. Meni nije bio nikakav argument kad joj kažem, *Pa imaš unuke* – jer srednja sestra ima dvoje dece. Ne, ona bi isto tako i od mene htela! Nju je to uhvatilo pre jedno dve godine i skoro svaki naš razgovor je sadržavao rečenicu: *Šta si odlučila, kad ćeš da rodiš dete?*

Ja nisam ni odustala od ideje da jednog dana rodim dete, mada godine prolaze, ali nije mi to toliko bitno. Ali njoj je jako važno. Nije vredelo da govorim, *dobro, možda*, nego sam shvatila da će ona nastaviti tako da me maltretira dok joj ne kažem otvoreno, iako to možda nije tačno, da sam odlučila da neću da imam dete. A samo da bih više skinula tu priču s vrata. I naravno, bio je skandal kad sam joj to rekla. Potpuna propast. Ali se više ta tema ne pokreće što je olakšanje.

Ja sam uvek imala želju da imam dete, u stvari, nikad nisam mislila da ga



neću imati. I sad još uvek tu ne mogu da stavim tačku, a sa druge strane se i plašim. Kao prvo, u ovakvoj vezi, u Srbiji kako bi to dete uopšte odrastalo, kako bi mu bilo u školi...? Gomila drugih stvari koje mene tu opsega i na kraju-krajeva, kako bi to dete napravile? Jer nije ni to zanemarljivo.

A i sa sestrinom decom, koja su najblaže rečeno vrlo nestašna, kad jedan dan provedem sa njima, naredna tri ne mogu da se oporavim! I onda s tog aspekta pitam se kako bih ja uopšte imala dete ful tajm! Imala sam uvek kućne ljubimce, i kuće i mačiće i mislila sam, mada znam da je neprilično porediti, ali to mi je ipak bio kao neki lakmus – ako budem dobra za njih da ću verovatno biti i dobra majka. Ali ja mislim da nisam dobro baš ni hendlala te kućne ljubimce, da je moglo i bolje i onda mislim da verovatno ne bih ni bila dobra majka... I kao prvo, nikad nisam volela tuđu decu. Uvek su me smarala, nisam volela da se igram s njima, osim sa sestrinom decom i decom nekih prijatelja, ali ja se prosto ne snalazim sa njima.

Pričale smo o deci u više navrata, ali više hipotetički. S. kaže da je ona dete i misli da bi izgubila tako deo svog statusa u vezi.

S.: Naravno da bih izgubila i to verovatno mnogo više od samog „statusa“. I šta se desi ako raskinemo i ja izgubim svako pravo da viđam to dete? Dok nema nekog zakona ne želim da se upuštam u to.

Nisam ni ja rekla da baš neću. Ne znam. Možda hoću. Ali ovde, u ovoj zemlji, pa i muža da imam teško bih

se odlučila da imam dete, a kamoli ovako. Mislim da bi mu život bio nepodnošljiv ovde. Stvarno to mislim. Problem je kako bi dete raslo i to što ja ne bih imala, legalno, pravo na nje-ga. Nijedna ne želi baš mnogo decu, inače, da želimo, to ne bi bio nepremostiv problem.

Ja u stvari ne znam šta oni zaista misle

K.: Mlađa sestra me je uvek otvorenije podržavala i sa mamom se svađala zbog mene, a srednja se drži po strani. Mislim da nije oduševljena. Ne pričamo o tome. Ona je, za divno čudo, jedina u našoj porodici religiozna, ne znam od koga je to povukla, ali oni (sestra i njen muž, njegovi roditelji) su svi kao porodica religiozni i njima valjda homoseksualnost uopšte nije prihvatljiva. Ali pošto sam u pitanju ja, onda je to kao ok, ali ja u stvari ne znam šta oni zaista misle. Ne znam, možda ne misle da je bolest, ali možda misle da sam nesrećna ili... ne znam stvarno. Mislim da ona i ne želi da razmišlja o tome. Mi imamo puno drugih stvari o kojima možemo da razgovaramo pa se ove teme ne dotičemo.

S.: Ja nemam problem! Moji ne očekuju da rodim dete ☺.

Mama i brat su znali za mene. Burazer je sigurno čuo i od drugova. Znao je, ali nikad nije pričao o tome, ni keva nikad to nije spominjala. Sa prethodnom devojkom sam bila u vezi 5-6 godina i non-stop smo bile zajedno, ali nikad nisam rekla to otvoreno. Ali kad je trebalo da se K. i ja preselimo

u drugi grad zbog njenog posla onda više nisam znala kako da objasnim zašto idem tamo! Ovde dajem otkaz, tamo nemam siguran posao. Koji je sad razlog?! I onda sam morala mami da kažem. Naravno, ona mi je rekla da je znala, razgovor je prošao skroz mirno. I ne pričamo o tome nikada. Jednostavno, sve je kao da imam muža. Što se tiče šire porodice, niko ne zna. Možda pretpostavljaju, ali meni je neprijatno da im kažem, a nemam ni razlog zašto bih im rekla... Inače sam prilično homofobična i ni malo se ne ponosim time. K. ludi zbog toga. Ne znam odakle dolazi taj osećaj, jer sam oduvek znala da mnogo više volim devojke, a i sa mojima je sve prošlo mirno. Nisam sigurna da ću ikada moći da prevaziđem to.

K.: Ja sam je, inače, stalno gnjavila da kaže mami. Mada ni ja u principu mojima nisam govorila dok me nisu pitali. Bila sam iskrena u smislu da kad me pitaju ja kažem, ali dok me ne pitaju ćutim. I nikad sa mamom nisam delila priče o mojim vezama. I kad me je prvi put pitala da li sam sa prethodnom devojkom u vezi, ja sam rekla, da. Tata je to otkrio na drugi način – on nas je video i to je baš bilo užasno iskustvo. Njega je to dosta šokiralo, verovatno i povredilo, mada meni nije ništa govorio, više se poveravao mami... I on nikad nije prihvatio. Bio je poprilično očajan. I nismo mogli nikad ni da razgovaramo na tu temu. Ne mogu da prežalim što sam propustila tu priliku, jer njega više nema.

Nerviralo me je što ona neće da kaže. Mislila sam, već živimo zajedno, sto posto znaju, i šta sad? Mene generalno sve to skrivanje nervira. Od male na mi je to bilo bez veze i nije mi bilo jasno zašto je to sad problem. Zato me i nervira što to ne mogu da prevaziđem na poslu. A moja porodica, prijatelji, šira porodica, oni sa kojima se viđam - svi znaju. I mamine drugarice isto. Nisam ja išla i pričala ali, ili im je moja mama rekla, a ja mislim da jeste, ili su i sami videli, jer bile smo na nekim slavama... pa kad S. ne dođe oni pitaju gde je.

S.: Da, svi njeni rođaci su izuzetno ljubazni prema meni.

Strahovi

K.: Prve dve godine naše veze mi smo faktički živeli sa mojom mlađom sestrom, i sa njom nam je bilo dobro, a mama je živela i radila u drugom gradu i dolazila je s vremena na vreme. Onda sam ja imala neku operaciju i ona se onda zbog mene vratila, smatrala je da treba da brine o meni, mada ja nisam shvatala zašto, samo mi je bio potreban mir. Pomalo nam je bio kao spas taj odlazak poslom u drugi grad.

Bile smo tamo nekih godinu i po dana i tamo mi je bilo baš „veselo“ na poslu, pošto ja na poslu nisam aut. To je jedino mesto gde mislim da nikad neću ni biti.

U mojoj tadašnjoj firmi se jako potenciralo to ko kako živi, ko kakvu ima porodicu, jer kao super je kad neko ima porodicu i decu. To je kao

Manjina manjinę

K.: Ja se u skoro svemu osećam kao manjina manjine. Nas dve kad nešto komentarišemo, bilo koju pojavu, pomislimo, aha, ako je ovo nama normalno onda većini sigurno nije ili je većina protiv toga. Od stava prema Kosovu, stavu prema Evropskoj uniji, liberalizmu, prema nekim ljudskim slobodama... Šta je važnije: ljudska prava i slobode i životni standard ili teritorijalni integritet? Po meni, svako normalan bi trebalo da se složi sa mnom, a vidim da nije tako, i da sam ja u nekoj manjini, pa čak i među bliskim prijateljima. I to mi je strašno.

bilo dobro za karijeru. Vodila se evidencija ko je koji horoskopski znak, ko se smuvao na poslu, ko se udao i oženio među kolegama... Ne možeš a da ne budeš paranoična u takvom okruženju, gde ogroman broj ljudi iz grada radi u toj istoj firmi. Ne možeš da izađeš na ulicu, a da ne sretneš deset ljudi sa posla. Imala sam osećaj kao da sam u skrivenoj kameri non-stop. Naša priča je tu bila da smo cimerke, da mi je ona najbolja drugarica i da ona radi u muzičkoj školi.

Volela bih da mogu to da prevaziđem, ali uopšte ne mogu. I mislila sam kad odem odatle da ću na novom poslu biti aut, ali ne. Sredina je homofobična. Čak i ljudi s kojima sam ja dobra – to vidim po komentarima koje oni daju na neke vesti u novinama, pa do viceva koje pričaju... To se prosto vidi i oseća. Ja uopšte ne želim da ulazim u konflikte, mada teško mi je i skoro sam se nekoliko puta već zakačila. Ne samo zbog homofobije već i zbog ksenofobije i zbog raznih drugih stva-

ri koje me iritiraju, jer to su obrazovani ljudi koji su negde ok, i onda me užasno iznervira kad čujem takve stavove. Sa druge strane, znam da verovatno ne bi ništa bilo kad bi znali, i mislim da oni u stvari već i znaju zato što ja uvek ćutim – ja nemam privatni život. On ne postoji. Niti me je iko ikada nešto pitao. Ali dobro, ja i imam taj stav da niko ništa i ne sme da me pita, mislim ono što zalazi u privatnu sferu. To sam

tako nekako postavila. U firmi u kojoj sad radim vlasnici mi deluju prilično tradicionalno i ne baš gej frendli, što bi se reklo. Iako oni mene svi gotive, ne znam kako bi bilo kad bih im rekla. U bivšoj firmi je njih dvoje-troje znalo, ali u jednom trenutku proču-lo se da sam navodno lezbejka. Ali ta priča me nije ni zanimala. Pri tom o meni se još pričalo da sam u sekti, da sam Hare Krišna, da sam ne znam šta zbog načina na koji sam se oblačila ili čega već. Ja nikad ništa od tih priča nisam komentarisala, a i nisam imala posledice zbog njih.

Što se posla tiče, to mi je potpuno fobija. Da se autujem sprečava me strah od gubitka posla. Uvek mislim, ne mogu oni zbog toga da me otpuste, ali mogu uvek nešto da smisle, jer neće da imaju nekog ko je gej.

S.: Ja trenutno držim privatne časove i volontiram u jednoj ženskoj grupi koja se bavi dokumentovanjem tekstova o

ženama, a pre sam radila u muzičkim školama i većina kolega nije imala predrasude. Neki su pretpostavljali, verovatno, većina mislim da je pretpostavljala, ali nikad nismo pričali o tome, niti sam imala ikakvih problema. Jednostavno nisam imala ni potrebu da govorim. Uostalom, nemam potrebu nikad bilo kome da kažem. Da se nismo selile u taj gradić verovatno ni kevi još do sad ne bih rekla.

Uvek si neki neprijatelj i manjina

K.: Ja nisam poklonica braka kao institucije i mislim da je kao takav i prevaziđen, jer sve je više razvoda, a sa druge strane, mislim da je totalno nepravedno što mi ne možemo da se venčamo. Tako bismo imali ista prava koja proizilaze iz te zajednice. I pravo na posete u bolnici i oko nasleđivanja i podele imovine... To je ono što još uvek ne postoji.

Znam da su u nekom kratkom roku kod nas doneta četiri zakona, koja su na neki način prepoznala da istopolni parovi postoje, da ne mogu da budu diskriminisani na poslu, u medijima... Ali, to je još uvek samo deklarativno, jer nema primene tih zakona. Šta se dešava, ako, recimo, izgubiš posao zbog toga? Toga nema, nego je bilo, 'ajde da donesemo te zakone zato što moramo. A sa druge strane, Ustav koji je donet eksplicitno je ta prava još pogoršao.

Ali opet, čini mi se da ima pozitivnih pomeranja zato što je LGBT zajednica vidljivija nego pre, ljudi su svesniji... Ali vidljivost povlači i neke negativne stvari, jer je ovo društvo toliko

frustrirano i sad im još samo ova tema treba. I zbog toga je u suštini još gori stav većine populacije, u odnosu na to kakav je bio recimo osamdesetih godina. Zaista nije bilo ni prebijanja ni pretnji, a danas toga ima. Ja lično nisam doživela ništa strašno negativno – da me je neko napao – osim na Paradi. I to je bilo strašno. I danas kad se setim onih pomahnitalih faca koji su došli prosto nekoga da isprebijaju, sva se naježim.

I strašno mi je što Prajd ne može da se održi ovde, a svuda u regionu se to ipak dešava. Pa neka bude i sa gomilom policije, ali valjda svuda tako počinje pa se vremenom normalizuje stanje ili postane prihvaćenije. A ovde, čini mi se, posebno sad kad je krenulo to sve oko Kosova i te sabornosti, da je sada još gore, u smislu da smo u toj grupi gde su „izdajnici“, jer uvek si neki neprijatelj i manjina.

Čini mi se da je više LGBT grupa i organizacija i da su i one vidljivije, da ima puno akcija, a opet osećam tu razjedinjenost, da se raspršuje puno energije, a da se do rezultata dolazi sporo ili se negde izgubi. A to nije vezano samo za LGBT populaciju nego uopšte za ljudska prava. Nemam utisak da su organizacije i akcije dovoljno sinhronizovane da bi se imao bolji, jači uticaj. Vidim da i tu ima dosta previranja, nesloge... Mislim da bi uvek moglo da bude bolje...

Mislim da su ljudi koji ne znaju niko- ga ko je gej, neprijateljski raspoloženi dok nekoga ne upoznaju, i da im se onda vremenom taj stav ublaži. U većini slučajeva mislim da je tako. I zato mislim da je sada bolje - to su mali

koraci, ali sad se i na televiziji priča, pa je to sad bitno negde... Pre nigde nisi mogla da saznaš da nešto uopšte postoji, a sad vidim da uzimaju Labris ili neku drugu organizaciju u novinama kao izvor informacija, više nego što je pre bio slučaj, ali opet nedovoljno. Vidljivost je veća i taj pomak je dobar.

S.: Mislim da je gej scena potpuno nevidljiva. Ja do 2000. godine nisam uopšte znala da postoji LGBT organizacija. Slučajno sam saznala, mislim da je bila neka akcija, a preko nekog druga koji je opet čuo od druga i tako. A i sad kad pričam sa nekim ljudima oni se začude jer nemaju pojma da LGBT organizacije kod nas postoje. Mislim da se organizacije obraćaju onima koji već znaju za njih i to se ne širi dalje. I ja tu ne vidim smisao, jer svi smo tu nešto povezani, znamo šta se dešava, ali to ne vodi ničemu, čini mi se. Moj utisak je da se taj krug ljudi ne povećava. I kad odem u *Labris* nisam primetila da se nešto promenilo, opet vidim iste ljude koje sam i ranije viđala. A opet, sa druge strane, mislim da i ne može ništa bitnije da se promeni dok god ne uspemo mnogo više da uključimo medije.

K.: Meni se čini da su i druge grupe koje se bave ljudskim pravima dosta zatvorene iako one izlaze u javnost saopštenjima, ali to se prenosi na medijima koji su već naklonjeni, koji opet plasiraju te informacije za određen krug ljudi i taj krug je uvek zatvoren. Mislim da se stanje popravilo, rekla sam da je sve veća vidljivost, ali opet

je to sve u tim nekim koncentrisanim krugovima, prilično getoizirano. Jedino mislim da je grupa *Gej strej alijansa* ta koja je otvorila most prema širem delu populacije žurkama koje organizuje i tako popunila taj prostor koji je postojao, i mislim da je to dobro.

Ljudi se naviknu i više ne obraćaju pažnju

K.: Ja sam optimista i uvek mislim kako sve može bolje, a sa druge strane, i ranije sam mislila da će biti bolje, ali ovde je sve usporeno. Mislim da za pet godina može mnogo da se promeni, ali ne znam od čega konkretno to zavisi i koliko same LGBT organizacije mogu da doprinesu. Verovatno mogu, ali ne mislim da su one te koje u najvećoj meri utiču, već mislim da mora da se promeni klima u društvu, i opet ću reći, Kosovo, jer to je sad jedna od dve teme. Imam utisak da kad se Kosovo skine sa dnevnog reda, ima neke šanse da počne da se radi na tome.

S.: Ja sam po prirodi pesimista, tj. realista ☺. Volim da mislim za sebe da sam objektivna u meri u kojoj je to moguće. Čekam već dugo taj antidiskriminacioni zakon, ali ni on sam po sebi neće mnogo šta rešiti. Jedino će regulisati ta čisto pravna pitanja kao što je nasleđivanje i neka osnovna prava, što za početak ne bi bilo tako loše. Ali, ponavljam da bez pozitivne kampanje u medijima, a naročito na televizijama sa nacionalnom frekvencijom, neće moći da se bilo šta promeni u svesti građana prema LGBT

organizacijama. Volela bih da nisam u pravu, ali, kao što rekoh, verujem da sam prilično objektivna i realistična. Ne bih da mračim, ali sudeći po rezultatima izbora, izgleda da ćemo još malo da pričekamo na zakone i vidljivost.

Amerika

K.: Kupile smo stan, ali i dalje imamo ideju o kućici. I ja bih volela da imam takav posao da stalno budemo negde na putu. Najviše što volim su putovanja. I uspemo jednom-dva puta godišnje da otputujemo negde. Ono o čemu još pričamo – volele bismo da obiđemo kolima Ameriku.

S.: Da za tri meseca obiđemo kolima celu Ameriku, to mi je životni san! Najveći deo je pustara i meni je to super! Oduševljava me ideja da su benzinska pumpa ili neka kafana usred pustinje. Toliki prostor je stvarno nešto što me fascinira. Samo treba skupiti desetak hiljada evra i nadamo se da bi to moglo da se desi u narednih pet godina najkasnije. A u međuvremenu se bavimo opremanjem novog stana i maštamo o montažnoj kući sa velikim tremom, kao u kaubojskim filmovima. Eto, ispada da smo mi neki veliki obožavaoci Amerike, što mu opet dođe neka manjina u ovoj našoj nesrećnoj zemlji.

K. (197X.)

S. (197X.)

Beograd

Mi planiramo uvek da budemo zajedno

Pitaju me često kako to da smo mi tako dugo zajedno i da to funkcioniše – jer često ne bude tako u lezbejskim vezama, pa ni u heteroseksualnim – a ja uvek kažem: *Mi imamo posebnu vezu. Mi planiramo da uvek budemo zajedno!*

Nina

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

316.837-055.2(497.11)(047.53)

ŽIVKOVIĆ, Ljiljana

Ljubav, u stvari --- : lične priče o
lezbijским partnerskim odnosima /
[intervjuisala i uredila intervju Ljiljana
Živković]. - Beograd : Labris - grupa za
lezbejska ljudska prava, 2008 (Beograd :
Standard 2). - 109 str. : 21cm : ilustr.

Podatak o autorki preuzet iz kolofona. -
Tiraž 1.000. - Napomene uz tekst.

ISBN 978-86-86509-06-2

a) Homoseksualnost - Žene - Srbija -
Intervjui

COBISS.SR-ID 150170892

